

KADEM
KADIN VE DEMOKRASI DERNEĞİ

HAZİRAN 2017 • CİLT 3 • SAYI 1

KADEM

Kadın Araştırmaları Dergisi

ISSN:2149-4878.

Mülakat
Aida Begic

Duyusal Sefaletin Düşünümsel Göstergeleri: "Aile" Örneği
Yrd. Doç. Dr. Birsen Banu Okutan

Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü
Dr. Süleyman Gümrükçüoğlu

Aileyi İlgilendiren Bazı Kur'âni Kavramların Semantik Analizi
Arzu Arıkan

Uyum ve Ötekileşme Ayrımında Suriyeli Sığınmacılar
Dr. Fatih Yaman

Çalışma Yaşamında İkiz Rakip Üretimi: Kadının Kadına Engeli
E. Sahra Öztürk

Sekülerleşen Kadın Bedeni ve Feminist Söylem
Fatma Ekinci

Toplumsal Dinamikler İçinde Kadının Yeri
Güllü Sonakalan

**Batılı Feminist Geleneğin İçinden Gelen Aykırı Bir Ses: Özne ve Fail Olarak
Başörtülü Kadınlar**
Zehra Çelik

kadem.org.tr

KADEM
Kadın
Araştırmaları
Dergisi

KADEM
KADIN VE DEMOKRASI DERNEĞİ

KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi

KADEM Journal of Women's Studies

Cilt 3 • Sayı 1 • Haziran 2017

ISSN: 2149-4878

KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir. Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir.

Kadın ve Demokrasi Derneği Adına İmtiyaz Sahibi/Owner

Doç. Dr. E. Sare Aydın Yılmaz (İstanbul Ticaret Üniversitesi)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor

Yrd. Doç. Dr. Saliha Okur Gümrükçüoğlu (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Baş Editör/Editor-in-Chief

Yrd. Doç. Dr. H. Şule Albayrak (Marmara Üniversitesi)

Yardımcı Editör/Co-editor

Zehra Zeynep Sadıkoğlu (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Tashih/Redaction

Rabia Aydın

Yayın Kurulu/International Editorial Board

- Prof. Dr. Sevgi Kurtulmuş (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayşen Gürcan (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer Çaha (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Köse (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Lütfiye Müslümanoğlu (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
Prof. Dr. Aysun Bay Karabulut (İnönü Üniversitesi)
Doç. Dr. E. Sare Aydın (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Doç. Dr. Betül İpşirli Argit (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Merve Kavakçı (Üsküdar Üniversitesi)
Doç. Dr. İlker Kıymetli Şen (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan Basri Yalçın (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Azize Şahin (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İdil Tamer (İstanbul Medipol Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Belma Tokuroğlu (Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Şule Çeviker Ay (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nebi Miş (Sakarya Üniversitesi)
Dr. Gamze Aksan (Selçuk Üniversitesi)
Dr. Esra Albayrak (California University)

Hakem Kurulu/Board of Reviewing Editors

Prof. Dr. Ümit Meriç (Emekli Öğretim Üyesi), Prof. Dr. Sevgi Kurtulmuş (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi), Prof. Dr. Ömer Çaha (Yıldız Teknik Üniversitesi), Prof. Dr. Sami Şener (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), Prof. Dr. Mervat F. Hatem (University of Howard, ABD), Prof. Dr. Manal Abul Hassan (October 6 University, Mısır), Prof. Dr. Nigar Demircan Çakar (Düzce Üniversitesi), Prof. Dr. Sema Yıldırım Becerikli (Ankara Üniversitesi), Prof. Dr. Songül Sallan Gül (Stileyman Demirel Üniversitesi), Prof. Dr. Ayşen Gürcan (İstanbul Ticaret Üniversitesi), Prof. Dr. Jyotika Saxena (The University of Indianapolis, ABD), Prof. Dr. Aşkın Asan (Avrasya Üniversitesi), Prof. Dr. İlyas Gökhan (Nevşehir Üniversitesi), Prof. Dr. Naciye Kurtul (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi), Prof. Dr. Nurgül Keser (Sakarya Üniversitesi), Prof. Dr. Ali Köse (Marmara Üniversitesi), Prof. Dr. Ejder Okumuş (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi), Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün (Ankara Üniversitesi), Prof. Dr. Hatice Arpaguş (Marmara Üniversitesi), Prof. Dr. Mustafa Tekin (İstanbul Üniversitesi), Prof. Dr. Orhan Küçük (Kastamonu Üniversitesi), Prof. Dr. Sadık Ünay (İstanbul Üniversitesi), Doç. Dr. Halil Aydınalp (Marmara Üniversitesi), Doç. Dr. Oya Dağlar (İstanbul Ticaret Üniversitesi), Doç. Dr. Merve Kavakçı (Üsküdar Üniversitesi), Doç. Dr. Huriye Martı (Necmettin Erbakan Üniversitesi), Doç. Dr. Fahrettin Altun (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), Doç. Dr. Mustafa Koç (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Sevdegül Munğan (Karadeniz Teknik Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Kılıç Buğra Kanat (Penn State University, ABD), Yrd. Doç. Dr. Hilal Can (Pamukkale Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Saliha Okur Gümrükçüoğlu (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ayşe Esra Şahyar (Marmara Üniversitesi), Ar. Gör. Aylin Çiçekli (Yüzyüçüncü Yıl Üniversitesi)

Yayıncı/Publisher

Kadın ve Demokrasi Derneği

Sertifika No/Certificate Number

30716

Yayın Türü/Type of Publication

Yaygın Süreli Dergi

Yayın Dili/Languages of Publication

Türkçe ve İngilizce/Turkish and English

Yayın Periyodu/Publishing Period

Altı ayda bir, Haziran ve Aralık aylarında yayımlanır/Biannual (June & December)

Baskı ve Cilt/Press

Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.

Adres: Ak Pınar Mah. Hasan Basri Cad. No:4 Sancaktepe/İstanbul

Telefon: 0 (216) 585 90 00 **Web:** <http://www.tukuvazmatbaacilik.com.tr>

Elektronik posta: info@turkuvazmatbaacilik.com.tr

Basım Tarihi: Ağustos 2017

KADEM
KADIN VE DEMOKRASİ DERNEĞİ

İletişim/Correspondence

KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi

Karagümrük Mah. Muhtar Muhittin Sok. TOKİ Sulukule Evleri

No: 8/1 Fatih, Edirnekapı İstanbul

Telefon: +90 (212) 631 46 49 **Web:** kadinrastirmalari.kadem.org.tr

Elektronik posta: kadinrastirmalari@kadem.org.tr

İçindekiler/Table of Contents

Editörden 8

Mülakat/Interview 11

Aida Begic

Makaleler/Articles

Duygusal Sefaletin Düşünümsel Göstergeleri “Aile” Örneği 17

Reflexive Signs of Emotional Poverty: “Family” Case

Yrd. Doç. Dr. Birsen Banu Okutan

Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü 39

The Role of Family in Religious Education for Child

Dr. Süleyman Gümrükçüoğlu

Aileyi İlgilendiren Bazı Kur’ânî Kavramların Semantik Analizi 61

Semantic Analysis of Some Qur’anic Concepts Related to Family

Arzu Arıkan

Uyum ve Ötekileşme Ayrımında Suriyeli Sığınmacılar 91

Syrian Refugees at the Crossroads of Integration and Alienation

Dr. Fatih Yaman

Çalışma Yaşamında İkiz Rakip Üretimi: Kadının Kadına Engeli 111

Production of Twin Rival in Working Life: Woman’s Hindrance to Woman

E. Sahra Öztürk

Kitap Değerlendirmeleri/Book Reviews

Sekülerleşen Kadın Bedeni ve Feminist Söylem 135

Secularized Female Body and Feminist Discourse

Fatma Ekinci

Toplumsal Dinamikler İçinde Kadının Yeri 141

Status of Women in Social Dynamics

Güllü Sonakalan

Batılı Feminist Geleneğin İçinden Gelen Aykırı Bir Ses: Özne ve Fail Olarak Başörtülü Kadınlar 147

A Dissenting Voice From within The Western Feminist Tradition: The Veiled Women as Agent and

Subject

Zehra Çelik

Yazarlara Notlar 150

Editörden...

Değerli Okurlar, KADEM (Kadın ve Demokrasi Derneği) Kadın Araştırmaları Dergisinin son sayısıyla karşınızdayız. Kadın çalışmalarına çoğul yaklaşımlar geliştirme çabasının bir ürünü olarak yılda iki kere yayınladığımız dergimizin beşinci sayısında yine kadın meseleleriyle ilgili sorularımıza cevap aradığımız bir röportaja, özgün makalelere ve kitap değerlendirmelerine yer veriyoruz. Öncelikle Zehra Zeynep Sadıkoğlu'nun Boşnak yönetmen ve senarist Aida Begiç'le gerçekleştirdiği röportaj, soykırıma uğramış ve üzerine en vahşi yöntemlerle saldırılmış bir toplumun ve o toplumun kadınlarının anlatılmamış hikayelerine dikkat çekiyor. Begiç, kadın olarak sanat ve sinemada var olma mücadelesinin serüvenini samimi şekilde bizlerle paylaşıyor.

7 Mart 2017'de KADEM Kadın Araştırmaları dergisi olarak gerçekleştirdiğimiz Kadın ve Aile temalı III. Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Adaleti kongresinde ele alınan konular dikkate alınarak bu sayıda aile konulu makalelere ağırlık veriyoruz. İlk olarak Yrd. Doç. Dr. Birsen Banu Okutan'ın "Duygusal Sefaletin Düşünsel Göstergeleri: Aile Örneği" başlıklı makalesi yer alıyor. Okutan makalesinde ailenin kurumsal kimliğinin modern zamanlarda sefalete sürüklendiği önermesini sorgulamak üzere göstergebilimin imkanlarından istifade ederek aile dizilimi ve aile gelişim yayıncılığını ele alıyor.

Dr. Süleyman Gümrükçüoğlu'nun kaleme aldığı "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü" başlıklı makalede ise çocuğun din eğitiminin ailenin rolünün önemine dikkat çekiliyor. Gümrükçüoğlu çalışmasında sağlıklı ve etkili bir din eğitimi için çocuğun gelişim aşamalarına paralel olarak din eğitiminin şekillendirilmesi gereğine vurgu yapıyor.

Üçüncü sırada Arzu Arıkan'a ait olan "Aileyi İlgilendiren Bazı Kur'ânî Kavramların Semantik Analizi" yer alıyor. Yazar, İslam dininde aile yaşamına dair öne çıkan önemli kavramlardan olan "kâvvam", "itaat", "meveddet", "merhamet" gibi kavramların semantik analizini Kur'an ve Sünnetten örnekler eşliğinde ortaya koyuyor.

Dr. Fatih Yaman'ın kaleme aldığı "Uyum ve Ötekileştirme Ayrımında Suriyeli Sığınmacılar" başlıklı makalede ise genel olarak Suriyeli sığınmacı olgusunun sosyo-kültürel, ekonomik etkilerine; hususen kadın sığınmacıların göç olgusu çerçevesinde tecrübe ettikleri sorunlara "ötekileştirme ve uyum" tartışmaları bağlamında değiniliyor ve Yaman, çalışmasının sonunda konuyla ilgili tekliflere yer veriyor.

Son olarak E. Saha Öztürk'ün kaleme aldığı "Çalışma Yaşamında İkiz Rakip Üretimi: Kadının Kadına Engeli" başlıklı makaleye yer veriyoruz. Çalışma yaşamında ikiz rakip üretimi kavramını geliştiren yazar, kadının kadına engelini yaptığı anket çalışmasından elde ettiği verilere dayanarak ortaya koyuyor.

Dergimizin bu sayısındaki kitap değerlendirmelerinde ise ilk olarak Nazife Şişman'a ait olan *Emanetten Mülke: Kadın - Beden - Siyaset* adlı eser üzerine Fatma Ekinci'nin değerlendirmesi yer alıyor. İkinci olarak, Deniz Kandiyoti'ye ait olan *Cariyeler, Bacılar, Yurттаřlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler* adlı eser Güllü Sonakalan tarafından ve son olarak Saba Mahmood'un kaleme aldığı *Politics of Piety: The Islamic Revival and the Feminist Subject* adlı eser Zehra Çelik tarafından değerlendiriliyor.

Dergimize katkı sunan yazarlarımıza, makaleleri değerlendiren hakemlerimize ve mülakat veren Sayın Aida Begiçe teşekkürlerimizi sunar, iyi okumalar dileriz.

Yrd. Doç. Dr. H. Şule Albayrak
Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi Baş Editörü

KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi

Mülâkat

Aida Begic²

Saraybosna Film Akademisi Öğretim Görevlisi, Yönetmen, Senarist, Yapımcı

1976 Saraybosna doğumlu Aida Begiç, 2000 yılında Saraybosna Film Akademisi'nden mezun oldu. Mezuniyet filmi "First Death Experience" Cannes Film Festivali'nin Cinéfondation bölümünde yarıştı ve dünya çapında pek çok ödül kazandı. 2003 yılında ikinci kısa filmi "North Went Mad"i yazdı ve yönetti. 2008 yapımı ilk uzun metrajlı filmi "Kar"da savaş sonrasının Bosna'sında bir avuç kadının hayata tutunma hikâyelerini özgün bir dille beyazperdeye aktaran yönetmen bu ilk yapıtıyla Cannes 2008'de Grand Prix'i ve bundan sonra dünya genelinde 20'den fazla festival ödülü kazandı.

Begic, 2009 yılında bağımsız bir yapım şirketi olan Film House'ı kurdu. 2010 yılında omnibüs "Unutma Beni İstanbul" un bir parçası olarak Otel(o)'yu yazdı ve yönetti. Ailesini kaybetmiş iki kardeşin hikayesini aktaran ikinci uzun metrajlı filmi "Saraybosna'nın Çocukları" ile 2012 Cannes Film Festivali'nde ilk kez yer aldı ve Jüri Özel ödülünü kazandı.

Aida Begic'in bir buçuk yıl ön hazırlıklarını sürdürdüğü "Yetim" filminin çekimleri ise 2017 yılı içinde tamamlanmıştır. Kendisi de bir savaş çocuğu olan Begic'in büyük bir özen ve hassasiyetle yürüttüğü film, Suriyeli dört yetimin hikâyesini konu almaktadır. Yönetmen aynı zamanda Saraybosna Film Akademisi'nde yönetmenlik üzerine ders vermektedir.

1 Araştırma Görevlisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü.

2 Saraybosna Film Akademisi Öğretim Görevlisi, Yönetmen, Senarist, Yapımcı

Saraybosna'da doğdunuz ve büyüdünüz. Sizi Saraybosna savaşını konu eden Kar ve Saraybosna'nın Çocukları filmlerini çekmeye iten nedenler nedir?

Şimdiye kadar yaşadığım yere hep hayran oldum. Bir şekilde savaşın çocuğuyum çünkü savaş başladığında çok küçüktüm.

Balkanlar'da sinemanın erkek işi olarak kabul edildiğini söylemem gerekir. Savaş öncesinde sinema alanında kadınların varlığından bahsetmek pek mümkün değildi. Bu yüzden savaş sırasında aileme yönetmen olmak istediğimi söylediğimde gerçekten çok şaşırıldılar. Bu benim ülkemde yaygın bir şey değildi. Fakat savaş sırasında ve sonrasında resim nispeten değişti. Bugün Bosna-Hersek, kadın film yapımcılarının sayısının büyümesinden ve benzer durumun diğer bölge ülkelerinde bir eğilim haline gelmesinden gurur duyuyor.

Akademiye yakın biri savaşa dair anlatılmamış pek çok hikâye olduğunu görecektir. Benim bakış açım ise biraz daha farklı çünkü bir kadının özellikle Müslüman bir kadının bakış açısını keşfetmek büyük olasılıkla diğer insanlar için ilginç bir şey.

İlk filmimin kahramanları savaştan sağ kurtulan dokuz ev kadınıydı. Bu kadınlar Srebrenista'dan ve Bosna'nın diğer bölgelerinden sağ kurtulan ve yakın akrabalarını öldürenlerle birlikte yaşamak zorunda kalan kadınları temsil ediyordu. Örneğin savaş öncesinde çalışan, aynı zamanda da gayet normal hayatlar yaşayan kadınları hayal edin. Savaşa kadar bu kadınlar varoluşsal bir mücadele vermek zorunda kalmamıştılar. Savaş öncesinde Bosna'da gayet konforlu hayatlar sü-

rüyorlardı. Bosna fakir bir ülke değildi. Fakat bir gecede yalnız kaldılar. Ailelerindeki erkekler ve diğer aile üyelerinin hepsi öldürüldü. Bir gecede bir kadının, eğitilmiş veya değil, dünyada yalnız kalmasını ve yarın her şeyi halletmesi ve bir yaşam kazanması gereken kişi olmasını hayal edebiliyor musunuz?

Savaştan sonra sivil toplum alanındaki ilk adımlar kadınlar tarafından atılmıştır. Caddelerde gösteriler düzenlemişler ve savaşta kaybolan insanları, yakınlarını sormuşlar; aile üyelerinin isimlerini üstlerinde taşıyarak barışçıl gösteriler düzenlemişlerdir. Bu anlamda ilk defa sokaklara çıkıp sadece kendi ülkelerinden değil, dünyadan da haklarını talep eden aileleri öldürülen Boşnak kadınlar olmuştur.

Savaş sonrasında, binlerce insan kayıp olduğu için bu gösteriler gerçekleştirildi. Savaş sonrasında cesetlerin parçalarını

bulmaya başladılar. Ancak bugün hala binlercesi kayıp.

Bir gecede böylesine büyük adımları atmak zorunda kalan ve bir anda lider olarak çıkıp kendisi ve çocukları için savaşmak zorunda kalan kadınları hayal etmenizi istiyorum. Benim için ilk filmim bununla alâkalı olmalıydı; o yüzden savaştan sağ kurtulan dul ve yetimler hakkında konuşabilmek için yıllar harcadım.

İkinci filmim ise kent olgusuyla ilgili olmalıydı. İkinci filmim birincinin aksine köyde geçmiyor. Savaş başladığında çok küçük olan ve savaştan başka bir şey hatırlamayan kuşak hakkında bir şeyler söylemek gerektiğini düşündüm. Bu kuşak çocuklarının doğduktan sonra hayata ve dünyaya dair ilk öğrendikleri şey savaş durumudur ve çoğu anne babasını kaybetmiş yetimlerdir. Ne yazık ki toplumun hiyerarşik yapısı içerisinde en aşağıda ve marjinalize olmuş durumdalar. Buradan yola çıkarak araştırma yaptım ve ülkemizdeki küçük suçluların %90'ının, ki çok yüksek bir oran bu, yetimler olduğunu keşfettim. Savaş sırasında bu problemi çözmek için sistematik bir yol üretme imkanı olmadı ve savaş sonrası geçiş döneminde ele alınamayan pek çok konu gibi bu konu da layıkıyla ele alınmadı. Bunun neticesinde bu çocuklar bir bumerang gibi bize geri dönmekteydi. İki filmim için bana ilham olan nedenler bunlardır.

Peki, bir savaş bölgesinde yaşıyorken sizi sanatla ilgilenmeye iten nedenler nedir?

Her zaman bir sanatçı olmak istediğimi biliyordum çünkü sabah 8'den akşam 5'e kadar bir ofis mesleği istemediğimi bili-

yordum. Dolayısıyla ne olmak istediğimi tam olarak bilmesem de ne olmak istemediğimi biliyordum. Pişano çalabilirim, resim çizebilirim veya yazar olabilirim diye düşünüyordum ve en nihayetinde yönetmenliğin benim tüm iştiyakımı ve yeteneğimi karşılayabilecek şey olduğuunun farkına vardım. Böylece Saraybosna'da Sahne Sanatları Akademisi'nin öğrencisi olmaya karar verdim ve şu anda orada yönetmenlik bölüm başkanı olarak görev yapmaktayım. Yani sanatla 20 yıldır iç içeyim.

Bildiğiniz gibi Saraybosna'nın kuşatma altında olduğu dönemde sanatın bir anlamı olmadığı ve işlevsiz olduğu yönünde yaygın bir kanı bulunmaktaydı. Suyumuz, yiyeceğimiz, elektriğimiz, giyeceğimiz yoktu ve bunlara ihtiyacımız vardı. Fakat aynı zamanda tiyatroya, konsere veya sinemaya gitmek gibi ihtiyaçlarımız da vardı. Çünkü sanat, insanın mânevi tarafına ait olduğu için sizi insan yapan insanî bir faaliyetin ifadesi. Elimizden fiziksel olarak her şeyi alabilirlerdi fakat itibarımızı, şerefimizi öldüremezlerdi ve biz sanat yaparak, sanatı tüketerek medeni vatandaşlar olarak itibarımızı geri aldık.

Daha önce ailenizin bir yapımçı ve yönetmen olmayı istediğinizi söylediğinizde çok şaşırđıklarını söylemiştiniz. Peki, bu duruma genel anlamda toplumsal tepki nasıldı? Savaş sonrasında yiyecek, giyecek, su bulunamıyorken sanat alanında ihtisaslaşma hususunda toplumdan gelen tepki nasıldı?

Öncelikle annem bir doktor ve babam da bir mühendisti ve ailemde sanatla ilgilenen kimse bulunmuyordu. Bu sebeple benim bu talebimin onlar için şok edici

bir etkisi oldu. Tabii ki günün sonunda ne olmak istiyorsam onu desteklediler. Fakat mesleğimin ne tür bir meslek olduğunu bilmiyorlardı ve uzun yıllar bir meslek olduğuna inanmadılar. Ta ki onları ilk kez film setine götürdüğümde on saat soğukta donduktan sonra yaptığım şeye saygı duymaya başladılar. Sonrasında bunun ciddi ve zor bir meslek olduğunu söylemeye başladılar ve beni biraz daha fazla desteklediler.

Toplumsal anlamda ise savaş zamanında ve sonrasında pek çok kadın bu alana yöneldi. Benimle ilgili farklı olan ise başörtülü bir kadın olmamdı, zira bir kadının film yapımcısı olması hakkındaki toplumdaki genel kanaat bile onun pek de bir şey yapamayacağı yönündeyken başörtülü bir kadının bir film yapımcısı olarak ortaya çıkması oldukça garip bir durumdu. Çünkü sanat, hususi olarak da sinema hiçbir zaman dindar insanlara ait olmadı. Durumun neden böyle olduğu uzun bir hikâyeye. Fakat artık bu durum değişmekte... Belki ben ülkemde gözlerin açılmasını sağladım. Meselâ eski bir öğrencim olan çok tatlı genç bir yönetmen aynı zamanda başörtüsü takıyor. Resim yavaş yavaş değişiyor, sadece biraz daha zamana ihtiyacımız var.

Filmleriniz aracılığıyla kadınların savaş sırasında ve sonrasında karşı karşıya kaldıkları zorlukları, onların mücadelelerini aktarıyorsunuz. Bu zorlukları ve mücadeleleri biraz daha ayrıntılı bize aktarabilir misiniz?

Kadınların savaş sırasında karşılaştıkları zorluklar ve mücadeleleri hakkında çok ilginç bir belgesel hazırlamıştım. İlk etapta kısa metrajlı olan bu filmin uzun versiyonunu şu ara yayına hazırlıyorum.

Bu kısa belgesel 2014'te Saraybosna temalı büyük bir omnibusun parçasıydı ve kadınların savaş sonrası durumu hakkındaydı.

Hâmile ya da yeni doğum yapmış kadınları ve çocuklarına verecek yiyecekleri olmayan kadınları hayal edin. Sadece savaş sırasında anne olmak bile yeterli. Daha büyük çocuklarınız varsa onların öldürülmesinden korkuyorsunuz. Eğer çocuğunuz bir erkeğe cephede ölmesinden endişe ediyorsunuz. Eğer bir kızınız varsa düşman şehre geldikten sonra, kadınlara savaşta ne olduğunu biliyorsunuz...

Pek çok kadın kendi ebeveynlerinin, yaşlıların bakımını üstlendi savaş sırasında; tıpkı benim annem gibi. Annem aynı zamanda yeteri kadar büyük olmadığım için benimle de ilgilenmek, bana bakmak zorundaydı. Benim hayatım ve geleceğim konusunda gerçekten endişe ediyordu. Bence bu kadınlar ordunun birer parçasıydılar ve birer kahramandırlar. Ne yazık ki kimse bundan hakkıyla bahsetmiyor.

Bu kadınların savaşa ve savaş sonrası krizlere dair yaşadıkları kötü şeyleri sırtlarında taşıdıklarını düşünüyorum. Eğer kadın film yapımcılar onlar hakkında konuşmazlarsa kimsenin onlara dikkat edeceğini sanmıyorum.

Savaş sonrasında Bosna-Hersek'te kadınların barış inşa süreci üzerindeki etkisi ne yönde oldu? Farklı etnik ve dini arka plana sahip insanlar bir arada yaşamayı nasıl başardılar? Kadınların bunda katkısı nedir?

Her ne kadar yüzde yüz emin olmasam ve buna dair bir kanıtımız bulunmuyor olsa da, barış süreçlerinde kadınların rol

alması ve bu süreçlere dahil olması ile barışın daha mümkün ve savaşların daha az olacağına inanıyoruz. Kadınlar özellikle anneler oğullarının herhangi bir şey için ölmesini, eşlerini ve erkek kardeşlerini kaybetmek istemiyorlar. Fakat ne yazık ki savaş sırasında ve sonrasında erkekler kadar kadınların da faşist olarak nitelenebileceğimiz bakış açısına sahip olabileceklerini fark ettim, yani bu anlamda cinsiyet farklılığı bulunmuyor. Savaş sonrası dönemde kadınların politikaya dahil olmaları için farklı inisiyatifler alındı. 1998 yılında bu konuyla alakalı bir belgesel yapıldı. O dönemde kadınların parlamentodaki varlıklarının artması yönünde büyük bir eğilim vardı. Bugün ise bu anlamda aktif olan ve inisiyatif sahibi çok fazla kadın bulunmasa da Bosna, kadınların kötü durumda olduğu bir yer değil.

Kadınların pek çoğu az ya da çok özgür ve eğitilmiş. Fakat aynı zamanda ataerkin bir toplumsal yapımız var. Dolayısıyla mesele çok katmanlı ve oldukça karmaşık...

Benim için hâlâ hayatta olan ve uluslararası savaş mahkemelerinde adaletsizliklerle mücadele eden kadınların her biri birer kahraman. Adalet hiçbir zaman onlara verilmedi.

Hepimiz Aliya İzzetbegovic'i Bosna-Hersek'in kahramanı olarak bilip tanıyoruz, peki onun gibi her hangi bir kadın kahraman var mı?

Benim için hâlâ hayatta olan ve uluslararası savaş mahkemelerinde adaletsizliklerle mücadele eden kadınların her biri birer kahraman. Adalet hiçbir zaman onlara verilmedi. İlk filmim Kar için araştırma yaparken bu kadınlarla tanıştım. Örneğin bir kadın üç oğlunu, eşini, abisini ve kayın pederini kimin öldürdüğünü biliyor. Devlet hizmetlerinden yararlanmak için köyüne döndüğünde onu cad-

dede görüyor fakat hiçbir şey yapamıyor. Bu Bosna'da genel bir durumdu. Karadzic'in mahkemesini hatırlıyor musunuz, gerçekten çok komikti. Böyle büyük kayıplar ve adaletsizliklerle yaşamak ve hâlâ barışçıl olabilmek bir mucize neredeyse. Fakat ülkemizde savaş sonrasında gerçekleşen bir tane dahi nefret suçu kaydı-mız bulunmamakta. İntikam almamak, bence bu dünyada çok ender bir şey. Savaş sırasında bu tarz şeylerin olmadığını garanti edemem ama savaş sonrasında dair bu durum, bence çok ender ve biricik. İkinci kez düşündüğünüzde Boşnak kadınların çok nadide olduklarını göreceksiniz. Her şeylerini kaybeden ve kaybedecek hiçbir şeyi kalmayan Boşnak kadınları kendi gözleri önünde öldürülen aileleri ve çocuklarının intikamını almak

adına hiç bir nefret suçu işlemediler. Bu kadınların hepsinin barışı inşa ettiğini söyleyebiliriz.

Peki, bizim coğrafyamızda yaşayan ve özellikle Suriye'de savaşın ortasında

kalmış kadınlar için ne söylemek istersiniz?

Şu anda Türkiye'de geçen çok ilginç bir proje içerisindeyim. Suriyeli yetimlerle alakalı. Bir yıldan fazla sahada çalıştım. Seyahat ettim. Çocuklarla, insanlarla ve pek çok kadınla tanıştım. Bu hikâyeyi anlatmaktan dolayı çok heyecanlıyım çünkü benim pozisyonum biraz daha farklı. Savaşı yaşamış bir Bosnalı'nın bu konudaki perspektifinin ilginç olacağını düşünüyorum. Bizim Türklerle ve savaşta olanlarla bağımız var.

Ben kişisel farklılıkları ve olasılıkları seviyorum ve birisinin tüm bunlara olumlu bir perspektif sunması gerektiğini düşünüyorum. Kendine has ve biricik hayat hikâyelerini ve pek çok insanın farkında olmadığı, bilmediği şeyleri gösterebileceğimi düşünüyorum. Kadın veya çocuklar hakkında genellikle genel düşünceler üzerine konuşuyoruz. Sahaya çok nadiren gidip hayatın içinden bir şeyler buluyoruz. Fakat ben bir sanatçıyım, bilim insanı değilim. Sanatım genel düşünce veya gerçekler hakkında değil ve istatistikler üzerine konuşmuyor. Ben adı, soyadı olan insanların spesifik hayat hikâyeleri ile ilgileniyorum. Bu anlamda bir filmin gerçekler hakkında bir makaleden daha çok konuşabileceğini düşünüyorum çünkü sanat belli insan duyguları, belli bir insanın belli gerçekleri hakkında konuşuyor. Bahsetmiş olduğum projenin de Suriye savaşını yaşayan insanların ger-

çekliklerini yansıtmaları açısından katkı sağlayacağını düşünüyorum.

Son olarak, II. Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi'nde gerçekleştirdiğiniz sunumdan bahsedebilir misiniz?

Sunumumda medya ve iletişim alanında kendi konumumuzu bulmamız gerektiğinden bahsediyorum. Müslüman kadınlar olarak medyadaki konumumuzu tanımlamamız gerekiyor. Çünkü bir şekilde iki uç arasında bölünmüş durumdayız. Bir tarafta başörtüsü hakkımızı elimizden almak isteyenler, diğer tarafta ise radikal İslâmcı olarak tanımlayabileceğimiz ve kamusal hayata katılmamamız gerektiğini ileri sürenler. Biz kendi hakkımızda karar vermeliyiz. Kendi konumumuzu tanımlamalı ve onun için savaştığımız. İçinde yaşadığımız dünyanın üçüncü uç gerçekliği ise bugün karşı karşıya olduğumuz post cinsiyetçilik. Artık günümüzde toplumsal cinsiyetin olası binlerce tanımı bulunuyor. Tüm bunları göz önünde bulundurunca nerede olduğumuzu bilmek, kendimizi tanımlamak ve onun için mücadele etmenin önemli olduğunu düşünüyorum. Kendi adıma tüm hayatım boyunca bunu yapmaya ve filmlerim aracılığıyla kadınların güzelliklerini, mutsuz ya da trajik pozisyonlarında dahi özellikle müslüman kadınların güzelliklerini göstermeye çalıştım.

Duygusal Sefaletin Düşünümsel Göstergeleri “Aile” Örneđi¹

Reflexive Signs of Emotional Poverty: “Family” Case

Yrd. Doç. Dr. Birsen Banu Okutan²

Öz

Sefalet kavramı toplumbilimi alanında süregelen çalışmalarla canlı tutulmaktadır. Proudhon’da Sefaletin Felsefesi, Marx’ta Felsefenin Sefaleti’ne dönüşürken, Thompson Teorinin Sefaleti’ni yazmakta; her üç biçim de sefalet göstergelerini anlamlandırarak araçlar sunmaktadır. Gösterilen araçlar, “modern dünyada” maddeden başlayan çözümleme biçiminin imkânını sorgularken; bugün, yani Beck’in tabiriyle “düşünümsel modern dünyada” kurumların duygusal katları açılmayı beklemektedir. Bu çalışmada duygu yüklü aileyi inceleme nesnesi olarak seçmekte, düşünümsel modern dünyanın tüketimcilik havzasındaki varlığını çözümlenmeye çalışmaktadır. Hipotetik olarak, düşünümsel modern zamanlarda “ailenin kurumsal kimliğinin sefalete sürüklendiği” önermesi sorgulanacak; önermeyi test etmek amacıyla, “meta olarak aile” göstergebilimsel bir çaba ile mercek altına alınacaktır. Barthes’in bakış açısıyla takip edilen göstergebilim yönteminin, ürün kodlarını ve bileşenlerini anlamayı sağlayacak veriler barındırdığı düşünülmektedir. Bu bağlamda, “aile dizilimi” ve “aile gelişim yayıncılığı” kesitleri sosyolojik çerçevede açıklanacaktır. Eldeki veriler neticesinde, ailenin kendi iç dinamiklerinde bulunan birliktelik, bütünlük, kaynaşma, saygınlık niteliklerinin piyasa kuralları yörüngesinde aileye tekrar hangi yollarla sunulduğu gösterilecek, kavram olarak ailede içkin olan duygudaşlığın dışarıdan ikamesini zorunlu kılan süreçler tartışmaya açılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Düşünümsel Modernite, Aile, Duygusal Sefalet, Göstergebilim, Aile Dizimi

1 Bu makale, 7 Mart 2017 tarihinde “III. Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Adaleti: Kadın ve Aile” kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

2 İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı. bbokutan@istanbul.edu.tr, orcid.org/0000-0002-3817-7384

Abstract

The concept of poverty is kept alive through continuous studies in the field of sociology. While Proudhon's *The Philosophy of Poverty* transforms to *The Poverty of Philosophy* of Marx, Thompson produced the *Poverty of Theory*. All three forms provide tools to explain the visibility of poverty in modern society. However, the emotions of institutions are expected to be unfolded today with Beck's conception of the reflexive modern world. This study aims to understand what is shown by a new style of reading, attempts to analyze the visibility of the family in a society of consumption, which is trying to maintain its historicity with its identity as an institution. The proposition that the institutional identity of the family is drawn to poverty in reflexive modern times is addressed as a hypothetical. In order to test the proposition methodologically, family as a commodity will be examined through a semiotic approach. The semiotic methodology followed by Barthes is thought to contain insights that will help to understand product codes and components. In this context, indicators of new institutional cures, such as family coaching, family counseling centers or "family constellation", are explored as a sociological phenomenon. From the data collected, the qualities of emotional unity, integrity, cohesion and respectability included in the internal dynamics of the family are questioned as to how they are presented in the frame the market rules. These processes are discussed in the respect that obliges the substitution of already existing combinations with those from the outside.

Key Words: Reflexive Modernity, Family, Emotional Poverty, Semiology, Family Constellation

Giriş

Düşünümsel modern dünya, kendi ilkeleri çerçevesinde "sefalet" kavramının içeriğinde önemli değişikliklere neden olmakta; modern dünyadaki somut, gözle görülen yapısını yeni bir formda sunmaktadır. Bugün sefaleti yeni parametrelerle okumaya çalışmanın çıkış noktası, bağlamsal farklılıkların kavramların doğasına işleme ve toplumsalın kurumlarına değmesidir. Temas noktaları, toplum içindeki kurumların öncelikle tikel, sonrasında tümele varan değişim dizisini takip etmesine neden olmaktadır. Teorik olarak tanımlanan "sefaletin" kendi içsel dönüşüm serencamının tekrar yazılması, nihayetinde pratik çalışmaların varlığını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, çalışmanın birinci kısmında düşünümsel modern dünyanın sefalete bakış açısının genel çerçevesi çizilecek; ardından atomik ailenin düşünümsel dünyada aldığı biçimselliğin katları açılacaktır. İnceleme birimi olarak seçilen aile kavramsallaştırmasının ne anlama geldiği, piyasanın kuralları içinde hangi parametre değişikliklerinden etkilendiği ve mânasındaki dönüşümler bu bağlamda analiz edilecektir.

Sefalet kendi içsel dinamikleri bakımından Sefaletin Felsefesi (Proudhon, 2012), Felsefenin Sefaleti (Marx, 2011), Teorinin Sefaleti (Thompson, 2015) gibi hacimli incelemeler ile teori dünyasında yer edinmektedir. Söz konusu çalışmalar, birbirine zıtlıklar içerse de konsantre noktaları, "maddeyi" çözümleme çabalarında birleşmektedir. Modern dönemin sefalet içeriği, "kötü paranın" ihtiyaçları karşılayıp üstüne ihtiyaç fazlasını edindirdiği bolluk ortamında, bu şartları aynı ölçüde yaşayamayanların hikâyesini konu alır. Modernitenin bileşenleri kendi vurguladığı liste çerçevesinde "sefil" kavramını belirler. Buna göre rölâtif olarak kazanmaya başlayanlar, boş zamanını "ödeyerek" geçirebilenler, lüks tüketime gücü yetenler bu oluşumun dışında görülürken; işsizler, evsizler, marjinaler, asgari ücret karşılığı çalışanlar gibi alt tabaka yerleşikleri bu sefiller tablosunun içinde varsayılar. Sefillerin, görünen yüzüyle piyasanın sunduğu olanaklardan yararlanacak ekonomik sermayeleri olmadığı gibi Bourdieu (2015) tabiriyle kültürel ve sosyal sermaye kanallarına ulaşacak araçları da yoktur. Bu Kartezyen düâlite çerçevesinde anlaşılabilir varsıl/yoksul denklemi modern dünyanın sınırları ve kuralları belirli, somut kategorizasyonu olarak isimlendirilebilir. Diğer yandan, "postmodern" olarak tabir edilen dönemde kavramların, kurumların ve bireylerin maddi düzlemde bu kadar net bileşenlerine ayrılması kolay değildir. Şeytanın kaybolduğu, kötünün nereden çıkacağı belirli olmayan, her şeyin gidebildiği, her şeyin olabilirliği durumunda "kavramlar" da kendi öz varlıksal boyutlarıyla anlam ifade etmemektedir. Şematik olarak iki farklı özelliğe sahip zaman dilimi, kurumları kendi renkleriyle boyamaktadır. Modern dünyanın "merkezlilik", "amaç", "düzen", "ilerleme", "tasarım", "yapma/bütünleştirme", "derinlik", "hierarchy", "mesafe", "sentez", "mevcudiyet", "gösterilen", "üretim" gibi belirteçlerinin karşısına "merkezsizlik", "amaçsızlık", "düzensizlik", "sessizlik", "rastlantı", "yapıbozum", "yüzeysellik", "anarşi", "katılım", "antitez", "yokluk", "gösteren" ve "tüketim" (Hassan, 1993, s. 273-286) gibi kavramlar yerleşir. Her ne kadar modern-postmodern arasında diyalektik bir sürecin olduğu düşünülse de, genel kabul gören bu dikotomik şema, bizi determine edici siyah-beyaz karşıtlığına götürecektir. Hâlbuki sosyal değişimin dönemsel dinamiklerini anlamak çok daha şümüllü bir çözümlemeyi gerektirir. Bu noktada, Beck (1994) postmodernite kavramı yerine "düşünümsel modernite" betimlemesini seçerek kurumların yapısına, düzenine ve işleyişine sirayet eden zamanın ruhunu dönüşlülük ilkeleriyle anlamlandırır. İlerleyen bölümde, düşünümsel modernitenin ilkeleri ve kurumsal yapılardan biri olan aileye etkileri gösterilecek, Beck ve Beck-Gernsheim (2012) çiftinin ailenin dönüştüğü, eksildiği veya eklendiği biçimselliklere anlam verme hususundaki yeni okuma biçimleri değerlendirilecektir.

Düşünümsel Modernite içinde Aile

Beck'in (Beckvd, 2003, s. 1) "düşünümsel" olarak adlandırdığı dönem, modernitenin kendine dönüşü, modern dünyanın modernizasyonu veya modern dünyanın kendini radikalize etmesidir. Kavramın içeriğini netleştirmek gerekirse "düşünümsel modernleşme" modern dünyanın anahtar kurumlarının değişmesinin yanında mutlak toplumsal prensiplerin işleyişindeki değişim ve dönüşümdür; bu dönüşümün yönü tahmin edilebilir veya beklendik olmaktan ziyade "arızîdir". Konteyner model –ulus

devlet, güvenilir refah devleti, sınıf kültürüne demirlenen kitle partileri, geçim sağla-
yıcının tek bir kişi olduğu çekirdek aileden mütेशekkil bir oluşum- olarak isimlendi-
rilebilecek toplumsal yapı çözölmüş, modern dünyanın öz kurumları kendini olumlu
veya olumsuz yönleriyle sorgular bulmuştur. Artık toplum-doğa, yerleşik bilgi-saf
inanç, toplum ve düşmanları şeklinde belirlenen net sınırlar erimiştir. Fakat bu aşırı-
lık içinde modernizasyon kaybolmamış, artan bir şekilde problematik hale gelmiştir.
Beck'in "postmodernite" ile "düşünömsel modernite" arasında ayrıma gittiği nokta
burada açığa çıkmaktadır. Düşünömsellik, artık egemenliğin imkânsızlığını kabul et-
mektir. Modernizasyonun kendisiyle birlikte gelen öncüllerinin gerçekleşeceğine dair
inanç yitirilmiştir. Ulus devlet, refah devleti, hukuk sisteminin gücü, millî ekonomi-
nin ve parlamenter sistemin varlığı tehlikededir. Düşünömsel modern dünyanın doç-
rusal olmayan bireyciliği devlet, sınıf, çekirdek aile, etnik grup gibi klasik kurumların
geri çekilmesinin sonucudur; fakat netice, irrasyonelite ve kaybolma değildir. Normal
aile, normal kariyer, normal hayat hikâyesi sorgudadır ve ilişkisel varlıkları tekrar an-
laşma gerektirmektedir.

Öte yandan, düşünömsel modern dünyanın özellikleri (Beck vd, 2003, s. 27) özne sı-
nırlarının çoğulluğunu, bu çoğulluğun tanınmasını zorlamakta; kişisel sınırların yeni-
den çizilmesine ihtiyaç hissettirmekte ve imgelerin anlaşılmasını elzem kılmaktadır.
Networklerin komplike örüntüsü içerisinde hem bireysel hem de kurumsal koordi-
nasyon zorlaşmaktadır. Bireyselleşme ve kendi kendini tanımlama genişlemekte, kim-
liklerin farklı mecralara doğru yönelimi artmaktadır. Bireysel ve kurumsal kararların
beklenmeyen sonuçlarının tanınması ve belirsiz sonuçlar içşelleşirken, altında kişisel
kararların ve yaşam öykülerini barındıran modellerin imgesel doğası kabul edilmeye
başlamaktadır. Düşünömsel modern birey, daha önceki dönemden daha eğitimli, daha
bilgilidir (Beck vd, 2003, s. 23); risk toplumunun tehdit ve tehlikeleri karşısında farkın-
dalığı gelişmektedir. Bir diğer ifadeyle, artık sanayi toplumunun içinde hesaplandığı
düşünölen çıktılar değişmekte, teknolojik yenilikler sağlık, evre gibi problemleri gün-
deme getirmekte; düşünömsel modern bireyler de bu risklere karşı bilgilenmektedir.

Bilgi çoğulluğu içinde gelişen bireyciliğin kurumsal yapılar içinden derinden etkile-
diği birimin çekirdek aile olduğu görölmektedir. Beck-Gernsheim (1998, s. 54) aile
içi birlikteliklerin "ihtiyaca göre birleşmelerden" "seçici birlikteliklere" kaydığını dü-
şünmektedir. Modern öncesi dönemlerin "ihtiyaç topluluğu" olan ailesi solidarite yü-
kümlölüğü taşıırken heyecanı şart koşmamakta; buna rağmen tansiyon, güvensizlik,
nefret ve şiddet gibi eğilimleri daha az barındırmaktadır (Beck-Gernsheim, 1998, s.
57). Hayatını tek başına devam ettirmenin kişisel bedeli çok daha ağır olduğu için aile-
yi sonlandırma, göğüs gemesi ağır bir hamle olarak görölmekte ve mümkün oldukça
tercih edilmemektedir.

Düşünömsel modern aileler veya "aile ötesi aileler" olarak adlandırılabilir yapılar
ise ailenin kararlı süregiden ve ekonomik bir ünite olarak fonksiyon gören işlevi da-
ėılmış, yerine emek piyasasının özelliklerine tabi bir yapı gelmiştir. Başka bir ifadeyle,
modern çekirdek ailenin tarihsel seyri, endüstrileşmenin, piyasanın, paranın, tekno-

lojinin, hukukun tehdidi altında duyguların sığınak arayışı içinde kırılğan bir yapıya dönüşmüştür (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 277). Bu yapısal dönüşüm sürecinde kutsal ailenin dokusunun aldığı yaralardan etkilenme imkânı artmaktadır. Duygu birlikteliğinin kolay zedelenebilir hali teknoloji toplumunun kendi iç dinamiklerinde rezerve duran yeni ilkeler paketini veya çözüm reçetelerini gerekli kılmaktadır. Emek piyasasının sınırları içinde operasyon masasına yatırılan aile kalıplarının üzerine neşter vurulurken, içindekiler güven içinde kurtarıcılara teslim olmakta, “mahkemelerin koridorları ya da evlilik danışmanlarının ve terapistlerinin bekleme odaları giderek daha çok dolup taşmaktadır” (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 281). Bu noktada, duygusal kriz ortamında ailenin transfigürasyonunun kök biçimleri, Beck çiftinin metinlerinden çıkarılabilecek üç temel ilke çerçevesinde anlaşılabilir.

İlk olarak, emek piyasasının varlığı, hayatı “şahsen tasarlanan kişisel süreç” (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 105) haline getirmekte, kimlikler için “bireyselleşme” izleği başlamaktadır. Belirli kurallar içine gömülü bireyselleşme, yaşamın her alanına sirayet etmekte, kontrol ve denetim gücünü maksimize etme hesabı, kaybetme olasılığını her daim içinde barındırmaktadır. Kendine ait alanları steril tutma mücadelesi ve kendini ispat etme motivasyonu bireyi, her gün tekrar tekrar kendini var etme arayışına iter. Evlilik kurumuna giriş ise “birlikte yaşamayı” öncelikle söyleyle başlar. Günler geçtikçe bireysel isteklerin gömüldükleri yerden çıkması, gençlik enerjisindeki kayıplar, heyecan yitimi, mesleki pozisyonlardaki tatmin, “Ben kimim ve ne istiyorum?” (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 133) sorusunu yeniden gündeme getirir; eşine yöneltilen sorular simbiyotik hayatın sorgulanmasına yol açar. Bu durumda “...evlilik, kaçırılmış bir yaşamın günah keçisi haline gelir. Alttan alta başka türlü yapmaya cesaret edemediği bazı şeyleri artık yapamayacağını da görür... her şeye en başından başlamak mümkün olmadığına göre, bir şeyler yapabildiği yerde harekete geçmelidir, bu da ikili ilişkinin doğrudan kendisidir. Hiç değilse orada özgür bir alan yaratmak ister insan. Ve sonuçta kendisi de kendi kimliği için mücadele eden diğer eş ne kadar direnç gösterirse, yapma iradesi de o kadar güçlenir. Böylece partner rakip haline gelir: evlilik de kendini ortaya koyma, kendini kabul ettirme mücadelesinin (subap, paratoner, yedek) savaş alanı haline gelir” (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 136).

Rekabet ortamının heyecanı ile bireysel tatmini sağlama, evliliğin bitmesinden önemli hale gelirken; “diğer/öteki alternatiflerin olduğunu bilme” durumu vazgeçmeyi kolaylaştıran en önemli etken olarak devreye girer. Evliliği sürdürmek, her ne kadar bilinçli ve istemli bireyin kendi tercihi ise bu durumu sonlandırmak da bireye verilen aynı hak doğrultusunda anlamlı kılınır. Haklardan örülü bir liste ise kimliğin konstrüksiyonunun (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 101) ailenin temel konusuna dönüştüğüne işaret eder. Transfigürasyonun ikincil önemli etkeni “özgürlük” inancının konsolide olmasında yatar. Özgürlük, “her istediğini yapma” hakkını kendinde görme ile “kendini savunmayı” ilkeselleştirme arasında kaykılan bir dizi formülü ürünsel formların sihirli kavramına dönüştürür; bu sihirli formül özellikle Gestalt terapisinin kartpostallardan, kupalara, posterlere yazdirdığı şiirsellikte kendini bulur (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 106)

“...yaptığımı yapıyorum
Ve sen yaptığını yapıyorsun.
Ben bu dünyada senin beklentilerine göre
Yaşamak için bulunmuyorum
Ve sen bu dünyada
Benimkilere göre yaşamak için bulunmuyorsun
Ve eğer tesadüfen birbirimizi bulursak –harika
Bulamazsak da yapacak bir şey yok...”

Özgürlük, bireylere yeni alanlarda varlık gösterme imkânı tanırken, yeni belirsizlikler ve problemler yaratmakta; kendini güvence altına alacak duvarlarını yükseltmesini salık vermektedir (Beck, 2012, s. 285). Bu duvarlar ise ailenin dokusunda, özellikle çocukların hem fiziksel hem duygusal durumlarında büyük değişimlere neden olmaktadır. Eşlerin kriz durumlarında çocuklarına yakınlığı ve yakınlığı artarken, evlilikleri bitirme süreçlerinde çocuklarından uzaklaşmaları, onların emniyetini kendi “ben”lerinden sonraya bırakmaları yeni bir güven sorunsalını gündeme getirmektedir. Bu trajik panoramayı Beck (2012, s. 339) şöyle alıntılanmaktadır: (Wallerstein, J ve Blakeslee, 1989, s. 28)

“...çoğu kriz durumlarında -deprem, sel ya da yangın felâketlerinde-ebeveynler içgüdüsel olarak ilk önce çocuklarını emniyete almaya çalışırlar. Buna karşın boşanma krizinde anneler ve babalar için çocuklar ancak ikinci sırayı alabilirler; birinci sırada olan kendi sorunlarıdır. Boşanma davası sürerken ebeveynler çocukları hemen hemen bütün alanlarda ihmal ederler: evin düzeni alt üst olur ve çocuklar kendi hallerine bırakılırlar. Boşanma sürecini yaşamakta olan ebeveynler çocuklarıyla çok az zaman geçirirler ve onların ihtiyaçlarına karşı fazla duyarlı davranmazlar. Bu genel yıkılma anında tam bir egoizm hâkimdir” (Wallerstein ve Blakeslee, 1989, s. 28; Beck, 2012, s. 339).

Bireyselleşme ve özgürleşmeye son etken olarak “aşk” eklenmektedir. Modern dönemden düşünümsel moderniteye geçiş sürecinde, bireyselleşmenin ve özgürleşmenin getirisi ile kurallar, “ikililer” arasındaki belirlenim durumuna bırakıldıkça “aşk” ilkesel önceliğini kazanmaktadır. Artık, düşünümsel modern kent bireyleri için duygusal birliğin başlangıç sebebi, geleneksel toplumun şirket vari ortaklıklarına dayanan, büyüklerin aldığı kararlar neticesinde evetlenen kurumsal biçimden farklı olarak yeniden tanımlanan “aşk” söylemine yaslanmaktadır.

“...kadın ile erkek arasındaki bağ artık dışarıdan kurulan dışsal bir bağ değil bunun yerine artık iki insan arasında kurulan bir ilişki, eşler artık sınıfsal ve ekonomik koşulların boyunduruğundan kurtuldular ve meşruluk için tek bir ölçütte karar kıldılar, kalbin sesi. Ve sonuç artık masallardaki gibi olabiliirdi ve sonsuza kadar mutlu yaşadılar.” (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 161)

Aile kurmak için “aşkı” yeter şart olarak düşünmek, aşksız bir evliliğin mümkün ol-

madığına inanmak ve bittiği durumlarda kurumsal evliliğin sürdürülemeyeceğini öngörmek "aşkı her zamankinden daha önemli hale getirirken" (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 92) bir yandan da "her zamankinden daha zor" (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 102) durumda bırakılmaktadır. Aşkı bu kadar mühim kılan saik yükselen bireyciliğin kişiye duygusal olarak da her istediğini yapabilecek kudretle donatıldığını düşündüren emek piyasasının değişen ve renklenen formlarıdır. Medyanın dokunmaları ile oluşan geniş ağ arasında tekrarlanan aşk imgesi, insanlara birlikte olmak için ideal umut adasını gösterirken, aşkın putlaştırılması (Beck, 2012, s. 337) gözlemlenmekte, aşkın kilisesiz ve rahipsiz bir din olarak devamlılığı (Beck, 2012, s. 45) dayatılmaktadır. Popüler romanlardan, dergilere, televizyon programlarına, dizilere, sinema sektörüne, tüketim malzemelerine kadar aşk tutku nesnesi olarak gösterilmektedir. Bireylerin aşk arzusu ile kurdukları birlikteliğin canlı, heyecanlı ve ilk günkü gibi tutulması bireysel başarı olarak etiketlenmektedir. En âşık eş, en mutlu evlilik, en ideal aile gibi beklenti yüksekliğinde aşkın yoğunluk kaybına veya tutku azalmasına müsaade edilmemektedir. Her şeyin en iyisine sahip olma mantalitesi "kendi evlerinde daha fazla mutluluk ve tatmin, yani "Amerikan rüyası veya kıvanç uğraşısı" (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 184) haline gelmektedir. Beklentilerin yükselmesi bireylerin hayal kırıklığı potansiyelini arttırmakta, kişinin duygu yelpazesindeki dalgalanmalar, eksiklik, yetersizlik hislerine neden olmaktadır.

Hâlbuki bireyselleşen hayat tarzında "karar verme alanlarının" fazlaşması ve farklılaşması, içinde çatışma nüvelerini yaratan türlü kaynaklar olarak var olmaktadır. "Televizyon programından tatile gidilecek yere, evin döşemesinden çocukların nasıl yetiştirileceğine kadar-aynı anda iki kişinin düşünceleri ve arzuları, alışkanlıkları ve normları karar verme süreçlerine dâhil edilmek zorundadır" (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 103).

Bu müdahale alanları, bireylerin gerçekten birlikte yaşayıp yaşayamayacağı sorusunu canlı tutarken, hız, disiplin, rekabet, kariyer gibi sıralanan piyasa kuralları mücadelenin gerilimini arttırmaktadır. Sonuçta terapi edilmesi gereken aşk yorgunu aileler çaresizlik içinde yardım aramakta, aşk ise "her gün yeniden üretilmesi gereken şey" (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 197) olarak karşımıza çıkmaktadır:

" Peki, ama o gururlu umutlara ne oldu? Hemen hemen hiç karşılık bulmadılar. Gerçeklik, masalların vaat ettiklerinden farklıdır... Evlilik olayı çok canlı, evlilik danışmanları ve evlilik terapistlerinin işleri yolunda ilişki konulu kitaplar kitlesel boyutlarda satıyor. Bu gelişmeler içinde yeni moda kelimeler ortaya çıkıyor, "ilişki"den "kullan-at ilişki" kavramına geçilmiş durumda. Bilim insanları ise "devam evliliği" ve "taksitli monogami" gibi kavramları tercih ediyor" (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 162).

Aile danışmanları, aile gelişimi yayıncılığı gibi geniş bir yelpazede ürün veren endüstriyel formlar, "aşk ve hayat felsefeleri için adeta bir süpermarket" (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 192) oluşturmaktadır. Süpermarketin içerisindeki alıcılı modellerin "aile"nin

“müştereklik” yörüngesinde yazdığı reçetelerin sayısı az olmakla birlikte vardır; büyük çoğunluk ise müşterekliğin bireysellik uğruna feda edildiği ürünlerdir. Bu tip ürünlerin ortak paydası, “biz” zamirinin “ben” uğruna yapı söküme uğraması, “Dot us es”-Sende hoşuma gitmeyen şey ve senin bende hoşuna gitmeyen şey karşılıklı olarak ortadan kaldırılabilecek- ilkesini yeniden formüle etmesidir (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012, s. 194).

Özcesi, düşünömsel aile modeli aşk, özgürlük ve bireyci kimlik çıktılarını, zararın veya kötölüğün nereden çıkabileceğinin öngörülemediği risk toplumu gibi bir yapılanmada ortaya koyarken “sığınak aile” tanımlamasını sıkıntıya uğratmaktadır. Aşkın bu kadar dillendirildiği ve ulaşılmak için her şeyin meşru görüldüğü bir ortamda evli çiftlerden biri “başkasına âşık olma hakkı” nı kendinde bulmakta, aile kurumunun bitirilmesini kolaylıkla talep etmektedir. Parçalı, kırılğan, ne zaman başlayacağı veya biteceği belli olmayan bu kararsız durumun veya sabitelerin yokluğunun büyük bir emniyet krizi yarattığı yapılan çalışmalarda (Okutan, 2013) ortaya çıkmaktadır. Gelineen noktada, piyasa cazibesinin kurumların içsel dinamiklerine sızdığı tespit edilmektedir. Bu sızıntı iki yoldan kendini gösterir; ilk olarak “aile” kavramsallaştırması, tüketime yönelik niceliğe tekabül ettiği için pazarda beslenmesi gereken bir işlem maddesi olarak kabul edilir. Tüketiciciye tanıdık geldiği yönüyle reklam endüstrisi “aile boyu pizza”, “aile boyu mutluluk”, “aile seti şampuan”, “aile tişört kombinleri”, “aile giyim seti” gibi ürünleri piyasada işlemekte, “aile indirimi” mottosu bireyler için ihtiyaç dışının alımını kolaylaştırmaktadır. Bu tip reklamlar aile kurumuna maddi yönden temas biçimleridir; tüketim toplumunu içeren mebzul miktarda çalışma, aile endüstrisini bu bağlamda mesele olarak ele almaktadır.

Madalyonun diğer yüzü ise çok daha az çalışılan, “duygunun” tüketim endüstrisinde gördüğü işlemlerdir ve sürecin anlaşılması için açıklanması gereken kavram “duygusal sefalettir” (emotional poverty). Türkiye sosyoloji/psikoloji yazınında görmeye pek alışık olmadığımız bu tanımlama literatürde (Komarovsky, 1964; Eegunlusi, 2016; Gottlieb, 2001; Marohn, 2010; Marques, 2007) sıklıkla kullanılmaktadır. Kavramın temel olarak işaret ettiği nokta, materyal sefaletten çok daha problematik duygusal yoksunluk hissidir. Kişi gündelik hayatını idame ettirecek, tavırlarını geliştirecek motivasyona sahip olmadığından içinde bulunduğu şartlarla başa çıkamamakta; diğer ötekini anlayacak, empati kuracak ve manevî dünyasını yansıtacak edimlerde bulunamamakta, duygularını yönetmemektedir. Bu yönetimsizliğe karşı manivela görevini yüklenen endüstriler, duygusal doyumu gerçekleştirebileceğini vaat etmektedir. Bugün gelinen noktada daduygu endüstrisi ‘kırıkları yeninden’ çıkartarak aileyi, aile yayıncılığı, aile dizimi, aile terapisi, aile danışmanlığı, aile koçluğu gibi uygulamalarla vitrine taşımaktadır. İlerleyen bölümde, aile endüstrisi biçimlerinden “aile dizimi” ve “aile yayıncılığı” örnekleri göstergebilimsel olarak analiz edilecektir.

Gösterge Biçimi Olarak Düşünümsel Aile

Barthes (2012a, s. 163) göstergebilimini³ sosyal bilimlerin içerisinde anlamlı kılan önemli figürlerden biri olarak gösteren-gösterilen ikilisinden oluşan her türlü göstergenin yönetsel olarak çözümlenmesini teklif eder; bu girişim anlamın mutfağına girme çabasıdır. Analiz masasına yatırılacak birimler, kimi zaman reklam, müzik, giysi, film, döşeme takımı, roman veya şiir olurken kimi zaman da şehir, aydınlar, sevimli bir işçi, marslılar (Barthes, 2011) olmaktadır. Geniş bir spektrumda değerlendirilen, bir mânada nesneleştirilen unsurların ortak yanları "hepsinin birer gösterge" (Barthes, 2012, s. 185) olmasında birleşir. Sıradan insanın gündelik hayatta ilgisini çekmeyen bütün nesnelere, toplumbilimcinin dikkatini çekmelidir ki, bu bir okuma etkinliğidir. Bireyler toplumdaki nesnelere düz anlam veya yan anlam olarak "gösterenleri" ile ilgilenirken halitanın içinden kendilerine anlam arayan toplumbilimciler, "gösterilenlerin" düğümünü açmak için inceleme faaliyetine girer. Bu faaliyet, nesnenin operasyona uğramasına neden olurken, içindeki birimlerin dağılmasını ve damarlarının ön plana çıkmasını sağlar. Barthes'ın (2012a, s. 25) ifadesiyle,

" Her nesneye sıfatları eşlik eder, töz alabildiği binlerce ve binlerce niteliğin altında gömülü kalmıştır, insan bu nesneyle, kendisine sağlamakla yükümlü olduğu bunca şeyin sakınımla köleleştirdiği nesneyle hiçbir zaman çarpışmaz. Limonun başlangıçtaki biçimine gereksinim duyar mıyım? Bütünüyle ampirik insanlığımın gerek duyduğu şey kullanıma hazır edilmiş limondur, yarı soyulmuş, yarı kesilmiş, yarı limon, yarı tazelik, kusursuz ve yararsız elipsinin çarpıcılığıyla ekonomik niteliklerinin birincisiyle, büzüşmeyle değiş tokuş ettiği o değerli anda yakalanmış limon. Nesne hep açıktır, açıkta durur, hep bir eşlikçisi vardır, kapalı töz olarak yok olana dek, insanın inatçı maddeden çıkarmayı becerdiği tüm kullanım erdemleri içerisinde kâra dönüşüne dek".

Kurumlar da sıfatlarını gövdelerinde taşıyarak toplumsalda varlık gösterirken, tözleri anlamlandırılma biçimlerinin altında gömülü kalmaktadır. Bugün, dayanışma, birlik-telik, harmoni gibi duygusal sıfatların tözünü oluşturduğu "ailenin" başlangıç biçimini hatırlamaya gereksinim duyulmakta mıdır; yoksa düşünümsel modern dünya, kullanıma hazır hale getirdiği aile retoriğini, yarı soyulmuş, yarı kesilmiş, yarı taze halde kâra mı dönüştürmektedir? Bu soruya cevaben ilerleyen bölümde "aile dizimi" ve "aile yayıncılığı" üzerinden alınan örnek parçalar göstergebilimsel analize tabi tutulacaktır.

3 Pierce, Saussure, Bahtin, Jakobson, Eco, Barthes gibi önemli çağdaş düşünürlerin katkılarıyla teorize edilen göstergebilimi, açıklama biçimleri bakımından çeşitlilik gösterse de sembol ve simgeleri yorumlama adımı olarak her türlü göstergeler dizgesinin bilimidir. Nesnelere -ki bunun içine her türlü yapımlar girer- salt materyal halde var olmadığına, içinde toplumsal, ahlâksal ve ideolojik açıdan değerler barındırdığına işaret ederken, içeriklerin kültürlerden azade anlaşılamayacağından hareketle anlamlandırma sürecini tecrübe eder. Bazen bir giysi, otomobil, el-kol hareketi, film, müzik, reklam veya gazete başlığı gösterge olarak bulunduğu kültürün veya kültürel yapılanmanın damgasını taşır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Barthes, 2012).

I. Aile Dizimi

Aile dizimi, kişilerin soyağaçlarına bakılarak yapılan durum ve hal tespiti olarak kullanılan psikoterapik yöntemlerden biridir. Hellinger (2001, 2002, 2003) misyonerlik faaliyetleri için Afrika'nın Zulu yerlileri arasına girmiş, yerlilerin, atalarının ruhlarıyla hesaplaşmalarından çok etkilenmiş ve bu sistemin sağaltım aracı olarak Batı ülkelerinde de kullanılabileceğini düşünmüştür. Zulular, seçkin atalarının merkezi noktada olduğu geleneksel-dini hayat yaşamaktadır. Ölmüş ataların ruhları onlar için kutsaldır, bedenlen dünyada varlık göstermeseler de ataların ruhları her daim yerlilerin aralarında dolaşmaktadır; onlara saygısızlık veya yapılan kusurlar kötü talih çağırarak, hissedilen derin saygı ise büyük yarar getirecektir. Eğer ailenin bir ferdi, atasının gazabından dolayı acı çekerse bu ceza tahripkâr düşünülmemekte; aksine bireyin başarısızlığının meşru ifadesi ve kişinin ailesine karşı görevini yerine getirmesi olarak algılanmaktadır (Cohen, 2006, s. 228-229). Atalara karşı derin saygı, onları suçlama, yadırgama ve onların gerçekten hala yaşıyor olduklarına iman çerçevesinde oluşan fikirler, bu kapsamda, Hellinger tarafından "aile dizimi" (family constellations) ismiyle ruhsal sağaltım malzemesi olarak kullanılmış, sistem terapileri 1990'lı yılların sonundan itibaren ise aşamalı değişikliklere uğrayarak dünyaya yayılmıştır. Türkiye'de de Mehmet Zararsızoğlu öncülüğünde Türkiye Sistem Dizimleri Enstitüsü⁴ kurulmuştur.

Merhamet etmeyen dedelerin acısını çeken torunlar, ebeveyne saygı eksikliğinin kansere giden yolu, alkolizme neden olan baba reddedişi, anne reddinin migrene sebebiyet vermesi⁵ gibi bağlantıların iddia edildiği dizim terapilerinde, danışanlarla geçmişleri arasında bağ kurulmakta, temsili olarak seçilen kişilerle sezgisel bir yolcuğa gidilmektedir. Terapiye göre "kolektif aile vicdanının" sorumluluğu yüzünden yaşanan problemlerle yüzleşme, kişinin kendisini tanıması ve "kabullenme bilinci" kişiyi şifalandırmaktadır. Bu çerçevede aile dizimi yoluyla danışana verilmek istenen mesaj şöyle anlatılır:

"...iş başında olan dinamiğin, tüm ortamın açıklamalı bir özetini çıkarma olanağı sağlayan, basit ve düşünmeye değer bir resmini sunar. İyileştirici bu resim danışana, serbest bırakma ve kişisel algılamama olanağı tanımaktadır. Böylece danışan, kendisine hediye edilmiş hayatı tamamen kabul ederek, şimdiye kadar hayatını zehir etmiş olan gizli duygularından kurtulabilir. Dizimler esnasında danışanın bilincaltında yer alan aile resmi, temsilcilerin görselleştirmesi yoluyla ortaya konularak çeşitli kilitlenmeler, blokajlar içeren bu resim sistem dizimi terapisti yardımıyla aydınlatıcı ve özgürleştirici olan çözüm resmine ulaşır" (TSDE ki dergisi, 2014, s. 6).

Temsili canlandırma olarak da söylenebilecek terapide danışan, katılımcıların içinden anne, baba, eş veya herhangi birini seçer ve kendi belirlediği pozisyona yerleştirir. Sa-

4 Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.tsde.org/Zararsizoglu.aspx> (01.03.2017)

5 Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.sistemdizimleri.com/GazetelerUpload/fbe9e3a954344e04810fd1583e3cdb54.pdf> (01.03.2017)

kin ve sessiz ortamda duygu yoğunluğunun artması beklenir ve süreç içinde terapist, katılımcılara neler hissettiklerini sorar; söylemlere göre terapist, dizilenleri uygun gördüğü pozisyona çevirir. Kişilerin rahatlatma hissetmesine paralel olarak danışanın kendi geçmişiyile yüzleşmesi gerçekleşir.⁶ Terapi sürecinde danışan ve katılımcılar arasındaki duygu yoğunluğu "rezonans" -iki ayrı olgunun farklı frekanslarda titreşirken belirli bir süre sonra ortak titreşime geçmesi- olarak adlandırılmaktadır. Bilinçdışının hissetmesi olarak da kodlanan bu tip uygulamalar, duygudaşlık ekseninde aile bireyleri ile ilişkileri kesip atmayı, büyük aile bireyleri ile bağları koparmayı değil; tersine sevgiyle ayrışmayı/ayrılmayı, helalleşerek özgürleşmeyi teklif etmekte, kişileri yadırgadıkları, isyan ettikleri aile büyüklerinden af dilemeye çağırır. Bugün "aile dizimi" birçok kişisel gelişim ve farkındalık merkezi⁷ tarafından kullanılan psikoterapik yöntemlerden biri halini alırken, terapi ücretleri yerlere ve merkezlerin kurumsallaşma biçimlerine göre çeşitlilik gösterir.⁸

a. Seans Kesiti

Resim 1⁹

Gösteren: Oturan ve ayakta duran insanlar, yuvarlak oturum şekline göre dizilen sandalyeler, televizyon, panel radyatör, çantalar.

Gösterilen: Aileden taşınan sıkıntıları çözümlenmeyi sembolize eden terapi.

Yorum: Aile dizimi olarak isimlendirilen terapi yönteminin örnek kesitinde görüldüğü üzere katılımcıların dizim şekliyle, geçmiş problemlerin çözülüşü, taşınan şanssızlıkların, uğursuzlukların, bedduaların veya ahların yok edilmesi sembolize edilmektedir. Bu tür grup çalışmalarında hem katılımcıların hem danışanın fayda gördüğü belirtilmekte, bireyler içsel huzur bulma imkânını denemektedir. Düşünümsel modern dünyanın türbülans ortamında sağaltım işlemlerini gerçekleştirecek yerler olarak işlev gören bu tür merkezler, iç huzuru sağlamayı vaat etmektedir. Geleneksel

6 Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://egoistokur.com/failin-1-kendini-kurban-gorenen-2-seytani-vardir/> (26.02.2017)

7 Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://nefesokulu.com/194-icerik-Aile-Dizimi.html>; <http://ailedizimi.info/blog/> (26.02.2017)

8 Kişisel Gelişim merkezlerinden Lima Yaşam Merkezinden bugün -26.02.2017- fiyat alındığında danışan katılımı 200 TL, temsilci katılımı ise 50 TL olarak bildirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. www.limayasammerkezi.com

9 <http://ailedizimi.info/2015/11/25/gecmis-kusaklara-heyecanli-bir-yolculuk-aile-dizimi/>(26.02.2017)

halk dininin senkretik uygulamaları olarak görülen “kurşun dökme” gibi pratiklere paralel iddialara benzeyen işlemler, benzer işlevleri yerine getirmektedir. Bir başka ifadeyle, halk dininin senkretik uygulamaları, düşünümsel modern dünyada form değiştirmiş, performatif olarak “popüler din” kavramının içine yerleşmiştir. Ayrıca, popüleritesi gün be gün artan benzer formattaki merkezlerin varlığının ve işlerliğinin “sertifikalar” aracılığıyla devam etmesi, psikolog veya psikiyatrist olma şartının aranmaması, daha önce katılımcı olarak gelen temsilci öğrencilerin sonrasında danışman ismiyle merkez açabilmeleri serbest rekabet bağlamında değerlendirilebilecek piyasa toplumunun maneviyat endüstrisi sahasındaki esnekliğinin tablosudur. Diğer yandan, “aile” kavramı taşıdığı duygusal bağlamından kopartılarak, “dizim” kelimesiyle kaynaştığında ve dışarıdan para ile satın alındığında ancak huzura kavuşturması veya geleneksel değerleri ile kendinde yüklü kavramın duygusal işlevini yerine getirmesi için Afrika’nın Zulu kabilesinden mühlhem çözüm önerilerine ihtiyacı olması, “duygusal sefalet” olarak tanımlanabilecek düşünümsel modern dünyanın koordinatlarını çizmektedir. Artık, yatay ekseninde yerel değer kayıpları dikey ekseninde küresel dünyanın maneviyat reçetelerinden deva arayışı içerisine girmiştir. Gösterileni “aileden taşınan sıkıntıları çözümlenmeyi sembolize eden terapi”nin içsel dinamikleri duygu yüklü ailenin sefaletine işaret etmektedir.

b. Diyalog

Aile diziminin bilinmesi ve tanınmasına yönelik yapılan reklamlar, insanları meraklandırmakta ve bu tür dizimler bireyler tarafından kişisel problemleri çözüme kavuşturacak yollar olarak denenmek istenmektedir. Gerek sosyal paylaşım sitelerinde gerek bloglarda karşımıza çıkan yorumlar, aile diziminin terapi yöntemi olarak kabul edildiğini ve kişisel çare arayışı için başvurular ajandasına girdiğini göstermektedir. Aşağıdaki diyalog kadınlar kulübündeki yazışmalardan alınan örnek parçadır.

Gösteren

S: Bu ayın 12’sinde İsismu akademide aile dizimi yaptıracam. Deneyimi olanların paylaşımlarını bekliyorum.

K: Ben geçen sene yaptırmıştım. 100 TL vermiştim. Sen ne kadar vereceksin?

S: Ben 250 TL vereceğim. Senin aile dizimin nasıl geçmişti? Nerede yaptırdın ve sonuç alabildin mi? Deneyimlerini paylaşırsan çok sevinirim.

K: Ben Eskişehir’deyim burada bir kere yaptırdım... Çok yakın bir arkadaşımın tavsiyesi üzerine yaptırmaya karar verdim. Esasında hayatımda bazı talihsizlik ve olumsuzlukları çok sık yaşıyorum. Daha önce rüya analizi, matriks, reiki ve bilinçaltı çalışmalar yaptım ve yaptırdım. Hiçbir faydasını görmedim diyemem. En azından bilinç seviyem arttı. Olaylara eskisi gibi ya da eskisi kadar tepki vermiyorum. Daha sakin daha kendi içimde yaşıyorum.

S: Evet en nihayetinde dün aile sistem dizilimimi yaptırdım. Gözlemci olarak aktif olarak da katıldım. Oldukça enteresan olaylar ve yaşanmışlıklara şahit oldum. Benimle birlikte ilk kez böyle bir çalışmaya katılmış olan bir arkadaşımın epilepsi olması istendi ve gerçekten epilepsi krizi geçirdi. Sebep olan olay anlatıldıkça rahatladı ve sakinleşti. Bende hiç ummadığım bir olaydan dolayı tıkandığım ortaya çıktı. Aslında aklıma bile gelmeyen bir konuydu fakat o enerji alanına girince enteresan bir şekilde dile geldi ve anlattım. Meğer annemle ilgili yaşadıklarım bununla ilgiliymiş. Bir ay sonra etkisi hissedilebilecekmiş. Bir ay sonra gittiğimde evliliğimle ilgili dizilim yaptırmayı düşünüyorum.

K: Vay be çok ilginçmiş. Özellikle epilepsi olayı. Çok şaşırdım. İnşallah faydasını görürsün. Kaç saat sürdü seans.

S: Saat 11:30 gibi başladı 16:00'da bitti. Toplamda 5 dizilim yapıldı. İnşallah şifa olsun hepimize.¹⁰

Gösterilen: Aile dizilimi ile şifa arayışı.

Yorum: Halkın ruhsal çıkmazlarının nedeni olarak düşündürülen parçaların yanına yeni bir kategori olarak "aile" eklenmekte; bireysel sıkıntıların çözümü için duygusal birlikteliğe projeksiyon tutulmaktadır. Geçmişteki ataların cezasını çekmenin bireyin yaşamında blokaj olarak görülmesi, "dizilimi" kişisel ajandalara çoktan koymuştur. Artık bireylerin şifa arayışı içine girdiği yeni mekânlar gündemdedir. Bireylerin bloglarındaki paylaşımlarından bu gibi mekânların sadece piyasanın en canlı olduğu metropollerde değil, Eskişehir gibi illerde de varlık gösterdiği anlaşılmakta; şehirlerarası yaygınlığın tanınırlığı da bu ölçüde arttığı sonucu gözlenmektedir. Diyalog metninden de anlaşıldığı üzere bir dizilimin yetmediği durumda bireyler tekrar seanslara çağrılmakta; her geliş ayrı ayrı ücretlendirilmektedir. Seansların, yaşamda "ihtiyaç" kategorisine girmesi, bireylerin iyileşmek için başvurdukları alternatiflerden biri haline gelmesi, "inşallah şifa olsun" temennisi ve "nazar boncuğu" resmi ile desteklenmektedir. Bu gibi uygulamalar, manevi açlığın, sevilme, kabul edilme ihtiyacının ve duygusal doyumun piyasadaki yüzüdür. Geçmişte, "popüler din" bağlamında değerlendirilen "kategoriler" bireylerin duygularını sermayeye çevirdiği ve ancak okuma-yazma bilmeyen cahil halk arasında rağbet gördüğü düşüncesi ile eleştirilirken; bugün düşünümsel dünyada gelinen nokta, sosyal medya aracılığıyla teşvik edilen, "duygu doyum" şeklinde tanımlanan ve kişinin kendisiyle ilgilendiği serbest zaman şifa etkinliği olarak karşılanmaktadır. Düşünümsel modern dünyanın doğrusal olmayan bireyciliği, farkındalık geliştirdiği risklere karşı kendine savunma mekânları yaratarak satın aldığı duygusal tedavilerle önce kendisinin ardından sığınak ailesinin duvarlarını yeniden tamir etme arayışı içine girmiştir. Gösterilenin "aile dizilimi ile şifa arayışı" olduğu bu tablo ruhunu arayan duygusal kavramlar setini gözler önüne sermektedir.

¹⁰ <https://www.kadinlarkulubu.com/archive/t-725189.html> (30.02.2017)

II. Aile Gelişim Yayıncılığı

Aile gelişim yayıncılığı da kişisel gelişim yayıncılığının bir alt yayını olarak hizmet vermekte, kimi zaman kişisel gelişim kitaplarının içinde birer bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitaplarda genellikle, manevi tokluk hissinin restorasyonu için eşlere tavsiyelerde bulunulmakta, ruhsal açılım sağlamak üzere uygulanması gereken “alışmalar” sıralanmaktadır. Çalışmaların geniş bir yelpazesi olmakla birlikte merkezi noktası “aşk” üzerine odaklanmaktadır. Işınsu (2013, s. 3) rehber olarak sunduğu Onu Kendine Açık Et adlı kitabını “bu kitap, ruh eşlerini buluştırmaya adanmış spiritüel bir rehberdir; ritüeller, tılsımlar, enerji çalışmaları, dualar, Meleklerin Mucizeleri yolunuzu aydınlatsın” ifadeleriyle tanıtmakta, aşkı bulma ve koruma adına öneriler sunmaktadır. İlişkilerin güzel başlayıp aniden bitmesi, aldatılma, terk edilen taraf olma, evli kadınlar/erkeklerle ilişki kurma, aşkta değersizlik hissi, aşkı kaybetme korkusu, çok eşlilik, blokaj, kıskançlık ve çöküşlerin şifası vaat edilmekte ve bu gibi sorunların kökten zlebilmesi için üç temel kaynağın (Işınsu, 2013, s. 192) bilinmesi gerektiği söylenmektedir:

- i. Reenkarnasyon teorisi: Geçmiş hayatlardan gelen karma.
- ii. Atalardan gelen enerji mirası: Bykleriniz de benzer sorunları yaşadı ve bu size aktarıldı.
- iii. Kolektif Bilinç: Doğarken ortak bilgi havuzundan tüm insanlığın yaşamış olduklarından ektikleriniz.

Işınsu (2013, s. 192) bu sorunlardan kurtulmak ve arınmak için baş melekler ve kişisel koruyucu melek ile çalışma yapmayı önermekte; iyileşme glerinin büyük enerjileri ile “geçmiş yaşam şifası” yani “regresyon” işlemlerinin ihtiyaç giderdiğini belirtmektedir. Bu zel uygulamalar ile sıkıntılarının kök nedenleri ruhsal hafızalardan silinecek, birey zamanla hafifleyerek “kabul” durumuna geçecektir:

“ 1 saat kadar süren regresyon alışmamızda:
Sorunun kaynağı saptanıyor...
şifası yapılıyor...
Melek enerjisi ile çok özel ve farklı diğer bölümümüz sizi rahatlatıyor.
Seans sonunda 21 günlük çalışma planı size sunuluyor.

Regresyon çalışmamızı, geçmişinizi şifalandırmak adına hem yüz yüze hem de telefonda tüm Dünya ile yapıyoruz ” (Işınsu: 2013, s. 193).

Regresyon gibi uygulamaların yanında aşkı çağıran ve tazeleyen tarifler de sıralanmaktadır. Aşağıda “Aşk Mıknatısı” (Işınsu, 2013, s. 193) adlı çalışma bu bağlamda örnek olarak gösterilecektir.

a. Aşk Mıknatısı

Gösteren

Yeni ve seçerek aldığınız küçük bir mıknatıs ve Aytaşı ile gece odanızda hazırlıklara başlayın...

Dalga sesleri, kuş sesleri, meditasyon müziği ile odaklanın, gevşeyin, aşka açılmaya niyet edin.

Aşk yağı karışımı:

Gül yağı

Yasemin yağı

Sandal ağacı yağı

Portakal yağı

Ylangylang yağı

Biberiye yağı

Tüm yağları az ve eşit miktarda karıştırın, aşka odaklanın. Yağlar ile odada buhuru başlatın.

Sevgiliniz eve gelmeden önce ya da eşiniz işten eve varmadan önce evi bu buhur ile tazeleyin.

Yatak odasına geçmeden önce sol avucunuzda ay taşı ve mıknatısı sıkıca tutun, odaya doğru güzel ve derin bir nefes gönderin. Dilek tutun. Odada sevgilinizin ya da eşinizin kulağına usulca üflemeyi unutmayın.

Gösterilen: Malzemelerin kullanılmasıyla eşin mıknatıs gibi eyleyiciye çekilme durumu.

Yorum: Mıknatıs, ay taşı, yağ karışımları ve müzik ile kişinin eşini kendine tekrar âşık edebileceği bildirilmektedir. Bu tür tarifler, okuyuculara "istiyorsanız her şeyi yapabilirsiniz" mesajı verirken, kaderi değiştirme motivasyonu aşulamakta, "diğer ötekinin" arzuya göre yönlendirilebileceğini vurgulamaktadır. Hedefe ulaşmak için sadece çabalamak ve nasıl isteyeceğini bilmek yeterlidir; isteme modelleri tarifler zinciriyle uygulanmalıdır. Sunulan listedeki mıknatıs ve ay taşı ile dilek tutma yöntemi, popüler din havzasındaki "çaput bağlama" "at nalı taşıma" gibi şans ve uğur getirme olarak görülen edimlerin düşünümsel modern dünyada aldıkları formlardır. Aile bireyleri arasındaki duygu yoğunluğunun dışarıdan ikame edilen materyaller aracılığıyla sağlanacağına duyulan inanç veya sağaltım için reçetesi yazılan malzemelere yüklenen kutsal güç duygusal sefaletin ikon-severliğe kapı aralayan yüzünü göstermektedir. "Malzemelerin kullanılmasıyla eşin mıknatıs gibi eyleyiciye çekilme" gösterileni aşka ulaşım araçlarının piyasada çeşitlenerek seremonyal pazarlama tekniklerini cazip hale getirmekte, yeni bir endüstri sahasının sinyallerini vermektedir.

b. Ho'oponopono Tekniği

Aile gelişim yayıncılığının ortak söylemi, bireylere “kim” olduklarını hatırlatmak, nasıl davranmaları gerektiğini öğretmek ve daha mutlu bir enerji alanı içine girebilmek için uygulayabilecekleri teknikleri göstermek üzerine yaslanmaktadır. Ho'oponopono tekniği de terapi merkezleri tarafından sıklıkla kullanılan bu tür uygulamalardan biridir. Yöntem, eski Hawai bilgeliğinden mülhem Joe Vitale ve Dr. Hew Len Ihaleakala (2008) tarafından öğreti haline getirilmiştir. Dünyanın en olağanüstü terapisi (Vitale, 2008, s. 15) olarak lanse edilen teknik, kelime olarak Hawai dilinde “sebeb” anlamındaki “Ho'o” ile “mükemmellik” manasındaki “ponopono” kelimelerinden oluşmuştur. “Kadim Hawaililer'e göre, hata geçmişten gelen acı dolu hatıralarla zehirlenen düşünceler sonucu ortaya çıkar; ho'oponopono dengesizlik ve hastalığa yol açan bu acı veren hatıraların ya da hataların enerjisini ortadan kaldırmanın bir yoludur” (Vitale, 2008, s. 66). Ho'oponopono, bireylere, sorunlarını çözmek için her şeyden sorumlu olduklarını kabul etmelerini söylerken, bireylerden sorunları ile aralarındaki manevi bağı kopartmalarını ister ve ancak bu kuralların benimsenmesiyle sorunun kendiliğinden yok olacağını bildirir (Vitale, 2008, s. 47). Bilinç temizlemesi ve iyileştirmesi olarak sunulan tekniğin “Seni seviyorum”, “Özür dilerim”, “Lütfen beni affet” ve “Teşekkür ederim” (Vitale, 2008, s. 55-56) tekrarlarıyla arınma sağlayacağına inanılır:

Ho'oponopono gerçekten çok kolaydır. Eski Hawaililer'e göre, bütün sorunlar düşünce olarak başlar. Ama sorun bir düşünceye sahip olmak değildir. Peki, sorun ne o zaman? Sorun bütün düşüncelerin acı dolu anılarla -kişilerin, yerlerin ya da nesnelerin anıları- aşılmuş olmasıdır. Akıl tek başına hiçbir şey yapamaz, çünkü akıl sadece yönetir. Yönetmek sorunları çözenin yolu değildir. Onları bırakmayı istemelisiniz! Ho'oponopono yaptığınız zaman olan şey, Tanrısal olanın acı veren düşünceleri alması ve onları nötrale etmesi ya da saflaştırmasıdır. Kişiyi, yeri ya da nesneyi saflaştırmazsınız. Dolayısıyla Ho'oponopono'nun ilk aşaması o enerjinin saflaştırılmasıdır (Vitale, 2008, s. 68).

Bu ilkeler çerçevesinde arınma,terapistin veya sağaltımcının olmadığı yerde gerçekleşemez. Gizli bilgilerin tamamına ulaşmak için bu tür eğitimlere katılmak gerektiği (Vitale, 2012, s. 55) özellikle belirtilmektedir. Tekniğin Türkiye'deki yayılım biçimlerinde de eğitim için fikir üretme toplantılarına katılım istenmektedir:

“Ho'oponopono hayatımızda dengesizliğe yol açan, bizi mutsuz eden olayların içimizdeki nedenlerinin ortadan kaldırılmasının en etkili yoludur... Hayatında kendini fark etmek, aslını olduğu gibi korkusuzca oraya koymak ve hayatının direksiyonuna sadece kendisi oturma isteyen arkadaşlarla yapacağımız bu çalışmaya sizi davet ediyoruz. Bu çalışma için; lütfen önceden isminizi yazdırın (Çalışma isim üzerinden gündüz başlayacaktır). Beyaz bir tişört veya beyaz bir gömlek giymeyi tercih edin (Beyazın arındırıcı etkisinden faydalanmak için). Yanınızda silgili bir kurşun kalem ve kâğıt bulundurun (Çalışmada kullanıyoruz). Çalışmanın katılım bedeli: 80,00 TL dir.”¹¹

11 Bkz. <http://belmayener.com/kuantum-tezahur-bolluk-bereket-workshop/> (01.03.2017)

Diğer yandan, kişisel gelişim kitaplarında Ho'oponopono yaşanmış her olayı şifalandırmak için tavsiye edilmektedir. Gardiyanoglu (2014, s. 36) tarafından yazılan Kadın Olmayı Hatırlamak adlı yayında, gerek ailevi ilişkilerin iyileşmesi gerekse atalardan gelen yazgının silinmesi için ho'oponopono tekniği ile "niyet çalışması" (Gardiyanoglu, 2014, s. 31) öğretilmektedir. İlerleyen bölümde bu çalışma analiz edilecektir.

Gösteren

Evet, biz bunu yaşadık. Artık birini suçlamaktan vazgeçiyorum. Kendimi suçlamaktan vazgeçiyorum. Suçlu aramaktan vazgeçiyorum ve şu andan itibaren bunun sorumluluğunu alıyorum. Bu karmanın benimle birlikte burada, sevgiye dönüşmesine niyet ediyorum. Allah'ım atalarından bana gelen her türlü olumsuz yazgıların, enerjilerin senin sevginle şifalanması için yardım dilerim.

Gösterilen: Geçmiş şifalandırma ve enerjiyi nötrleme.

Yorum: Metinde bahsedilen niyet çalışması, enerjiyi nötrlemeyi öğütleyen birçok yazında veya workshopta kullanılan bir teknik olarak görülmektedir.¹² Amaç, suçlu aramaktan vazgeçmek, olayları olduğu gibi anlamak ve bu haliyle "kabuldeyim" durumuna geçmektir. İçinde duanın da bulunduğu işlemlerde, "affetmenin" geçmişle bağını kesme ve kaybedilen enerjiyi geri kazanma mânasına geldiği düşünülür. Özür dilemek, affetmek, teşekkür etmek ve sevdiğini söylemek üzerinden temellenen teknik, kısaca öfkeni, kinini, düşmanlığını kendi üzerine alarak bunları sevgi enerjisi içine gömme işlemidir. Bu tip olumlama örnekleri bireylerin kendilerini iyi hissetmelerini sağlayacak duygu doyum pratikleri olarak işlev görmektedir. Halk arasında örfi ve dini bir âdet olarak "helalleşme" –"kimsenin kimsede hakkı kalmaması" bağlamında uygulanan pratik-bugün geline nokta antik Hawai öğretisi olarak alınan-satılan bir ürün halinde piyasada sunulmaktadır. Duyguların metalastığı piyasa örüntüsü içinde ruhun arındırılma işlemi bütçeyle ölçülebilir bir nitelik kazanmaktadır. "Geçmiş şifalandırma ve enerjiyi nötrleme" gösterileni, tabanda "bireyi" merkeze alan, kişinin ücret ödeyerek kendi ruhuyla hesaplaşma işlemidir ki; kişi, bir taraftan piyasaya öbür taraftan da ben'ine yatırım yapmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Düşünümsel modern hayat, kavramların kendini emek piyasasında tekrar tekrar var ettiği yeni bir dünya düzenidir. Bu düzende insanların öz benlik algılarındaki değişim, kavramların da kendi öz-kimliğinde sancılara neden olmakta; kültürel birikim nesnesi olarak görülebilecek yapıların piyasadaki varoluş biçimi form değişikliğine uğramaktadır. Hesap edilemeyen, öngörülemeyen rizikolarla donatılan kapitalist dünyanın sosyo-ekonomik şartları toplumsal yapıları materyal yokluğun yanında

12 Bkz. [http://belmayener.com/kwantum-tezahur-bolluk-bereket-workshop/\(03.02.2017\)](http://belmayener.com/kwantum-tezahur-bolluk-bereket-workshop/(03.02.2017))
[http://irembay.com/danismanlik/hooponopono-kendini-aritma-yontemi-ile-hayatin-tadini-cikarin/\(03.02.2017\)](http://irembay.com/danismanlik/hooponopono-kendini-aritma-yontemi-ile-hayatin-tadini-cikarin/(03.02.2017))

duygusal sefaletle yüzleştirmektedir. Duygusal sefalet, materyal sefaletten çok daha derin, acı vericidir; ruhi ve mental etkisinden dolayı iyileştirilmesi çok daha sıkıntılıdır (Marques, 2007, s. 49). Örtük bir sefalet biçimi olduğu için büyüğü bozulan kavramları fark etmek bu bağlamda zorlaşmaktadır. “Aile” de bugün kavramsal ve kurumsal olarak düşünömsel modern dünyanın problematik sürecinden geçmektedir. Diğer bir ifadeyle, sayısal fazlalığından ziyade bireylerin kendi aralarındaki ilişkiler dolayısıyla dinamik yoğunluğa sahip konvansiyonel birliktelik hissiyatının içkin olduğu temel duygusal birim olarak “aile” kavramsal olarak birbirine kordon bağı ile eklemli sefalet-sefalet (Safa, 1970, s. 238) dikotomisiyle karşı karşıyadır. Şehirli aile bireyleri artık daha eğitimli, daha bilinçli, göreceli olarak alım gücüne sahip, boş zaman eğlencelerine vakit ayırabilecek, kimi zaman lüks tüketime yönelebilecek donanımdadır; fakat maddi tatmin sağlandıkça duygusal çatlaklar fazlalaşmakta, ontolojik güvenlik ihtiyaçları bu duruma paralel olarak artmaktadır. Bireyselleşen hayat, özgür kimliklerin yaratımı, “aşkın” kurulum itkisi olarak etiketlenmesi, ailenin merkeze yerleştiği yeni üçgen dizgesidir. Bu düzende özgürlük ve aşk arasında çatışma yaşayan aktörler için bireyci kimlik adacıklarında kendilerini var etmek asıl hedeftir. Özgürlük sınırlarının genişlemesi, “ben” duygusunu büyötmeye yöneltmekte; “sen özgürsün istediğini yapabilirsin”, “kimseye ihtiyacın yok” gibi söylemler erkinlik düşüncesini konsolide etmektedir. “Kendi hayatını kendin yap” felsefesinin (Beck E, 1998, s. 57) aile kurumu içindeki varlığı ise beklentileri daha yüksek, hayal kırıklıklarını ise daha büyük hale getirmektedir. Bireyin ben’ine verilecek zararın telafi edilmediği durumlarda ailenin varlığı feda edilebilecektir. Bu nedenle düşünömsel aile modeli daha kırılığandır; fakat bitmiş değildir. Yeniden aile kurma isteği ise “bu olmadıysa bir diğeri” şeklindeki kapitalist zihniyetten beslenerek devam etmekte, bireyler boşanıp yeniden evlenmekte engel görmemektedir.

Böyle bir tablo, düşünömsel modern dünyanın “maddi” problemlerinin yanına “duygusal” sefaleti eklediğini ve insanlığı bu çarpışan sefaletlerle yüzleşmek üzere bıraktığını söylemektedir. Duygu açlığı, blokajlar, gerilimler ve anlaşmazlıklar daha yoğun göröldüğü için, bireyler, kendini bulma, kendini gerçekleştirme, hayatını düzene sokma, daha iyi, daha mutlu ve aşk dolu bir ömür sürme yolunda anlam arayışındadır. Geleneğin veya geçmişten gelen ailevi ritüellerin şekillendirme gücünün azaldığı, “ihtiyaca dayalı devamı sağlanan bağılılıkların”, “tercihlere dayalı birliktelikler” haline dönüştüğü ortamda, tatminsizlik içindeki düşünömsel aileler mutsuzluğunu veya duygusal açlığını giderme uğraşındadır. Artık tradisyonel olarak “baş yarılır börk içinde, kol kırılır yen içinde”, “evceğizim evceğizim, saklar benim halceğizim”, “herkesin delisi evinde, derdi karnında”, “herkesin tenceresi kapalı kaynar” gibi deyimlerle tarif edilen ailenin “sığınak” ve “şemsiye” konumu sorgudadır. Sığınacağın yağmalanması, yeni parametrelerle tanımlanması gerekcek sosyal analizlere ihtiyaç hissettirmektedir.

Duygusal boşlukların dolum pratikleri arz-talep arasında birbirini besleyen ve karşılıklılık içinde gelişen bir seyir takip ediyorsa eğer, duyguların endüstriyel boyutta gün yüzüne çıkışı, kurum-duygusallık arasındaki rabıtayı somutlaştırmaktadır. Piyasanın işler kuralları, manevi aile danışmanlığı, aile terapistliği, aile koçluğu, aile

dizimi ve aile gelişim yayıncılığı gibi yeni endüstrileri var ederken aileler, arz halinde olan "terapi" mekânlarında duraklamaktadır. Bu endüstriler, kimi zaman ailenin ruhsal birikimini sorgulayacak, kimi zaman farklı aile büyüklerinin yaşadığı şiddet, taciz, korku, endişe, kandırılma gibi sıkıntıları ailesel kodlar üzerinden şifalandırma girişiminde bulunacaktır. Bu çalışma özelinde de duygusal sağaltım birimleri olarak piyasaya sunulan aile yayıncılığı ve aile dizimi örnekleri mercek altına alınmıştır. Her iki biçim de bireyciliği beslerken "ailenin" kendinde içkin olan niteliklerinin dışarıdan ikamesini önermekte, duyguların sağaltım işleminden geçirilmesi için ücret ödemeyi teklif etmektedir. Piyasa bireyciliği beslerken, birey de piyasayı beslemektedir. Diğer bir ifadeyle, zaten ailenin özünde var olması beklenen kurulum sebebi duygudaşlığının, dışarıdan tamamlanmayı beklemesi, düşünümsel dünyanın kurumlarının kendi içlerinde yaşadığı dönüşümün ifadesidir. Maddi olarak yokluk çekse de duygudaşlığı yaşadığı aile örneklerinin yerini manevi sefalet içinde dışarıdan kavramsal terapiye muhtaç ve "kaybettiği değerleri parayla satın alır" duruma düşen birliktelik modelleri almaya başlamıştır. Bu durum ailenin içine düştüğü duygusal sefaletin görünen birinci yüzüdür.

İkinci olarak ise değerlerinden arındırılmış duygusal birimlerin piyasadaki serencamı performatif olarak din gibi işleyen "popüler din" uygulamalarının düşünümsel dünyada form değiştirilmiş resmini bize vermektedir. Resme yakından bakıldığında, halk inancında nazar, rüya, velilere saygı gibi resmi/formal/kitabi dinin de kabul ettiği başlıklar, senkretik halk dininde nazara karşı kurşun dökme, tütsü yakma, evliyaya tapınma, ölülerden kötü talih problemlerini çözmeye isteği gibi edimlere dönüşmüştür. Düşünümsel modern dünyada ise bu pratikler piyasanın yörüngesinde satın alınabilir duygusal formlar olarak çeşitlenmekte, renkli-desenli deri kaplamalı muskalar, fal kafeler, rüya merkezleri, kişisel gelişim yayıncılığı gibi ürünler halini almaktadır. Bu bağlamda aile üyeleri problemlerini ve sıkıntılarını gidermek için Zulu stili dizim yaptırmalı, kendisine hediye edilen hayatı ücret ödeyerek geri almalı, mıknatıs-yağ karışımları ile yuvasını kurtarmalı; eski Hawai öğretisi ile enerjisini saflaştırırken onu mutsuz eden nedenleri kökten ortadan kaldırmalıdır. Temel panorama, Barthes'ın limon üzerinden tanımladığı göstergesel boyutun "aile"ye temas ettiği noktaları izah etmektedir. Duygusal sefaletin düşünümsel göstergesi olarak "aile"nin tözü binlerce niteliğinin altında gömülü kalmakta; birey köleleşen nesneyle mücadele edemez duruma gelmektedir. Ailenin başlangıçtaki biçimine gerek duymak, insanlığın ampirik uygulamalarla kullanıma hazır ettiği, yarı soyulmuş, yarı kesilmiş, yarı aileyi reddetmek, kullanımının kâra dönüşmesine itiraz etmek, ekonomik niteliğiyle ve büzüşmeyle değiş tokuş ettiği duygu yüklü kavramı yeniden hatırlamak olacaktır ki bu bir ahlak sorunsalıdır.

Kaynakça

- Barthes, R. (2011). *Çağdaş Söylenler*. Tahsin Yücel (çev.). İstanbul: Metis.
- Barthes, R. (2012). *Göstergebilimsel Serüven*. Mehmet Rifat-Sema Rifat (çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Barthes, R. (2012a). *Eleştirel Denemeler*. Esra Özdoğan (çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beck- Gernsheim, E. (1998). On the Way to a Post- Familial Family, From a Community of Need to Elective Affinities, *Theory, Culture & Society*, Vol. 15 (3-4): 53-70.
- Beck, U. (2012). Bir Yeryüzü Dini Olarak Aşk. Beck U. ve E. Beck-Gernsheim içinde, *Aşkın Normal Kaosu*. Nafer Ermiş (çev.). Ankara: İmge Kitabevi, s.329-392.
- Beck, U. vd. (2003). The Theory of Reflexive Modernization Problematic, Hypotheses and Research Programme. *Theory, Culture & Society*, Vol. 20(2): 1–33.
- Beck, U. ve E. Beck-Gernsheim, (2012). *Aşkın Normal Kaosu*. Nafer Ermiş (çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Beck, U. (1994). *Reflexive Modernization*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım*. Derya Fırat Şannan ve Ayşe Günce Berkkurt (çev.). Ankara: Heretik.
- Cohen, D. B. (2006). “Family Constellations”: An Innovative Systemic Phenomenological Group Process from Germany. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, Vol. 14 No. 3, s.226-233.
- Eegunlusi, T. R. E. (2016). Africa, Poverty and Forces of Change: A Holistic Approach to Perceiving and Addressing Poverty in Africa. *Open Journal of Philosophy*, 6, 368-391. <http://dx.doi.org/10.4236/ojpp.2016.64035>.
- Gardiyanoglu, B. (2014). *“Kadın” Olmayı Hatırlamak*. İstanbul: Destek.
- Gottlieb, D. H. (2001). *Voices of Conflict, Voices of Healing*. New York: iUniverse, Inc.
- Hassan, I. (1993). “Toward a Concept of Postmodernism”, *A Postmodern Reader*, ed. Josep Natoli ve Linda Hutcheon. New York: StateUniversity of New York, s. 273-286.
- Hellinger, B. (2001). *Love’s Own Truths*. Phoenix, AZ: Zeig, Tucker and Theisen.
- Hellinger, B. (2003). *Peace Begins in the Soul: Family Constellations in the Service of Reconciliation*. Heidelberg, Germany: Carl Auer International.
- Hellinger, B. (2013). “The Influence of the Zulu Culture on ‘Familien-Stellen’”, *Personal Communication*, Mayıs 23, 2013.
- İşinsu, T. (2013). *Onu Kendine Âşık Et*. İstanbul: Feniks.
- Komarovsky, M. (1964). *Blue-Collar Marriage*. New York: Random House.
- Marques, J.F.(2007). *Interbeing*. India: The Icfai University, Icfai Books.
- Marohn, S. (ed). (2010). *Goddess Shift*. USA:Bang Printing.
- Marx, K. (2011). *Felsefenin Sefaleti*. Ankara: Sol Yayınları.
- Okutan, B.B. (2013). *Türkiye’de Popüler Kültür Din ve Kadın*. İstanbul: Düşün Yayınları.
- Proudhon, P.J. (2012). *Ekonomik Çelişkiler Sistemi veya Sefaletin Felsefesi*. Işık Ergüden (çev.). İstanbul: Kaos Yayınları.
- Safa, P. (1970). *Seçmeler*. Ankara: MEB Yayınları.
- Thompson, E.P. (2015) *Teorinin Sefaleti: Hatalı Bir Devridaim Makinesi*. Ahmet Fethi Yıldırım (çev.). Ankara: Nika Yayınevi.

- Türkiye Sistem Dizimleri Enstitüsü, Sorular ve Yanıtlarla Sistem Dizimleri, *TSDE ki Dergisi*, Sayı 1, Kasım 2014, s. 5-12.
- Vitale, J. (2008). *Zero Limit*. Zeynep Esin (çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Wallerstein, J ve Blakeslee, S. (1989). *Gewinner und Verlierer- Frauen, Manner, Kindernach der Scheidung*, München.

Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü¹

The Role of Family in Religious Education for Child

Dr. Süleyman Gümrükçüoğlu²

Öz

Çocukluk dönemi, gelişim açısından insan hayatının en önemli zaman dilimidir. Dinamik bir zaman dilimi olan bu süreçte, gençlik ve yetişkinlik döneminin dinî inanç, tutum ve davranışlarının temeli atılmaktadır. Bu dönemde çocuğun gelişiminde en önemli etken ailedir. Aile sadece çocuğun biyolojik, psikolojik, sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamakla sorumlu olmayıp, onun inanma ihtiyacını da tatmin etmekle görevlidir. Bu sebeple çocukta din duygusunun uyanması ve gelişimi, dinî bilgilerin kazandırılması görevi aile kurumuna aittir. Ailenin bu fonksiyonundan dolayı Allah, aileye dinî değerleri aktarma ve öğretme sorumluluğunu yüklemiştir. Bu sorumluluğun yerine getirilmesinde, çocuğun maddî ve manevî gelişiminin ilke ve yöntemlerini bilen, bilinçli ebeveynlere büyük sorumluluk düşmektedir. Sağlıklı ve etkili bir din eğitimi için bu son derece önemlidir. Din eğitiminin çocukluk döneminde başarıya ulaşması, sevgi, güven ve hoşgörü üzerine oluşturulmuş aile içi ilişkilere, ailelerin dengeli ve kararlı tutumlarına ve doğru bir disiplin anlayışına bağlıdır. Aksi takdirde, aile tarafından uygulanan tutarsız davranış yöntem ve disiplin türleri, çocuğun gelecekte dine karşı olumsuz bir tutum geliştirmesine sebep olabilir.

Anahtar Kelimeler: Çocuğun Din Eğitimi, Ailenin Din Eğitiminde Rolü, Din Eğitiminde İlke ve Yöntemler.

Abstract

Childhood is the most important time period of human life in terms of development. Throughout this dynamic period, religious beliefs, attitudes and behaviors of youth

1 Bu makale, 7 Mart 2017 tarihinde "III. Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Adaleti: Kadın ve Aile" kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

2 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, orcid.org/0000-0001-5875-767X

Başvuru: 15 Nisan 2017

Kabul: 21 Mayıs 2017

DOI: 10.21798/kadem.2017130141

Copyright © 2017 · **KADEM Kadın ve Demokrasi Derneği**

kadinarastirmalari.kadem.org.tr

ISSN 2149-6374 · Haziran 2017 · 3(1) · 39-60

and adulthood are shaped. The most influential factor in this process is family which is not only responsible for meeting child's biological, psychological, social and emotional needs, but is also responsible for satisfying the need to believe. For this reason, it is family's duty to ensure that child develops religious senses and imparts knowledge of religion. Accordingly, Allah has burdened family with the responsibility of transferring and teaching religious values to child. In this respect, there is a great responsibility for parents who know the principles and methods of child's physical and spiritual development.

In other words, the success of religious education in childhood depends on family relations, love, trust and tolerance, balanced and decisive attitudes of the parents. Otherwise, inconsistent behavioral methods and discipline applied by family may cause child to develop negative attitudes toward religion in the future.

Keywords: Religious Education of Child, Role of Family in Religious Education, Principles and Methods in Religious Education.

Giriş

Tarihî sürece bakıldığında aile içi rol ve beklentilerin sürekli olarak bir değişim gösterdiğine şahit oluruz. Söz konusu değişimde, nitelikleri farklılaşan aile işlevlerini belirgin çizgilerle sınırlandırmak mümkün olmasa da, çocuğun eğitimi, kişiliğinin gelişmesi ve sosyal hayata uyumunun sağlanmasında vazgeçilmez bir kurum olan aile, günümüzde de önemini muhafaza etmektedir (Tezcan, 1985, s. 157-160; Özbek, 1996, s. 50; Arıkan, 2015, s. 9).

Günümüz aile kurumu, sosyal değişim ve gelişmelere bağlı olarak görev ve sorumluluklarının bir kısmını başka kurumlarla paylaşmaktadır. Ancak bu paylaşımlardan özellikle biyolojik, sosyal ve duygusal işlevlerin en sağlıklı biçimde yerine getirilebileceği tek sosyal kurum şüphesiz ailedir (Erkal, 1999, s. 100; Yörükoğlu, 1989, s. 45-53; Konuk, 1994, s. 20). Nitekim ailenin çocuğun gelişimine yönelik yaptığı maddî ve manevî katkılar, onun varlıklar hiyerarşisinde en üstün (eşref-i mahlûk) noktaya ulaşmasını sağlar (Yavuz, 1983, s. 46; Özbek, 1996, s. 49).

Aile ile din arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmacılar, bu iki müessese arasında derin bağların olduğu hususunda birleşmişlerdir. Ailede verilen din eğitiminin çocuğu derinden etkilemesi, ailenin aynı zamanda dinî değerler ve ilişkiler açısından bir model teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır (Öcal, 1991, s. 75-76; Yavuz, 1983, s. 155-156). Çünkü çocuğun gerek zihniyet yönünden, gerekse psikolojik ve ahlâki yönden tutarlı ve dengeli kişilik yapısının ortaya çıkışında, dinî inanç ve yaşayışın önemi inkâr edilemez (Yavuzer, 2016, s. 132; Armaner, 1989, s. 76; Hökelekli, 1998, s. 187-188).

Dinî inanç ve tutumların teşekkülüne ilişkin yapılan araştırma ve gözlemler, özellikle ilk çocukluk dönemindeki aile ilişkilerinin en etkili faktör olduğu hususunda birleşmektedir (Talip, 2006, s. 186). Böylece taklit ve özdeşleşme yoluyla başlayan dini yaşayış, çocuğun çevresinin dinî havasına ve bireysel kabiliyetine göre yavaş yavaş gelişip derinleşerek onun dinî kişiliğine mal olur (Hökelekli, 1998, s. 255).

Kur'an'ın en genel ifadesiyle eğitim; “önceden belirlenmiş kurallar vasıtasıyla, kendi iradesi ile pasif güçleri ortaya çıkarma, davranış oluşturma, davranış kazandırma, davranış geliştirme ve bunların sonucunda işi en güzel şekilde yapma olgusudur” (Dodurgalı, 1996, 42). Kur'an-ı Kerim, çocukların hiçbir şey bilmeden dünyaya geldiklerini vurgulayarak; iyi-kötü, hayır-şer gibi her şeyi sonradan öğrendiklerini belirtir (Nahl 16/78). Bu hususa dikkat çeken Hz. Peygamber; “Her çocuk İslâm fitratı üzere doğar. Bu hal konuşma haline kadar devam eder. Onu ebeveyni yahudi, hıristiyan, müşrik veya mecusi yapar” (Buhârî, “Cenâiz”, 78; Müslim, “Kader”, 23, 25) buyurmaktadır. Hadisin içeriğinden insanın yaratılış yönüyle, iyi ve güzele yönelmeye elverişli olduğu anlaşılmakta ve bunun yanında, din eğitiminde en etkin faktörün aile olduğu vurgulanmaktadır (Konuk, 1994, s. 24).

Ailenin bu sorumluluğunu; “Çocuklarınıza ikram edin ve terbiyelerini güzel yapın” (İbn Mâce, “Edep”, 3) uyarısıyla vurgulayan Hz. Peygamber, çocuğun yalnızca maddî ihtiyaçlarının karşılanmasının değil, aynı zamanda manevî ihtiyaçlarının da doyuma ulaştırılması gerekliliğine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla çocuk gerek bilgi ve görgü, gerekse alışkanlık olarak her ne elde ederse bunu ilk çevresi olan ailesinden ve onun değerlerinden almaktadır. Bu noktadan hareketle ailenin sorumluluğunun sadece dünyevi değil, aynı zamanda uhrevî olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmiştir: “Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...” (Tahrim 66/6). Âyette emredilen “ateşten koruma” vurgusunun gerçekleşmesi ancak eğitim-öğretimle mümkündür. Ebeveynler, çocuklarını Allah'ın farz kıldığı şeylere uyma, yasakladığı şeylerden kaçınma hususunda uyararak, bu konudaki eğitim ve öğretimlerine önem vermelidir. Şüphesiz bu vazife, aile büyüklerinin en temel dinî sorumluluğudur (Râzî, 1985, c. XV, s. 46; İbn Kesir, 1997, c. IV, s. 417; Mevdûdî, 1989, c. VI, s. 364; Yazır, 1935, c. VI, s. 5122-5123).

İslâm düşünürlerinden İmam-ı Gazâlî (öl: 505/1111) de ailenin çocuk eğitimindeki önemini şöyle vurgulamıştır: “...Çocuk anne ve babanın yanında ilâhî bir emanettir. Onun kalbi sâfi bir cevherdir. Kendisine iyilik telkin edilir ve iyi işler yaptırılırsa, çocuk iyi insan olarak yetişir; dünya ve ahirette saadete ulaşır. Onun böyle yetiştiren anne-baba, muallim ve mürebbi de sevapta ona ortak olur...” (Gazâlî, 1986, c. VIII, s. 1474).

Bütün bu değerlendirmeler yönüyle, çocuğun yüce bir yaratıcıyla kurduğu ilişki çerçevesinde hayata yüklediği anlam, onun hem kendisiyle barışık olmasını hem de diğer varlıklarla sağlıklı ilişkiler geliştirmesini sağlayacaktır. Bu doğrultuda çocuğun, yapısı ve gelişimsel özelliklerinin göz önünde bulundurulması, din eğitiminin hem teorik

hem de pratik alanda etkinliğini sağlayacaktır.

A) Çocukluk Dönemleri ve Özellikleri

İnsan hayatı birbirinde farklı; biyolojik, zihinsel, psikolojik ve sosyolojik özelliklere sahip dönemlere ayrılır. Her bir dönem bir öncekinden farklı özelliklere sahiptir. Bu sebeple İslâm eğitimcileri, insan hayatını genel olarak; çocukluk (tufûliyye), gençlik (şehâbet), olgunluk (kühûlet) ve yaşlılık (şeyhûhet) olmak üzere dört safhada ele alırlar (Mubârekfûrî, ty., c. VI, s. 624). Ancak insanın gelişim sürecindeki bu dönemler; her çocuğun yaşadığı sosyal, kültürel ve ekonomik koşul farklılıkları nedeniyle kesin yaş çizgileriyle birbirinden ayırmayı mümkün kılmamaktadır (Baymur, 1952, s. 57; Armaner, 1989, s. 80).

Öncelikle çocuğa sağlıklı ve etkili bir din eğitimi verebilmek için, onun fiziksel, psiko-sosyal, duyuşsal ve zihinsel gelişim alanlarının yanında, dinî gelişim özelliklerinin de göz önüne alınması son derece önemlidir (Köylü, Kılavuz, Oruç, Dam ve Gündüz, 2015, s. 96). Nitekim çocuğun din eğitimindeki başarısı, onun gelişim evrelerindeki beklentilerinin, nitelik ve niceliğinin bilinmesiyle doğru orantılıdır (Konuk, 1994, s. 20).

Başka bir ifadeyle çocuğun duygularını anlamaya çalışmadan, tabii gelişim seyri hakkında bilgi edinmeden verilecek eğitim, gereken ilgiyi görmeyeceği gibi, beklenen etkiyi de göstermeyecektir. Bu sebeple, din eğitimi verecek olan ebeveyn ve eğitimciler çocuğun gelişim basamaklarının hangisinde bulunduğu ve ne tür dini deneyimlere hazır bulunduğunu öğrenirken, onun bireysel farklılıklarını da keşfetmeye çalışmalı ve bu doğrultuda eğitim metodunu belirlemelidir.

Çocuğun gelişimini daha kolay inceleyebilmek ve daha sistematik çalışmalar yapabilmek amacıyla psikologlar ve pedagoglar, çocukların ortak eğilim ve davranış kalıplarını göz önünde bulundurarak, çocukluk evrelerini belirli bölümlere ayırmışlardır. Genel olarak kabul edilen çocukluk dönemi gelişim evrelerini; doğum öncesi evre, bebeklik evresi (sabilik), ilk çocukluk evresi (ğulam), son çocukluk evresi (yaff'i) ve ilk ergenlik evresi (hazver) olarak sıralamışlardır (Dodurgalı, 1996, s. 189; Selçuk, 1990, s. 14; Yavuzer, 2016, s. 26; Jacguin, 1976, s. 49; Peker, 1993, s. 101).

a. Doğum Öncesi Evre

Genel olarak çocuk eğitimi doğumla başlatılırken, son zamanlarda çocuğun gelişimi ile ilgili yapılan çalışmalarda, doğum sonrası gelişimi etkilemesi yönüyle doğum öncesi döneme de dikkat çekilmiştir (Yavuzer, 2016, s. 25). Çünkü çocuğun maddî ve manevî gelişiminde, onu dünyaya getiren ilk hücre önemli bir etkiye sahiptir (Dodurgalı, 1996, s. 145; Tarhan, 2015, s. 35). Bu sebeple çocuğun eğitiminde ilk merhaleyi eş seçimi ile başlatmak mümkündür.³

³ Anne-baba dindarlığının çocuklar üzerindeki etkisi üzerine yapılan bir araştırmada, özellikle dindar anne-

Evlilik, toplum hayatının zaruri kıldığı medenî bir akit ve sosyal bir kurumdur. Evlilik kurumu devam ettiği müddetçe toplumun geleceği güven altındadır. Bu prensiplere dikkat çeken İslâm, sağlıklı bir cemiyet hayatı ve mutlu aile yuvaları oluşturmak için evlilik öncesinde, evlenen şahıslar hakkında din farkı, kefaet, muharremât, velâyet⁴ gibi uygulamalar ile gerçekleşecek olan evliliğin kısa süreli olmasını önleyici tedbirler almıştır (Karaman, 2005, s. 299).

Bunun temel nedeni; nesillerin, sağlam ve sürdürülebilir değerler üzerine inşa olmuş aile yuvası içinde yetişmelerini sağlamaktır. Bu sebeple çocuğun eğitimi ile ilgili tedbirlerin daha nikâh öncesinde, evlenmeye karar verilirken alınmaya başlanması gerekmektedir (Bayraktar, 1994, s. 111). Bu nokta Hz. Peygamber (sav)’in temel hadis kaynaklarının çoğunda yer almış olan şu tespiti önemlidir: “Bir kadınla, dört özelliğinden dolayı evlenilir: Zenginliği, asaleti, güzelliği ve dindarlığı için. Eli toprak olasıca! Sen dindar olanı tercih et.” (Buhârî, “Nikâh”, 16; Müslim, “Radâ”, 53; Tirmizî, “Nikâh”, 4) Dindarlığın⁵ öne çıkması (Akdoğan, 2002, s. 165; Karaman, 2000, s. 132), uyumlu, birlik-beraberliğin sağlandığı mutlu ve sağlam bir aile temelinin oluşturulması ve sağlıklı nesiller yetiştirilmesinin yanında, hem dünya hem de ahiret saadetinin elde edilmesine vesile olmasındandır (Aynî, ty.; c.XX, s. 86).

Hz. Peygamber’in eş seçiminde dindarlığa ve ahlâka vurgu yapmasının en önemli sebeplerinden biride genetik yatkınlıktır. Çünkü kalıtım, zekayı, kişilik yapısını ve davranışları etkilemektedir (Bayraktar, 1989, s. 129-132; Dodurgalı, 1996, s. 147).

Konuya işaret eden bir âyette; “Rabbinin izniyle güzel memleketin bitkisi güzel çıkar; kötü olandan ise faydasız bitkiden başka bir şey çıkmaz...” (A’raf 7/58). Bu âyeti kalıtım, eğitim ve helâl gıdanın, çocuğun gelişimindeki etkisi açısından ele alıp irdelemek mümkündür. Haram lokmanın insan karakterini etkileyeceği inancını benimseyen İslâm eğitimi, anne ve babanın çocuklarını helâl lokma ile büyütmeleri gerektiğine vurgu yapar. Bu sebeple Hz. Peygamber, çocuğun iki yaşına kadar emdiği sütün karakterine tesir edeceğini vurgulayarak, çocuğa süt veren öz annesi veya sütannesi olan kişinin sosyo-kültürel ve dinî yeterliliğine dikkat çekmiştir (Acluni, ty. c. I, s. 341).

---

nin, ailede dini hayatı canlı tutmada ve çocukların dindar yetişmesinde önemli bir etken olduğu; yüzdeler olarak 33.3 oranında babanın etkisinin karşısında annede bu oranın 64.3’e ulaştığı tespit edilmiştir (Sağlam, 2006, s. 170).

4 Kefaet: Evlenecek eşler arasında dinî, ekonomik ve sosyal konum bakımından denkliği anlatan fıkıh terimidir (Aktan, 2002, c. XXV, s. 166).; Muharremât: Evlenilmesi haram olan kadınlar anlamında kullanılan fıkıh terimidir (Atar, 2006, c. XXXI, s. 6).; Velayet: Hukukî yetki anlamında kullanılan fıkıh terimidir (Apaydın, 2013, c. XXXIII, s. 15).

5 Bu konuda yapılan alan çalışmasında dikkat çeken husus, kadınlardan hiçbirinin, eş seçiminde zenginliği ilk şart olarak görmemeleri, erkeklerden de sadece %0.6’sının bu yönde kanaat belirtmiş olmalarıdır. Güzellik konusunda da kadınların tercih oranı %0.6, erkeklerin %1.9’dur. Buna mukabil ahlâk ve dindarlığı tercih edenler, kadınlarda %64.4, erkeklerde %66.5 oranında oldukça yüksektir. Mersin’de yapılan bir araştırmada, deneklerin erkek-kadın ortalama olarak %41’i dine bağlılık, %19’u bilgi ve görgülü olmak, % 17’si zenginlik, soyluluk, güzellik ve yakışıklılık seçeneklerini işaretledikleri belirtilmiştir. Erzurum’da gerçekleştirilen bir araştırmada ise deneklerin %47’si güzel ahlâk ve namus, %17.3’ ü zenginlik, %17’si iyi bir iş, %9.7’si dindarlık, %9’u da güzellik seçeneklerini işaretlemişlerdir. Güzeli ahlâk ve namusun dinle irtibatı dikkate alındığında %55 civarında ahlâk, din, namus mefhumlarının bağlayıcı olduğu görülecektir (Yatkin, 2010, s. 53).

İslâm eğitiminin doğum öncesi ve sonrasında devam eden ve Batı eğitim sistemlerinde bulunmayan en önemli ilkelerinden biri de “dua”dır. Dua, ebeveynin bütün maddî ve manevî tedbirleri aldıktan sonra yüce yaratıcıya sığınarak, O’nun yardımını ve müdahalesini talep etmesidir (Kasas 28/56; Yûsuf 12/103). Kur’an’da Hz. Nuh’un bütün gayret ve çabalarının, inkâr eden evladına hakikati öğretme ve kabul ettirmeye yetmediği ifade edilir (Hûd 11/ 42-43). Eğitimin bu noktasında, peygamberler bile âciz kalmakta ve onun için duaya başvurarak; ilâhî müdahaleyi istemektedirler (Bayraklı, 1989, s. 186-189). Söz konusu metodu birçok peygamberin hayatında görmekteyiz (Bakara 2/ 128-129; Âl-i İmran 3/35, 38; A’raf 7/189; Meryem 19/4-6; Enbiya 21/89-90; Sâffat 37/99-101).

Eğitimin dua boyutu hem doğumdan önce hem de doğumdan sonra işlevini sürdürmektedir. Hz. İbrahim’in oğlu İsmail’le birlikte Kâbe’nin temellerini yükseltirken beraber yapmış oldukları duada, kendi soyundan gelenlerin iyi yetişmeleri ve doğru eğitim almaları hususunda Allah’a yalvardığı görülmektedir (Bakara 2/128-129).

b. Bebeklik Evresi (Sabîlik)

Bu dönem, doğumdan başlayıp süttten ayırma zamanına (0-2) kadar geçen iki yıllık bir zaman dilimini kapsar (Bakara 2/233). Bu evrede çocuğun fiziksel hareketleri tamamen olgunlaşmamış olmasına rağmen, duyularını kullanarak bazı alışkanlıklar kazanmaya çalıştığını gözlemek mümkündür. Bunun için bu dönemi Piaget “duyusal-devinimsel işlem dönemi” olarak nitelemiştir (Karaköse, 2013, s. 70). Bu süreçte bebek, en âciz ve yoksun dönemini yaşamasına rağmen, gizli birçok yeteneklere de sahiptir. Bebek, beslenme ve güvenlik ihtiyaçlarının giderilmesinde ailesine ve yakınlarına ihtiyaç duyar. Bu evrede bebeğin fizyolojik büyümesine paralel olarak, zihinsel, duygusal ve psikik fonksiyonları da gelişmektedir (Armaner, 1989, s.79-81).

Geldiği dünya ile ilgili hiçbir tecrübesi olmadan doğan bebek, işittiği ve gördüğü şeylerden zihnen ve ruhen etkilenmektedir. Böylece şuur altı olumlu veya olumsuz uyarıcılar tarafından beslenmektedir. Bebeklik döneminin başlangıcından önce ve sonra uygulanması gereken din eğitimi faaliyetlerinde, peygamberlerin uygulamaları göz önünde bulundurulması önemlidir.

İslâm kültüründe doğumdan hemen sonra bebeğe ilk tatbik edilen uygulama, sağ kulağına ezan, sol kulağına kâmet okunmasıdır. Nitekim Hz. Peygamber’in torunu Hz. Hasan doğduğunda kulağına ezan okuduğu kayıtlarda sabittir (Ebû Dâvud, “Edep”, 107, 114, 116). Dünyaya gözlerini açan çocuğun duyacağı ilk sözlerin, Allah’ın büyüklük ve yüceliğini anlatan kelimeler ve İslâm’a girişin anahtarı olan kelime-i şehâdet olması, bir bakıma İslâm esaslarının telkini sayılır. Başka bir ifadeyle doğumun hemen sonrasında, ismi dahi söylenmeden okunan ezan ve kâmet, “Elest Bezmi”⁶ ile çocuğun şuur altına yerleştirilen inanç duygusunu harekete geçirerek, Allah’a verdiği

6 Allah’la yaratılışları sırasında insanlar arasında yapıldığı kabul edilen sözleşme için kullanılan bir tabir (Yavuz, 1992, c. VI, 106).

sözde sadık olmasını hatırlatma faaliyetidir (Cevziyye, 2014, s. 44; Ulvân, 1981, c. I, s. 80; Bayraklı, 2005, s. 181).

Hz. Peygamber doğumdan sonra çocukların ilk gıdasının tahnikle⁷ verilmesine özen göstermiş, bu uygulamayı sadece kendi torunları için değil, genel bir ilke olarak bütün Müslüman çocuklara uygulanmasını tavsiye etmiştir. Nitekim Hz. Âişe yeni doğan bebeklerin Resûl-i Ekrem'e getirildiğini, onun hayır ve bereket duasında bulunduğunu, isimlerini koyduğunu ve tahnik yaptığını anlatmaktadır (Müslim, "Tahâret", 101, "Âdâb", 27; Ebû Dâvud, "Edep", 116).

Bedreddin el-Aynî'ye (öl: 855/1451) göre hurma ile tahnik yapma çocuğun inançlı olmasını sağlama ve Allah'tan lütuf beklentisi içinde olma düşüncesine dayanmaktadır. Tahnik uygulamasıyla çocuğun ruh ve beden açısından sağlıklı olması hedeflenmekte, salih bir kul tarafından karakter eğitiminin ilk adımı atılan çocuğun midesine de ilk defa helâl ve tatlı bir besinin girmesi arzulanmaktadır (Aynî, ty. 83- 85; Ulvân, 1981, c. I, s. 81).

Bu dönemde çocuğun sağlıklı beslenmesinde en önemli uygulamalardan biri de süt emzirme safhasıdır. Anne sütünün gerek bedensel gerekse ruhsal olarak sayılamayacak kadar çok faydası vardır. Anne ile çocuk arasındaki emzirme ile gelişen hissi ilişkilerin canlılığı, fitri bir duygu olan anne sevgisi ve şefkati, çocuğun hem maddî hem de manevî yönünün sağlıklı gelişmesinde temel etkidir. Bundan dolayı insanın var olmasından beri anne sütü, çocuk beslenmesinin ve gelişiminin en temel ve en önemli kaynağı olmuş, bundan yoksun olmak da pek çok problemi beraberinde getirmiştir (Dodurgalı, 1996, s. 200).

Bu evrede bebeğe kendi annesinin sütü verebileceği gibi başka bir kadının sütüyle de beslenmesi mümkündür. Hz peygamber, sütün maddî ve manevî etkisinden dolayı süt akrabalığına (mahremiyet) sebebiyet vermesi nedeniyle sütanne seçilecek kişiye dikkat çekerek "Alınan sütte benzeme hâsıl olur", "Emzirilen süt, çocukların tabiat ve karakterini değiştirir" (İbn Hacer, 1973, c. II, s. 79; Müttaki, 1985, c. VI., s. 270) hadisleri de sütün tabiat ve karakter değişimine olan etkisine dikkat çekmektedir.

Bu dönemde ebeveynin en önemli görevlerinden biri de, hayatı boyunca çocuğun ayrılmaz bir parçası olan, çocuğun kişiliği ve yaşayışı üzerinde derin ve kapsamlı etkileri olan ismin koyulmasıdır. Hatta isim, ölüm sonrasında dahi kişinin ayrılmaz parçasıdır. Hz. Peygamber'in belirttiğine göre, kıyamet gününde insanlar kendi isimleri ve babalarının isimleriyle çağırılacaktır. Dolayısıyla çocuğa isim koyulurken, ismin manasının güzel ve anlamlı olması önem arzeder.⁸ Ayrıca çocuğun alay ve eğlence

7 Tahnik: Hurma, bal vb. tatlı bir yiyeceğin ağızda yumuşatılarak yeni doğmuş olan çocuğun damağına sürülmesine denir (Aynî, ty., s. 83; Cevziyye, 2014, s. 47).

8 Çocuklara verilen isimlerin Kur'an-ı Kerim'de geçen veya Arapça kelimelerden olması, bir zorunluluk olmadığı gibi, anlam bütünlüğü kazanmamış ya da iyi anlam taşımayan kelimeleri sırf Kur'an-ı Kerim'de geçiyor diye isim olarak kullanmak, son derece hatalı bir tutumdur. Ülkemizde, maalesef özellikle son zamanlarda bilinçsizce böyle bir tutum izlenmektedir. Bu çerçevede, ismin anlamına bakmaksızın sırf Kur'an-ı Kerim'de bir şekilde

konusu olmasına sebep olacak, uğursuzluk, çirkinlik ve kabalık ifade eden isim ve nitelendirmelerden uzak durmak, çocuğun şahsiyet ve kişiliğinin zedelenmesini engelleyecektir (Yörükoğlu, 1991, s. 182).

Çocuğun dünyaya geldiği ilk günlerde, yukarıda ifade edilen Kur'an'ın tavsiyeleri ve Hz. Peygamber'in uygulamaları ile din eğitim faaliyeti başlatılmış olmaktadır. Ebeveynlerin çocukla olan ilişkileri, davranış tarzları ve çocuğa karşı ilgileri eğitim faaliyetinin ilk basamaklarıdır.

c. İlk Çocukluk Evresi (Ğulam)

Bu dönem, çocuğun süttan kesilme ile başlayıp, yedi yaşına kadar devam eden zaman dilimini kapsayan (3-7) biyolojik, duygusal ve bilişsel olarak en hızlı geliştiği dönemdir. Bu nedenle çocukluk dönemi, bireyin hayatının temellerini oluşturması ve karakterinin şekillendiği zaman dilimi olması bakımından oldukça önemlidir. Birey, kendini yetişkin hayatına hazırlayıcı davranışları büyük ölçüde küçük yaşlarda öğrenir ve bu öğrenme onda derin izler bırakır (Köylü, 2004, s. 137).

Çocukluk çağının ilk yıllarında, ebeveyn tarafından yerine getirilmesi gereken faaliyetin hangi yaşlardan itibaren başlaması konusunda kesin bir sınır olmasa da Hz. Peygamber'in uygulamalarına baktığımızda çocuğun konuşulanı anlama ve anladığını anlatma kabiliyetine ulaşma seviyesi din eğitiminin başlama aşaması olduğu söylenebilir. Hz. Peygamber konuşmaya başlamış olan bir çocuk kendine getirildiğinde hemen ona tevhit inancını vurgulayan İsrâ sûresi 111. ayetini⁹ yedi kez okutarak ezberlettiği bilinmektedir (Abdurrezzak, 1970, c. IV, s. 334). Ayrıca Hz. Peygamberin çocuklarınıza ilk öğrettiğiniz kelime "Lâ ilâhe illallah olsun" tavsiyesi hem öğretmenler hem de ebeveynler açısından, 3-4 yaşlarının eğitim açısından önemli zaman dilimleri olduğunu ortaya koymaktadır (Abdurrezzak, 1970, c. IV, s. 334; Yavuz, 1983, s. 41).

Çocuğun, iki buçuk-üç yaş civarında, ilgi ve merak duygusunun verdiği hareketlilikle her şey hakkında sorular sormaya başlaması bu dönemin, "soru çağı" olarak nitelendirilmesini sağlamıştır (Cihandide, 2014, s. 64). Bu dönemde çocuğun soyut kavramları (Allah, melek, ölüm, ahiret vb.) kendi düşünce yapısına uygun olarak, somut ifade ve kavramlarla dile getirmeye çalıştığı görülmektedir (Goldman, 1971, s. 30). Ebeveyn olarak bu sorulara vereceğimiz cevaplar çocuğu psikolojik açıdan rahatla-

geçtiği için, "Aleyna" (üstümüze), "Minal/Minel" (-den, -dan) gibi anlamı olmayan veya Yevmiddin (din/hesap günü), Yenhar (kurban kes) gibi ilgisiz ve kişide olmaya elverişsiz sözcüklerden adlar vermektedirler. Çocuklara isim koyarken, dikkat edilecek en önemli husus, güzel ve anlamlı olmasıdır (Çelik, 2005, s.77-78). Hz. Peygamber, çocuğun güzel isim sahibi olma hakkını şöyle vurgular: "Çocuğun babası üzerindeki haklarından biri, ismini ve edebini güzel yapmasıdır."(Süyüti, Beyrut 1391, c. XI, s. 538, 2489; Heysemî, Beyrut 1967, c. VIII, s. 479); "Siz, kıyamet gününde, kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız. Öyleyse, isimlerinizi güzel yapın." (Ebu Dâvud, "Edep", 70); "Allah'ın en ziyade sevdiği isimler, Abdullah ve Abdurrahman'dır" (Buhârî, "Edep", 105; Müslim, "Edep", 2).

9 "Çocuk edinmeyen, hakimiyette ortağı bulunmayan, âcizlikten ötürü bir dosta da ihtiyacı olmayan Allah'a hamd olsun de ve tekbir getirerek O'nun şanını yücelt!"

tabileceği gibi, ruhsal karmaşa yaşamasına da neden olabilir (Hunter, 1956, s. 80). Bu sebeple sorulan soruları eleştirmeden, sade bir dil kullanarak, somut örneklerle sorular cevaplandırılmalıdır.

Çocuğun bu dönemde başlayan sevgi, bağlanma ve güven duygusu ilk gelişen duygulardır. Bu duyguların anne-babadan yaratana doğru olan gelişim sürecinde, çocukta kendisine güvenip inanabileceği Allah arayışı başlayacaktır. Şüphe yok ki çocuğun bu ihtiyacı Allah'ı anlatma ve tanıma açısından din eğitimcisine büyük imkânlar sunar (Cihandide, 2014, s. 65; Yavuz, 1994, s. 122-123; Ayhan, 1986, s. 293).

Özellikle dinin özünde yer alan "Allah inancı" na temel oluştururken, Allah'ın, seven ve merhamet eden, bizi koruyucu özelliklerinden bahsedilmeli, doğru ve kalıcı bilgilerle, olumlu bir Allah imajı geliştirilmeli ve böylece, çocuğun O'na sevgiyle bağlanması ve güven duyması sağlanmalıdır. Zihinsel ve dil gelişimi de göz önünde bulundurularak ezberlettirilecek kısa dua ve âyetlerle çocuğa Allah'ın varlığı hissettirilmeli ve çocuğun yaratıcıyla iletişim kurması teşvik edilmelidir. Bunun için bu yaş gurubunda bütün dinî bilgiler ve kavramlar, zihinsel ve entelektüel temelden ziyade sevgi esasına dayandırılarak öğretilmeye çalışılmalıdır (Lee, 1998, s. 170-171).

Bununla birlikte, din dilinde bir takım benzetmeler, kıssalar ve pek çok soyut kavram olduğundan dinî alanda konuşma ya da bir şeyler kazandırma pek kolay olmamaktadır. Din dilini harfi harfine kullanmak, istenmeyen sonuçlara götürebileceği için çocukların ruh dünyasına daha uygun olacak basit bir dil kullanmak gerekir (Goldman, 1971, s. 31-34). Örnek alınması açısından, başka ideal karakterlerin hayat hikâyelerinin sade bir dille anlatılması da çocuğun duygu ve düşünce dünyasında, çeşitlilik ve kalıcılığa katkıda bulunacaktır.

Soruların odaklandığı bir diğer konu, büyüklerin yaptığı ibadetlerdir. Bu dönemde çocuk özdeşleşmeyle, çevresindekilerin duygu, düşünce ve davranışlarını taklit etmeye başlar ve böylece dinî değerler de ailede temsil edildiği şekliyle çocuğun dünyasında yerini almaya başlar (Apaydın, 2001, s. 327; Ayhan, 1986, s. 311, 317). Ebeveyn tarafından gerek ibadetlerin yerine getirilmesi, gerekse ahlâki kurallara uygun davranışların sergilenmesi, ilk çocukluk döneminde son derece önemlidir. Özellikle üç ve dört yaşlarındaki çocuklar için dinî atmosfer temel bir öneme sahiptir. İnanç ebeveyn tarafından yaşandığında, çocuklar kendilerine söylenen şeylerin gerçekçi ve samimi olduğunu hisseder (Lefebvre ve Perin, 1963, s. 26).

Bu sebeple dinin ibadet ve ahlâk anlayışı çok kısa ve basit cümlelerle, çocuğun anlayabileceği düzeyde anlatılırken, çocuğun soru sormasını sağlayacak ortam hazırlanmalıdır. Ahlâki bilincin merkezi sayılan vicdanın, ilk gelişim basamağı kabul edilen bu dönemde 2-3 yaşlarında ortaya çıkan utanma duygusu ile 3-6 yaşlarında beliren suçluluk duygusu doğru bir şekilde yönlendirilmeli (Bilgili, 2005, s. 52), vicdanın gelişimi engellenmeden sağlıklı bir biçimde desteklenmelidir.

Okul öncesi ve okulun ilk yıllarında çocukların düşüncelerini açık bir şekilde sınır-layan çeşitli zihinsel ayrımlardan birisi, çocuksu düşüncenin benmerkezci tabiatıdır. Çocuğun dünyası kendi etrafında merkezileşmiştir (Goldman, 1971, s. 27). Benmerkezci bir yapıya sahip olan çocuğun bu tutumu, tabii olduğu için fazla eleştirilmemeli, özerklik duyguları ve hürriyete kaçış davranışları desteklenirken, itaat duyguları da aşılaraq denge sağlanmalı (Dodurgalı, 1996, s. 21), aktarılmak istenen bilgiler çocuk merkezli bir yaklaşım içinde sunulmalıdır.

Özellikle bu dönemde oyun, çocuk için çok önemli ve anlamlı bir ihtiyaçtır. Yetişkin için çalışma ne ifade ediyorsa, çocuk için de oyun o kadar ciddi ve önemli bir uğraştır. Bununla birlikte oyun, bir gelişim vasıtası ve önemli bir öğrenme durumudur (Elkind, 1980, s. 284, 288). Bu sebeple, çocuk için değer ifade eden oyunlara zaman zaman iştirak ederek ilişkiler güçlendirilmeli, çocuk daha yakından tanınmaya çalışılmalı ve bu etkinlikler içinde bir takım dinî, ahlâkî ve sosyal içerikli mesajlar verilerek, çocuk eğitilmelidir.

d. Son Çocukluk Evresi (Yafi'i)

Bu evre “Okul Çağı” veya “Temel Eğitim Çağı” olarak adlandırılan 6-12 yaş aralığını ifade etmektedir (Öcal, 1991, s.63). Bu evre, çocuğun aile ortamından çıkıp, sosyal çevreye karıştığı evredir. Çocuğun okul vasıtasıyla daha geniş bir sosyal çevreye açıldığı, belli mantıksal yapıları inceleyebilecek zihinsel gelişimin gerçekleştiği, buna bağlı olarak sorgulamanın arttığı, ahlâkî gelişimin aklileştiği, Allah inancının soyutlaşmaya başladığı ve artık ibadet uygulamalarının başlatılabileceği bir dönemdir (Yavuz, 1992, s. 23; Aydın, 2002, s. 40).

Bu çağdaki çocukların özellikle dua ve ibadet konularına karşı ilgileri yüksektir. Çocuklar, ibadet eden izlemekten hoşlanırlar, onları taklit ederek, onlar gibi dua ve ibadet etme denemelerine girişirler (Selçuk, 1996, s. 99). Nitekim araştırmalar da dinin taklit ve tekrarlarla öğrenilebilecek yanlarının 7-9 yaşlarında kolaylıkla işlenebileceğini ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber (sav) de, bu yaştaki çocukların bazı dinî kavramları ve ibadetleri öğrenebilecek düzeye geldiğine dikkat çekerek “Çocuklarınız yedi yaşına geldikleri zaman onlara namaz kılmayı öğretin” (Ebu Davûd, “Salât”, 25; Tirmizî, “Mevakit”, 182) buyurmaktadır. Hz. Peygamber’in bu hadisinde, dinî eğitimin bu yaşlarda namaz eğitimi üzerine inşa edilmesi gerekliliği açıkça beyan edilmektedir. Bu süreçte uygulanacak yöntem ise, her çocuğun kendi güç ve kabiliyeti göz önünde bulundurularak tayin edilmelidir (Sağlam, 2003, s. 202; Bilgin, 2003, s. 163).

Çocuğun ibadetlere alıştırılması açısından oldukça ilgi ve sabır isteyen bu dönemde, katı ve baskıcı yöntemlerden, çocuğun dinden soğumasına neden olabileceği için uzak durulmalı ve onun henüz dinî bir sorumluluk taşımadığı unutulmamalıdır (Özdemir, 2002, s. 121). Yapılması gereken, çocuğun toplu ibadetlere katılmasını sağlayarak dinî merasimlerin yarattığı coşkuyu ve manevi havayı bizzat tecrübe etmesini sağlayarak, çocuğun ilgisini dine çekmek ve böylece ibadetleri yapmaya motive etmektir.

Hız. Peygamber döneminde, oruç tutmaya gücü yeten çocukların teşvik edilmesi ve iftara doğru, açlığa tahammül edebilmeleri için çeşitli eğlencelerin tertip edilmesi, bu konuda dikkate değer örneklerdendir (Buhârî, “İdeyn”, 16, “Cenâiz”, 9, “Savm”, 47; Müslim, “Hac”, 409, “Siyam”, 136).

Bu dönemde; çocuk zihinsel açıdan belli mantıksal yapılara ve somut düşünceye sahiptir. Okul öncesinde, “iyi”nin neden iyi olduğunu anlayamayan çocuğun ahlâkî yapısı da mantıksallığın artmasıyla daha bilinçli bir hal almaya başlar (Bilgili, 2005, s. 54). On yaşından sonra, yaş ve tecrübe arttıkça, çocuklar ilâhiyat konularına ilgi gösterirken zihinsel karışıklık yaşayabilirler. Örneğin çocuk Allah’ın her yer ve zamanda mevcut olduğunu anlamaya başlar. Ancak, çocukların tabii somut düşünce şekilleri bu inancı anlamayı zorlaştırır. Bu somut sınırlamalar çocuklar on üç yaşına gelinceye kadar devam eder (Goldman, 1971, s. 132). Yine de ilk çocukluğa nazaran bu dönemde, insan biçimindeki Allah tasavvuru daha gerçekçi bir şekil almıştır.

Son çocukluk evresinde, çocuk üzerinde etkili faktörlerden biri de okuldur. Okula başlamadan önce, anne ve babasını model olarak alan ve onların hareketlerini taklit eden çocuk, okula başladıktan sonra öğretmenini örnek almaya ve onun hareketlerini taklit etmeye başlar. Bu yüzden çocuk için rol model şahsiyetler, onun maddî ve manevî yönünün gelişmesinde önemli etkiye sahiptir.

e. İlk Ergenlik Dönemi (Havzer)

Bu son çocukluk dönemi 10-11 yaşlarında başlar ve ergenlikle son bulur. Çocukluğun ve gençliğe hazırlığın özelliklerini bir arada taşıyan bu döneme “ilk gençlik” veya “ilk ergenlik” (Bilgin-Selçuk, 1999, s. 81) denilmektedir. Bu dönem hem bedensel hem de psikolojik değişim ve gelişimin yaşandığı, çocukluktan yetişkinliğe doğru adım atma dönemidir. Bu dönemde kişi bir taraftan kendi özel gayretleriyle bir taraftan da çevredeki yetişkinlerin yardım ve rehberliğiyle kimlik oluşturma gayreti içindedir (Erden-Akman, s. 82; Dodurgalı, 1996, s. 252).

Bu yaştaki çocuk, biyolojik yönden de bir eşik atlama noktasında olmakla birlikte, bu çocuklardan hiçbir zamanyetişkin davranışı beklenmemelidir. Kendini ifade etme adına reddetme, itiraz etme, boy ölçüşme gibi tepkiler göstermeleri, fizikî evrende ve sosyal çevrede kendi yerini belirleme çabaları sıklıkla görülür. Her şeyi kaba kuvvetle, dıştan çözümlenmeye eğilimlidir (Bilgin-Selçuk, 1999, s. 81-82). Bu sebeple bu dönemde gerek aile gerekse eğitim çevresi iyi bir rehberlik görevi yüklenerek bu dönemin mümkün olduğunca sorunsuz geçirilmesi sağlanabilir.

Bu dönemde ilk ergenlik dönemindeki fizikî ve ruhî gelişmelere paralel olarak dinî gelişmede de bir canlanma söz konusudur. İlk çocukluk evresinde görülen, Allah’ı insana ait somut modellerle düşünme, bu dönemde yerini sembolik ve soyut bir anlayışa bırakır (Armaner, 1989, s. 86-87). Çünkü somut düşünce safhasından, soyut kavram ve konuların anlaşılacağı safhaya geçiş söz konusudur (Köylü vd., 2015, s.

58-59; Peker, 1993, s. 106).

Bu süreçte, çocuğun dinî gelişimine etki eden en önemli faktör ailedir. Özellikle aile bireylerinin dinî tutum ve davranışları çocuğun üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ancak, çocuğun çevresinin genişlemesiyle anne ve babaya olan bağıllık azalır. Okula başladıktan sonrada öğretmen önemli bir otorite ve model olarak alınmaktadır (Peker, 1993, s. 104). Zira öğretmenin dinî tutum ve davranışları, dinle ilgili sözleri çocuğun dinî gelişimi açısından oldukça etkilidir. Ayrıca çocuğun sosyalleşmesiyle başlayan arkadaş ilişkileri, çocuğun davranışlarına yön veren önemli bir etkidir. Benzer davranış kalıplarını içeren rol modeller, çocuğa davranış kolaylığı sağladığı gibi eğitici bir fonksiyon da ifâ etmektedir.

İlk çocukluk evresindeki çocuk açısından oyuna ve taklide dayalı namaz alışkanlıkları bu dönemde bilinçli bir şekilde ele alınmalı, eğitimi gerektiği gibi yürütülmelidir. Bu çağda din eğitimi namaz merkezli geliştirilmelidir. Cemaatle kılınan cuma, bayram ve teravih namazları, çocuğun gönlünde uzun yıllar unutamayacağı güzel anılar olarak yer alır. Namaz eğitiminde özellikle dikkat edilecek husus, namaza karşı çocuğun ilgi ve sevgisini geliştirmektir (Dodurgalı, 1996, s. 241).

Namazın sonunda yapılan dua ile çocuğa Allah'a sığınma ve kendisini O'nun korumasına bırakma alışkanlığı kazandırılmalıdır (Konuk, 1994, s. 83). Çocuğa duasında anne-baba ve kardeşlerine yer vermesi hatırlatılmalı ve çocuktaki diğergâmlık ve paylaşma duygusu güçlendirilmeye çalışılmalıdır (Selçuk, 1991, s. 102).

Çocuğa bu evrede oruç ibadetini öğretme çalışmaları da başlatılmalıdır. Bu konuda öncelikle Ramazan ayının getirdiği psiko-sosyal ortam, din eğitimi açısından ebeveynlere geniş fırsatlar sunmaktadır. Öyle ki bu ay, çocuğun, paylaşma ve yardımlaşmanın önemini anlamasını sağlayacak; zekât, sadaka ve maddî yardımların yoğun yapıldığı bir aydır.

Bu dönemdeki dinî ve ahlâkî gelişmeler, bundan önceki çocukluk dönemlerindeki dinî ve ahlâkî temeller üzerine inşa olur. Bu değerlerin yeni sosyo-kültürel çevre tarafından desteklenmesi, çocuğun daha sonraki yıllarda güçlü dinî ve ahlâkî bir hayat yaşamasına katkı yapacaktır.

B. Ailenin Din Eğitimi Uygulayacağı Metotlar

Dinî düşünce, metodu ve özü bakımından diğ er düşünce formlarından farklı değildir. Çocuğun dinî düşünce ve kavram gelişimi, zihinsel gelişimiyle tam bir paralellik göstermektedir (Konuk, 1994, s. 18). Dolayısıyla anne-baba, dinin duygu ve bilgi boyutunu birbirinden ayırmamalıdır. Bilgi olmadan inanç duygusu, duygu olmadan dinî bilgi iyi bir dinî yaşantı için yeterli değildir. Bu sebeple dinin duygu boyutu veya zihni boyutlarından birinin ihmali ya da yeterince geliştirilememesi din eğitiminde aksaklıklara sebep olacaktır.

Ailenin sözel ve model uygulamalarının, çocuklar tarafından anlaşılması ve benimsenmesini temin edebilmek için şu noktalara dikkat etmek gerekir (Öztürk, 1981, s. 206-210; Beecher, 1964, s. 10):

- a) Çocuklara verilecek dinî bilgilerin, onların bireysel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılıyor olması,
- b) Dinî ve ahlâkî bilgilerin, İslâm'ın temel kaynaklarına dayanan doğru bilgiler olması,
- c) Ailedeki dinî bilgilendirmenin zamanı ve miktarının ihtiyaçlara ve kapasiteye göre seçilebiliyor olması.

Bunların gerçekleşebilmesi, din eğitiminin belirli ilke ve metodlar gözetilerek uygulanmasını gerekli kılmaktadır.

a. Sevgi

Din eğitiminin temel hareket noktası sevgiye dayalı etkileşim ve iletişimdir. Zira duygusal gelişimin temel unsurlarından biri olan sevgi, hem dinî duyguya kaynaklık etmekte, hem de bu duygunun gelişip olgunlaşmasını sağlamaktadır (Çamdibi, 2003, s. 19-21). Anne ve babalar çocuklarına din eğitimi verirken öncelikle onların kalplerine Allah ve Peygamber sevgisinin yerleştirilmesine özen göstermelidirler. Bu konuda Kur'an-ı Kerim iman ve sevgi birlikteliğine vurgu yaparak; "Allah, size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize güzel göstermiştir" (Hûcûrat 49/7) buyurmaktadır. Âyette Allah'a iman duygusunun sevgiyle irtibatı açıkça dile getirilmiştir. Bu sebeple ebeveynler çocuklara din eğitimi verirken onların doğalarında var olan Allah'ı sevme duygusunu ortaya çıkarma gayretinde olmalıdırlar.

Çocukta kendisine yardım edecek ve onu koruyacak bir kudret arayışı vardır. Bu noktada eğiticie düşen görev, Allah'a sığınma ihtiyacı içinde olan çocuğa Allah'ı, kendisine sığınılacak bir varlık olarak tanıtmaktır. Onun için ebeveyn, çocukları ile Allah arasındaki bağı sevgi çerçevesi içinde kurmalıdır. Çocuk, Allah'ı sevmeli; Allah'ın da kendisini sevdiğine inanmalıdır (Dodurgalı, 1996, s. 219).

Zira sevgi dolu bir kalple Allah'a yöneltilecek çocukların kendilerine güven duyguları gelişecektir. Onlar, Allah'ın her zaman kendilerini koruyacağına inanacaklardır. Bunaldıkları zamanlarda Allah'tan kaçmak yerine O'na sığınacaklardır. İşte bu duygu, çocuklara büyük bir rahatlık verecek ve onları huzura erdirecektir. Geleceğe ümit ve sevgi ile bakmalarını sağlayacaktır. Onları sağlam, dengeli ve tutarlı bir kişiliğe kavuşturacaktır" (Öcal, 1991, s. 84).

Bu konunun önemini vurgulayan bir bilimsel araştırmada; sevgi mahrumu çocukların beyin gelişiminin, kontrol grubuna göre % 20 daha geride olduğu belirlenmiştir (Tarhan, 2012, s. 22).

Sevgi, çocuğun duygusal gelişiminin yanında bedensel ve zihinsel gelişimi, olgunlaşması ve sağlıklı olabilmesi için de şarttır. Mukayeseli araştırmalar, süt verme esnasında sert ve haşın davranan, sevgi göstermeyen annelerin çocuklarının, sinirli, saldırgan ve uyumsuz olduklarını göstermiştir. Zihinsel ve duygusal gelişimin neredeyse tek kaynağı sayılabilecek sevginin, bekleğin ilk günlerinden başlatılıp, devamlı ve ölçülü bir şekilde olması gerekmektedir. Çünkü sevginin boşluğunu doldurabilecek ve onun yerine geçebilecek başka bir şey gösterilemez (Ay, 1993, s. 37).

Dolayısıyla sevgi insan için, özellikle de bebeklik ve çocukluk çağlarında önemli bir ruhi besindir. Bunun tabii olarak karşılanması gerekir. Bundan dolayı Allah insan fıtratına sevme ve sevilme kabiliyetini yerleştirmiş, düşünme, konuşma gibi pek çok kabiliyette olduğu gibi, onun gelişmesini de çevre şartlarına bırakmıştır. İnsandaki bu kabiliyet, çevreden göreceği sevgiyle gelişir ve kendisi de çevreye aynı şekilde karşılık verir. Bu hususu Hz. Peygamber, “Sevgi verasetle kazanılır” (Buhâri, 2005, s. 21) sözüyle en güzel şekilde ifade etmiştir.

Kur’an’da ebeveyn ve çocukları arasındaki diyaloglarda, sevgiyi vurgulayan ifade kalıpları kullanılmıştır. Bu hitaplar hep “Yavrucuğum, Oğulcuğum” şeklindedir (Hud 11/42; Yûsuf 12/5; Lokman 31/13, 16, 17; Sâffat 37/102, Yûsuf 12/4, 100; Meryem 19/42, 43, 44, 45). Ayrıca bazı âyetlerde çocuk kelimesi yerine göz bebeği anlamına gelen “kurratu’layn” tabirinin kullanılması (Kasas 28/9), Hz. Yûsuf’un kaybolması üzerine, Hz. Yâkup’un üzüntüsünden kör oluşu (Yusuf 12/84-86), küçük bir bebekken Nil nehrine atılmak zorunda kalan Hz. Mûsâ’nın annesinin durumunu anlatan âyetler (Tâhâ 20/40; Kasas 28/10-11), çocuk sevgisi için kayda değer örnekler arasında sayılabilir. Bu örnekler, anne-baba ile çocuk arasındaki diyalogun ve ilişkinin karşılıklı sevgi ve anlayış temeline oturtulması gereğine işaret etmektedir.

Alman eğitimci Günter Stachel çocukların din eğitiminde sevginin temel olduğunu ve aile fertleri arasındaki sevgide Allah’a ait izler bulunduğunu belirtmektedir. (Önder, 2013, s. 1292-1293). Çocuğun din eğitim ve öğretiminde baskıcı ceza yöntemlerinden ziyade sevgiye dayalı, çocuğun gelişimini destekleyen eğitim anlayışı benimsenmeli ve takip edilmelidir.

b. Dil ve Üslûp

İnsanların duygu ve düşüncelerini aktarmada en temel araç dildir. Karşılıklı konuşma esnasında ses tonunun iyi ayarlanması, uygun kelimelerin seçilmesi, konuşmada ölçülü, yatıştırıcı ve nazik bir dil kullanılması, duygu ve düşüncelerin başarılı aktarımında önemli rol oynamaktadır. Kur’an, sözün bu şekilde ifade edilmesine; ruhun huzur bulduğu, aklın ve dinin güzel gördüğü anlamına gelen “kavl-i maruf” (güzel söz) (Nisâ 4/5) derken, bunun dışındaki söz ve davranışlar için de “lehve’l-hadis” (boş söz) (Lokman 31/6) ifadesini kullanmıştır.

Din dilindeki çoğu kelimenin çocuklar tarafından anlaşılması zordur. Ölüm, kutsal-

lık, iyilik, günah, sevap gibi soyut kavramları anlamakta sıkıntı yaşayan çocuklar, genelde bu kavramları somut olarak düşünür ve algılamaya çalışır (Selçuk, 1991, s. 32). Bu algılamının yanlış düşüncelere dönüşmemesi için yapılması gereken ilk faaliyet, çocuklara uygun, sade ve anlaşılır bir din dili geliştirmektir (Selçuk, 1991, s. 35; Bilgin, 1995, s. 58).

Öte yandan kavramların da doğru bir şekilde öğretilmesi önemlidir. Zira kavramlar eğitim sisteminin temel taşlarıdır; iyi ve doğru oluşturulmadıkça, başka kavramlarla ilişkileri ve sınırları belirlenmediği sürece, eğitim sürecini ve özellikle din eğitimini sağlıklı olarak gerçekleştirmek mümkün görünmemektedir (Turgut, 1995, s. 11).

Konuyu somut bir örnekle açıklayacak olursak; besmele bizim günlük hayatımızın her safhasında, ibadetlerimizde, dualarımızda temel bir kavram veya ifadedir. Türkçe karşılığı genellikle “Rahman ve Rahim Olan Allah’ın adıyla” şeklinde verilmektedir. Çocuğa bu ifadedeki “Rahman” ve “Rahim” kelimelerinin Türkçe karşılıkları verilerek izah edilmelidir. Psikolog Ronald Goldman, çocukların dinî içerikli resim ve kutsal kitap hikâyelerini nasıl kavradıklarına dair araştırmasında; çocukta dinî düşüncenin gelişimini anlamada, dinî kavramların oluşumunu tanımanın merkezi bir öneme sahip olduğunu belirtmiştir (Karacoşkun, 2012, s. 115). Dolayısıyla masal ve öyküler eğitimde kullanılan önemli metinlerdir. Bu metinler kullanılarak çocukların ahlâkî, dinî değerleri daha iyi anlamaları, içselleştirmeleri sağlanabilmektedir (Bilgin, 1994, s. 51-54; Aydın, 2015, s. 384-387).

Şüphesiz hikâye ve masalların çocuğun dil gelişiminde ve sosyalleşmesinde, değer yarguları geliştirmesi ve toplumla bütünleşmelerinde ciddi katkıları vardır. Bunun yanında, hayata olumlu bakma, çevreye ve diğer kişilere saygılı olma, iyi-kötü, hak, adalet kavramlarını anlamlandırma, yalan, mertlik, dürüstlük gibi konularda çocukların duyuşsal, bilişsel, zihinsel ve psiko-sosyal gelişimlerine yardımcı olur (Kantarcıoğlu, 1991, s. 17; Gökşen, 2009, s. 22).

c. Model Sunma

İnsanoğlunun eğitim-öğretimi, doğduğu andan itibaren çevresinde gördüğü modelleri, belirli bir düzen içerisinde gözlemlenmesi, taklit etmesi, benimsemesi, onunla özdeşleşmesi ve nihai olarak da kendisine mal etmesi gibi, art arda gelişen bir süreç sonucunda gerçekleşir (Oruç, 2014, s. 169). Bununla birlikte örnek davranışların benimsenmesinde, model şahsiyet ve söz konusu şahsiyetlerle olan duygusal bağlılık, öğrenme gelişiminde önemli bir etkidir. Çünkü çocuk için en önemli duygusal tecrübeler, onun sevdiği kişilerle olan bireysel ve sosyal ilişkileri sonucunda elde edilir. Çocuğun bu ilk ilişkileri, ona ilk güveni sağlayan anne, baba ve diğer aile üyeleri ile gerçekleşmektedir (Bayraktar, 1995, s. 133).

Çocuğun gelişmesi, hayata adapte olabilmesi ve çevresindeki bireylerle sağlıklı bir uyum içerisinde olabilmesi iyi örneklik ve rehberler eşliğinde mümkündür. Çocuk

öncelikle anne, baba ve kardeşlerle hayatı tanımaya başlar ve sahip olduğu değerlerin farkına varır. En yakınında kendine model olarak seçtiği kimseye duygusal bir bağ ile bağlanır. Benzemek istediği kimsenin değer dünyasına girmek ve oraya uyum sağlamak ister. Başka bir ifade ile çocuk üstünlüğünü kabul ettiği, değer verip kendine örnek seçtiği kimselerin davranışlarına, tutumlarına, düşüncelerine, duygularına ve hayat anlayışına isteyerek katılmakta ve onları taklit etmektedir (Yavuz, 1994, s. 107-110). Ancak bu durum bilinçli ve metotlu bir öğrenme değildir. Özdeşleşme sürecinde çocuk, modelin karakteristiklerine uygun olarak duyar, düşünür ve hareket eder. Aile içerisinde anne babanın böylesine etkili birer model olması çocuğun gelecekteki kişilik yapısını, duygu ve düşüncelerini doğrudan etkileyeceği muhakkaktır (Yavuzer, 2006, s. 115; Oruç, 2014, s. 170).

Kur'an, genel itibariyle geçmiş milletlerden örnekler vererek, müminleri uyarırken, aynı zamanda inananların, inanç, ibadet ve ahlâkî yönden eğitilmesi için "üsve-i hasene" vurgusuyla Hz. İbrahim'e (Mümtetine 60/4, 6) ve Hz. Muhammed (sav)'in (Ahzab 33/21) örneğine vurgu yapmaktadır. Bu durum, Kur'an'ın rol model olma konusundaki hassasiyetini göstermekle birlikte, ebeveyn çocuk ilişkilerinde de önemli bir belirleyicidir. Örneğin, "Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et..." (Tâhâ 20/132) âyeti, yapılması tavsiye edilen bir davranışın öncelikle ebeveyn ya da aile reisi tarafından yerine getirilmesi gerektiğini bildirmektedir.

Hz. Peygamber (sav) "Namazlarınızın bazılarını evlerinizde kılınız ve oraları kabirlerle çevirmeyiniz" (Buhârî, "Salât", 52; Ebû Dâvûd, "Salât", 205), "Farz namazlar dışındaki namazların en faziletli evlerinizde kılınandır" (Tirmizî, "Salât", 331) şeklindeki tavsiyelerinin hikmetlerinden birisi; namazı evde kılmak suretiyle ev halkına örnek olmanın, camide kılarak da topluma örnek olmanın önemini vurgulamaktır.

Çocuk anne babanın, namaz kılma şekline, dua edişine ve oruç tutuşuna şahit olur. Bu görme, duyma ve uygulama faaliyeti, çocuğu, bilmeden ve düşünmeden kabule sevk eder. Böylelikle din çocukta taklit ile başlamış olur. Taklit ile başlayan dinî faaliyetler, çevrenin dinî atmosferine ve çocuğun ferdi kabiliyetinin işleniş derecesine bağlı olarak zamanla gelişip dinî yaşayışa dönüşür (Yavuz, 1994, s. 131-134). Öte yandan ebeveynlerin ibadetlerle birlikte güzel ahlâk konusunda da çocuklarına örnek olmaları gerekmektedir. Şüphe yok ki doğru davranış ve güzel ahlâk ile beslenmeyen ibadet hayatı, anlamsız, mahiyetinden uzak ve çocuklara anlamlı bir model olma açısından kısır kalacaktır. Çocuk ebeveynleri tarafından kendisine öğütlenen davranışların aksine şahit olduğunda, örnek aldığı kişiye karşı güven ve saygısını yitirecek, zamanla verilen eğitim zorlaşıp tesirini kaybedecektir. Bu sebeple çocuğun çevresinde idealize ettiği kişilerin tam bir örneklik içerisinde olmaya gayret etmeleri önemlidir (Cebeci, 2003, s. 108; Gümrükçüoğlu, 2014, s. 59-60).

d. Ödül ve Ceza

Çocukları eğitim-öğretim faaliyetine yönlendirmek, onlara öğrenme motivasyonu

sağlamak için eğitimde ödül ve ceza unsurları kullanılmaktadır. Bu unsurlar, çocuğun tutum ve davranışına göre ortaya konan uygulamalardır. İnsanları bir anlayışa ve davranışa yönlendirmek için özendirme ve sakındırma metodu Kur'an'da da sıkça kullanılır. Bu metotla kişide olumsuz sonuçlardan kaçınma veya olumlu sonuca ulaşma arzusu uyandırılarak eğitim-öğretim faaliyetine karşı güçlü bir ilgi ve motivasyon sağlanmış olur (Bayraklı, 1989, s. 181-184; Aydın, 2015, s. 144).

Kur'an'da yer alan mükâfat ve ceza konulu âyetler karşılaştırıldığında, mükâfatı öngören âyetlerin cezayı öngören âyetlere nispetle, iki kat fazla olduğu görülmektedir (Ay, 2006, s. 104). Zira eğitimde mükâfat teşvik unsurudur. Çocuk eğitiminin de bu temel üzerine oturtulması gerekir. Çocukta görülen iyi davranışlar ve değişimlerin karşılığı olarak, özendirici ve teşvik edici olmak, hem çocuğun sevindirilmesi hem de iyi ve güzele yönelmesinin sürekliliğini sağlama açısından önemlidir. Ancak ödüllendirmede çocuğun yaşına ve beklentilerine cevap verecek şekilde, başarı ve ödülün ölçülü olarak uygulanmasına dikkat etmek gerekir. Zira çocuğu sürekli olarak tüketime ve tatminsizliğe yönlendirecek teşvik unsurları, çocukta beklenen olumlu etkiyi yaratmayacaktır.

Anne-babanın çocuğa karşı teşvik ve takdir edici sözleri açık dille söylemesi, tavır ve davranışlarıyla sevinçlerini göstermesi çocuğun motivasyonu açısından önemlidir. Takdir sözleri ve sevinç gösterileri daima ödülün önüne geçirilmeli, çocuk ödül almanın sevincinden çok, anne-babanın takdirini kazanmanın hazzını yaşamalıdır (Dodurgalı, 1996, s. 96-97).

Hz. Peygamber çocuklarla olan ilişkisinde maddî ve manevî mükâfatları onlara sunmakta cömert davranmıştır. Örneğin, yolda karşılaştığı çocuklara selâm vererek hatırlarını sormuş hasta olanları ziyaret etmiş (Buhârî, "Edep", 81; "Cenâiz", 79), zaman zaman onlarla şakalaşmış (Buhârî, "Edep", 81), omuzuna ve sırtına bindirerek onları sevindirmiştir (Tirmizî, "Menâkıb", 50; Heysemî, 1967, c. IX, 82).

Öte yandan Hz. Peygamber'in çocuklar hata yaptığında onları itham etmediği ve insanlar yanında onları mahcup etmediği bilinmektedir (Müslim, "Fezâil", 54; Tirmizî, "Bîrr", 69). Ayrıca hitap ederken sevgi ifadelerini (yavrucuğum, çocuğum) çokça kullandığı (Müslim, "Fezâil", 54, Edep, 31; Tirmizî, "Menâkıb", 46; "İlim", 16); onlara karşı oldukça cömert davranıp hediyeler verdiği de ifade edilir (İbn Mâce, "Edep", 3; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, c. II, s. 30). Hz. Peygamberin uyguladığı bu metotlar çocukların "sevilme" ve "değer verilme" ihtiyacını en güzel şekilde tatmin eden davranışlar arasında sayılabilir.

Eğitimde ödül vermenin yanında ceza da bir eğitim metodu olarak zikredilir. Ancak yapılan araştırmalarda ödüllendirme ile eğitmenin, cezalandırmaya nazaran daha başarılı sonuçlar verdiği kanıtlanmıştır. Örgün ve yaygın eğitimde "takdir ve sevgi ifadeleri" ile yapılan manevî ödüllendirmeler din eğitiminde çocuğun başarı ve motivasyonunu arttırmaktadır. Çocuğa karşı ölçüsüzce sert ve kaba davranışlar, ödül

yoksunluk gibi ebeveyn davranışları, çocuğun maddi ve manevi gelişimini olumsuz etkiler. Ödül ve ceza konusunda ölçülü ve tutarlı davranan ebeveynler, çocuk terbiyesinde ve disiplin konusunda başarılı sonuçlar elde etmişlerdir (Başaran, 1996, s. 268-271; Ay, 2006, s. 106).

İslâm düşünürleri eğitimde cezaya başvurmadan önceki davranış ve tutumları şöyle sıralarlar (Gazâli,1986, c. VII, 1232-1244; İbn Miskeveyh, 1983, s. 58-59):

- a) Öncelikle çocuğa nelerin iyi ve nelerin kötü olduğu telkin edilmeli.
- b) İyi davranışta bulunan çocuk övülmeli ve mükâfatlandırılmalı.
- c) Kötü fiil çevreden örnek verilerek anlatılmalı.
- d) İlk yapılan olumsuz davranışlar görmezlikten gelinmeli, tekrarında bunun yanlış olduğu gizlice söylenmeli.
- e) Hataları sebebiyle çocuklar devamlı azarlanmamalı ve tehdit edilmemeli.
- f) Gizli yaptığı kötü davranışlara engel olunmalıdır.

Gerektiğinde başvurulabilecek en makul ceza türleri “sevgi ve ilgiyi azaltmak”, “tenkit, uyarı ve kınama” , “azarlama ve hakaret” olarak sıralansa da (Kanad, 1976, s. 76, 108) günümüzde bu tür ceza türlerinin de çocuğun şahsiyetinin şekillenmesinde ciddi kayıplara sebebiyet vereceği üzerinde durulmaktadır. Çocukla konuşmamak, ihtiyaçları ve yaptığı şeylerle ilgilenmemek, çocuğu sevmediğini söylemek gibi ceza türlerinin tümü ilerideki yaşamında normal olmayan bir takım kişilik özelliklerinin yerleşmesine neden olabilmektedir (Aydın, 2015, s. 148-152). Anne-babanın çocuğa karşı ödül ve ceza uygulamaları; çocuğun gelişimine uygun, tutarlı ve kararlı, eğitime katkı sağlayıcı olmalıdır. Ödül şımartmaya ve tatminsizliğe, cezada mahrumiyete ve hırçınlığa yol açmamalıdır.

Sonuç

Sosyal bir varlık olan insanın, hayata hazırlanması uzun bir zamanı ve emeği gerektirir. Şüphe yok ki kişi bu süreçte en büyük yardım ve desteği ailesinden görür. Aile toplumun temeli ve çocuğun neşet ettiği ilk sosyal çevre olması sebebiyle, çocukluk evresinde dini inanç ve duyguların oluşmasında ailenin öneminin göz ardı edilemeyecek bir gerçeklik olduğu ifade edilebilir.

İslâm dini, çocukların eğitim ve öğretiminde ebeveyni birinci derece sorumlu görür. Bu sorumluluğun gereği olarak, çocuğa her türlü maddi ve manevi destek anne-ba-

banın en temel yükümlülüğüdür. Bu görevi ihmal eden anne ve babalar uhrevi olarak bundan sorumlu tutulmuşlardır.

İslâm'ın eğitim anlayışında, genetik aktarım kadar çevre faktörleri de önemsenir. Çocuk gözlerini dünyaya açtığı andan itibaren fitraten getirdiği inanma ihtiyacını geliştirir; sevgi, güven, bağlılık gibi duygularını destekleyen ebeveynlere ihtiyaç duyar. Zira çocuğun doğuştan getirdiği inanma ve yüce bir yaratıcıya bağlanma duygusu anne ve babanın dini rehberliğiyle gelişir. Bu süreçte anne-baba çocuğun doğumdan sonraki bedensel, bilişsel sosyal ve duygusal gelişim sürecini bir bütün olarak düşünmeli ve ona göre eğitim faaliyeti geliştirmelidir. Çünkü çocuğun dinî kişiliğinin gelişmesinde, sağlıklı ve dengeli bir dinî anlayışın bulunması ve bunun yaşandığı aile ortamı oldukça önemlidir. Bu noktada hem eğitimin ilke ve yöntemlerini kullanmalı hem de Kur'an ve Hz. Peygamber'in uygulamaları, çocuğa sunulacak din eğitiminin çerçevesini ve şeklini belirlemelidir.

Son olarak ailenin sözel ve model uygulamalarının, çocuklarca anlaşılması ve benimsenmesini temin edebilmek için şu noktalara dikkat edilmesi gerekir:

- 1- Başarılı bir dinsel iletişim kurmanın birinci şartı, anne-babanın sözel olarak sevgi dilini, fiilî olarak da model yaşantı biçimlerini bizâtihi kendi hayatlarında örnek göstermeleridir. Anne-babanın söz ve davranış uyumu, çocuğun kendisine tavsiye edilenleri benimseyip kabul etmesini ve devamlılığını sağlayacaktır.
- 2- Çocuğun zihin ve dil gelişimine bağlı olarak sorduğu dinî içerikli sorular, çocuğun dünyasına hitap edebilecek somut örneklerden hareketle basit ve mantıklı cevaplar olmalıdır. Eğer bu sorulara verilecek cevaplar, çocukların anlayış seviyelerinin ötesinde olursa ruhsal karmaşaya neden olacağı bilinmelidir.
- 3- Anne-baba çocuklarla ilişkilerinde ölçülü bir disipline sahip olmalıdır. Bu sebeple gerek mükâfat gerekse ceza konusunda aşırıya kaçmadan makul bir çizgi benimsenmeye çalışılmalıdır.

Kaynakça

- Abdurrezzak, M. S. (1970). *Musannafu Abdırrezzâk*, Beyrut.
- Acluni, M. (ty.). *Keşfü'l-hafa ve Müzülü'l-ilbas*. Dimeşk: Mektebetü't-Ğazali.
- Akdoğan, A. (2002). *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*. İstanbul: Rağbet Yay.
- Aktan, H. (2002). “Kefâet”, DİA.
- Altıntaş, H. (1981). “Çocukluk Devresinde Ailede Din Eğitimi”, *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, Ankara: AİV Yay.
- Apaydın, H. (2001) “Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi,” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Say. 12-13 (Samsun).
- Arikan, A. (2015). *Kur'an'a Göre Aile Saâdetini Oluşturan Temel Unsurlar*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Mastır Tezi.
- Armaner, N.(1989). *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Atar, F.(2006). “Muharremât”, DİA.
- Apaydın, H. Y.(2013). “Velâyet”, DİA.
- Ay, M. E. (1993). *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*. İstanbul: Timaş Yay.
- Ay, M. E. (2006). *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*. İstanbul: dk Yay.
- Aydın, B. (2002). “Gelişimin Doğası”. *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ed.: Binnur Yeşil Yaparak, Ankara: Pegem A Yay.
- Aydın, M. Z(2015). *Ailede Ahlak Eğitimi*. İstanbul: TimaşYay.
- Ayhan, H. (1986). *Eğitime Giriş ve İslâmiyetin Eğitime Getirdiği Değerler*. İstanbul: Damla Yay.
- Aynî, M. bin. A.(ty.). *Umdetu'l-Kâri Şerhu Sahîhi'l-Buhâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Başaran, İ. E. (1996). *Eğitim Psikolojisi*, Ankara. Gül Yay.
- Baymur, F. (1952). *Yeni Doğmuş Çocuk ve Süt Çağında Eğitim*, Ankara: MEB Yay.
- Bayraklı, B. (1989). *İslâm'da Eğitim*, İstanbul: İFAV Yay.
- Bayraklı, B. (2005). “Kur'an'ı Kerime Göre Ailede Çocuk Eğitimi”. İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu. İstanbul: Ensar Neşr.
- Bayraklı, B. (1994). “Eğitimin Doğum Öncesi Boyutu”. *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu*. İstanbul: İSAV Yay.
- Bayraktar, M. F. (1994). *İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münâsebetleri*. İstanbul: İFAV Yay.
- Bayraktar, M. F. (1995). “Ailenin Eğitim Görevi”. *Din Eğitimi•Araştırmaları Dergisi*. sy. 2, (İstanbul).
- Beecher, C. (1964). *Religious Training of Children in School, the Family and the Church*. New York: Harper and Brothers Publishers.
- Bilgili, F. M. (2005). *Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler*. İstanbul: Beyan Yay.
- Bilgin, B. (1995). *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Yeni Çizgi Yay.
- Bilgin, B. & Selçuk, M.(1999). *Din Öğretimi ve Özel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Gün Yay.
- Buhâri, M. İ. (1987). *Sahîhu'l-Buhari*, Beyrut: Dârulbn Kesir.
- Buhâri, M. İ. (2005). *el-Edebü'l-Müfred.*,thk: Ferid Abdülazîz el-Cindiyyi. Kahire: Dâru'l-Hadis
- Cebeci, S. (2003). *Öğretmen ve Öğrenme Süreçlerinde Dini İletişim*, İstanbul: İz Yay.
- Cebeci, S. (2005). *Din eğitimim Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Ankara: Akçağ Yay.
- Cevziyye, K. (2014). *Kur'an ve Sünnete Göre Çocuk Ahkâmı* (trc: Mahmut Kısa). İstanbul: Kitap Dünyası Yay.
- Cihandide, Z. N. (2014). *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*. İstanbul: DEM Yay.
- Çamdibi, H. M. (2003). *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat*. İstanbul: Çamlıca Yay.

- Dodurgalı, A. (1996). *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, İstanbul: İFAV Yay.
- Ebû Dâvud., S. İ. S. (1998). *Kitâbü's-Sünen*; thk: Muhammed Avvame. Cidde: Darü'l-Kible İ's-Sekafeti'l-İslâmiyye.
- Elkind, D. (1980). "The Role of Play in Religious Education," *Religious Education* Vol. 75, no. 3.
- Erden, M., Akman, Y.(ty.). *Eğitim Psikolojisi*, Ankara: Arkadaş Yay.
- Erkal, M. (1999). *Sosyoloji*, İstanbul: Der Yay.
- Gazâli, H. M. (1986). *İhyâu 'Ulûmi'd-Din*,İstanbul: Temel Neşriyat.
- Goldman, R.(1971). *Readiness for Religion: A Basis for Developmental Religious Education*. New York: Seabury Pres.
- Gökşen, C. (2009). "Masalların Eğitim Yönünden Değerlendirilmesi" *Eğitişim Dergisi*, sy.: 22. (Mart)
- Gümrükçüoğlu, S. (2014). *Kur'an'da İletişim Dili*, İstanbul: Etkileşim Yay.
- Heysemi, N. A. (1967). *Mecma'u 'z-Zeâid*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l- Arabi.
- Hökelekli, H. (1998). *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yay.
- Hunter, E. F. (1956). *The Questinoning Child and Religion*. Boston: TheStarrKingPress.
- İbn Hacer, A. (1973). *El- Metâlibü'l-Âliye*. thk: Habiburrahman el- 'Azamî., Kuveyt: el- Matbaatü'l-Asriyye.
- İbn Kesir, İ. (1997). *Tefiru'l-Kur'anil-Azım*, Beyrut: Daru'l-Ma'rif.
- İbn Mâce. M. Y. K. (1975). *Sünenü İbn Mâce*. thk: Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabi.
- İbn Miskevayh, Y. (1983). *Ahlakı Olgunlaştırma*. (trc: Abdülkadir Şener, Cenk Tunç, İsmet Kayaoğlu), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Jacguin, G. (1976). *Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri* (trc: Mehmet Toprak) İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kanad, H. F. (1976). *Ailede Çocuk Terbiyesi*. İstanbul: MEB Yay.
- Kantarcıoğlu, S. (1991). *Eğitimde Masalın Yeri*. İstanbul: MEB Yay.
- Karacoşkun, M. D. (ed). (2012). *Din Psikolojisi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yay.
- Karaköse, Ş. (2013). *Çocuklarımıza Dinimizi Nasıl Öğretiriz?*. İstanbul: Yediveren Yay
- Karaman, H. (2005). *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Karaman, R. (2000). *Sanayileşmenin Dine Etkisi (Mersin Örneği)*. Konya: Akın Ofset.
- Konuk, Y.(1994). *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*. Ankara: TDV Yay.
- Köylü, M. (2004). "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi", Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XLV. sy. 11.
- Köylü, M. (ed.). (2015). *Gelişim Basamaklarına Göre Din Eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yay.
- Lee, J. M. (1988). "How to Teach: Foundations, Processes, Procedures". Handbook of Preschool Religious Education, ed. Donald Ratcliff, (Birmingham, Alabama: Religious Education Press).
- Lefebvre, X., Perin, L.(1963). *Bringing Your Child to God: The Religious Education of the Pre-School Child*, New York: P. J. Kenedy& Sons.
- Mevdudî, E.(1989). *Tefhimü'l-Kur'an* (trc: Muhammed Han Kayani ve diğerleri). İstanbul: İnsan Yay.
- Müslim, N. H. (1956). *Sahih-i Müslim.*,thk: Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabi
- Müttaki, A. K. (1985). *Kenzü'l- Ummal*, nşr: Bekri Hayyani, Saffet Sakka. Beyrut: Müessesetu'ttîr- Risâle.
- Öcal, M. (1991). *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*. Ankara: TDV Yay.
- Önder, M. (2013). "Sevgi, Din Dili ve Hikayelerin Çocukların Din Eğitimindeki Yeri ve Önemi". *International Journal of Social Science*. Volume 6 Issue 3. (March)
- Özbek, A. (1996). "Bir Eğitim Kurumu Olarak Ailenin Önemi". *İslâmîda Aile ve Çocuk Terbi-*

- yesi. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Özdemir, Ş. (2002). "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sy.9 İstanbul.
- Öztürk, M. (1981). "Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı", *Türkiye/ Din Eğitimi Semineri*. Ankara.
- Peker, H. (1993). *Din Psikolojisi*. Samsun: Sönmez Matbaa ve Yay.
- Ragıp, I. (1988). *Tafsilü'n-Neşeteyn ve Tahsilü's-Saadeteyn* (thk. Abdülmecid en-Neccâr). Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Razi, F. (1985). *Tefsiru'l-Fahri'r-Râzî*. Beyrut: Dâru'l- Fikr.
- Sağlam, İ. (2002) "Hz. Peygamber'in Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2 Bursa.
- Sağlam, İ. (2006) "Anne-Baba Dindarlığının Çocuklar Üzerindeki Etkisi". *Dindarlık Olgusu*. İstanbul: Kurav Yay.
- Selçuk, M. (1990). *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, Ankara: TDV Yay.
- Tarhan, N. (2012). *Kendinizle Barışık Olmak*. İstanbul: Timaş Yay.
- Tarhan, N. (2015). *Aile Okulu*. İstanbul: Timaş Yay.
- Tezcan, M. (1985). *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara: AÜEBF Yay.
- Tirmizi., M. İ. S. (1998). Sünenü't- Tirmizi., thk: Beşşar Avvad Ma'ruf. Beyrut: Dâru'l- Garbi'l-İslâmî.
- Turgut, İ. (1995). *Eğitim Üzerine Felsefi Bir Deneme*. İzmir: Anadolu Matbaası.
- Ulvân, A. N. (1981). *Terbiyetü'l- Evlâdî'l-İslâm*. Mısır: Dâru's- Selâm
- Yatkın, N. (2010). "İslam'da Evlilik ve Eş Seçiminde Dindarlığın Tercih Edilmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.33 Erzurum.
- Yavuz, K. (1983). *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Ankara: DİB. Yay.
- Yavuz, K. (1992). *Çocuğun Dünyası ve Gelişme*, İstanbul: Çocuk Vakfı Yay.
- Yavuz, K. (1994). *Çocuk ve Din*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yay.
- Yavuz, Y. Ş. (1992). "Bezm-i Elest". DİA.
- Yavuzer, H. (2016). *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yazır, M. H. (1935). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Matbaai Ebüzziya
- Yörükoğlu, A. (1989). *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*. İstanbul: Özgür Yay.
- Yörükoğlu, A. (1991). *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yay.

Aileyi İlgilendiren Bazı Kur'âni Kavramların Semantik Analizi¹

Semantic Analysis of Some Qur'anic Concepts Related to Family

Arzu Arıkan²

Öz

Evrinsel bir din olan İslâm'ın temel gayelerinden biri, insanların dünyada mutlu olmalarını sağlamaktır. Bu amaca hizmet edecek olan en önemli kurumlardan biri ailedir. Kur'an'da aileyle ilgili iki yüz civarında âyet bulunmakta ve evlilik "sağlam bir misak" olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda mutlu bir yuva kurabilmek için ataerkil aile yapısının baskısından uzak kalarak ve dinî öğretilere kulak vererek anahtar niteliğinde olan bazı Kur'âni kavramların açıklığa kavuşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada modernleşme ve sekülerleşme süreçlerinden etkilenen aile müessesesiyle ilgili olarak ortaya çıkan sorunlara yönelik dini perspektif ortaya konulmaya çalışılacak; bu bağlamda Kur'an'da yer alan "kavvâm" ve "itaat" kavramlarının anlamlarının semantik analizi yapılacak ve İslamî açıdan sevgi ve merhamet duygularının aile ilişkilerindeki öneminden söz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Kavvâm, İtaat, Meveddet, Merhamet.

Abstract

One of the fundamental aims of Islam, as a universal religion, is to enable people to be happy. Family is one of the most important social institutions that serves this purpose. There are about 200 verses related to the family in the Qur'an, and marriage is defined

1 Bu makale, 7 Mart 2017 tarihinde "III. Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Adaleti: Kadın ve Aile" kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

2 İlahiyatçı, orcid.org/0000-0003-1773-6869

Başvuru: 31 Mart 2017

Kabul: 22 Nisan 2017

DOI: 10.21798/kadem.2017130142

Copyright © 2017 · **KADEM Kadın ve Demokrasi Derneği**

kadinarastirmalari.kadem.org.tr

ISSN 2149-6374 · Haziran 2017 · 3(1) · 61-90

as “a solid pact”. This paper aims to establish a religious perspective to problems in modern family arising from the modernization and secularization processes. For this purpose, the concepts of “kavvam” and “obedience” will be analyzed with an Islamic approach and the importance of love and mercy for family relations in Islam will be discussed.

Keywords: Family, Kavvâm, Obedience, Meveddet, Compassion.

Giriş

Aile, üyelerinin barınma ve bakım gibi fiziksel, sevgi ve şefkat gibi duygusal, öğrenme gibi sosyal ihtiyaçlarını karşılaması sebebiyle toplumun çekirdeği ve aynası mesabesinde. Dolayısıyla bir toplumda görülen olumlu ve olumsuz özellikleri o toplumu oluşturan ailelerde görmek mümkün olduğu gibi, ailelerde en çok görülen vasıfların bir toplumun en karakteristik özellikleri olarak karşımıza çıkması da doğaldır.

Öte yandan insanlık uzun zamandır modernleşme adı verilen bir süreci tecrübe etmektedir. Bu süreçte özgürlükler alanında yol alınmış olsa da dinî ve ahlâkî değerler alanında gözle görülür bir aşınma olmuştur. Modernleşme sosyo-kültürel alanda aidiyet bilincini, şahsiyeti, kültürel değerleri etkilemiş, hatta dönüştürmüştür. Modernleşmenin, “eskinin sürekli yeniyile değiştirilmesi” anlayışını empoze eden tüketim toplumu modelini öne çıkarması sebebiyle bireyler ne kadar tüketirse o kadar statü elde etmekte ve saygınlık kazanmaktadırlar. İnsanlığı kendisine ve çevresine yabancılaştıran modernitenin sonucunda mutsuzluğa ve manevi doyumsuzluğa sürüklenen bireyler, psiko-sosyal açıdan da olumsuzluklarla karşılaşmakta, mutluluğu ve huzuru farklı alanlarda aramaya başlamaktadırlar. Tam da bu noktada Kur’an dikkatle incelendiğinde, onun model aileler üzerinden insanların mutluluğu için bir yol çizdiği açıkça görülecektir. Rûm sûresinin 21. âyetine göre bu mutluluğun başlangıç noktası ‘huzur bulmamız için kendi türümüzden eşler yaratması ve aramıza sevgi ve merhameti yerleştirmesidir.’

Bu çalışmada manevî ve kültürel yozlaşmanın sebep olduğu aile içi çözülmeye karşı Kur’ânî perspektiften ideal aileyi kuracak olan erkek ve kadınları ilgilendiren bazı temel kavramlar tahlil edilecektir.

I. Aile Kavramının Tanımı ve Aile Kurumunun Önemi

a. Aile Kavramının Tanımı

1. Sözlük Anlamı

Türkçe’de kullanılan “aile” sözcüğü, Arapça kökenli bir kelimedir. Sözlükte, haktan

ayrılmak, haksızlık etmek, terazinin eksik ya da fazla tartması, bir şeyin birine ağır gelmesi, baskın olması, bir topluluğun durumunun şiddetlenmesi, bir kimsenin bakımından sorumlu olduğu kişilerin (ıyâl) sayıca çok olması gibi anlamlara gelen 'avl/'ayl kökünden türemiştir (Cevherî, 1998, s. 1325; İsfahânî, s. 354). Aile kavramı genellikle "akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluk" (Aydın, 1989, s. 196) şeklinde tanımlanır. "Bu, adâletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır"(Nisâ 4/3) âyetinde geçen bu sözcük, aktarılan sözlük anlamlarına paralel olarak farklı şekillerde yorumlanmıştır.

Bununla birlikte 'avl/'ayl kökünün anlamlarından birinin "destek ve dayanak" olmasından hareketle bu kelimenin en dar anlamda birbirine dayanan karı-koca ilişkisini ifade ettiği söylenebilir. Nitekim biri diğerine "dayalı" olduğu için terazinin bir kefesinin yukarıda olmasına 'avl denmesinin yanı sıra, altına destek verilerek yapıldığı için gölgelik ve çardağa el'âle, destek alınan güvenilir kimseye de el'ıvel denilir. Bu köken bilgisinden yola çıkılırsa aile için verilebilecek en güzel mânalardan biri şu olabilir: "Birbirinden destek alan, birbirine dayanan ve yaslanan, birini çekince diğeri ayakta kalamayan birden fazla unsur" (İslamoğlu, 2009, s. 4).

2. İstılah (Terim) Anlamı

Toplumun temel birimi olan ailenin evrensel bir tanımını yapmak neredeyse imkânsızdır. Çünkü sosyoloji, psikoloji, hukuk gibi çeşitli sosyal bilim dalları aile kurumuna değişik açılardan bakmakta ve her bir bilim dalı kendisi için daha önemli olan özelliği ön plana çıkarmaktadır. Bu sebeple tartışmaya açık pek çok aile tanımıyla karşılaşılması normaldir. Örneğin 1940'lı yıllarda Amerikalı sosyolog Kingsley Davis aileyi basit bir ifadeyle "Aralarındaki kan bağı sebebiyle birbirlerine akraba olan bir grup insan" (Birekul ve Yılmaz, 2001, s. 101) şeklinde tanımlar.

"Aile, kan bağılılığı, evlilik ve diğer yollardan aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan bireylerin psikolojik, sosyal ve ekonomik gereksinmelerinin karşılandığı temel bir toplumsal birimdir" (Apaydın, 2007, s. 136-137).

Ailenin biyolojik -toplumsal- kültürel yönlerini vurgulaması ve aileyle ilgili yapılan tanımları kapsaması bakımından şu tanımlama da oldukça önemlidir:

"Aile, içinde insan türünün belli bir biçimde üretildiği, topluma hazırlama sürecinin ilk ve etkili bir surette cereyan ettiği, cinsel ilişkilerin belli bir ölçüde düzenlendiği, eşler ve ana-babalarla, çocuklar (ailenin biçimine göre başka yakınlar) arasında içten, sıcak ve güven verici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunulan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin az ya da çok yer aldığı toplumsal bir kurumdur" (Ozankaya, 1996, s. 357).

b. Aile Kurumunun Önemi

Anne, baba ve çocuklardan oluşan ve toplumun en küçük birimi olarak tanımlanan

ailenin anlatılanlardan daha fazla bir muhtevaya sahip olduğu kuşkusuzdur (Yaman, 2008, s. 17). Aile kurumu, kendi oluşumuna sebep olan biyolojik boyutu aşan, psiko-sosyal bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer böyle olmasaydı bu kurum çağlar boyunca insan toplumuna temel olan etki ve gücünü sürdüremezdi (Birekul ve Yılmaz, 2001, s. 101). Nitekim toplumsal yapının çekirdeği olan aile, insanlık tarihinin başlangıcından beri var olagelmiş bir kurumdur. İlkel olarak tanımlanan toplumlardan karmaşık yapılı modern toplumlara kadar ailenin olmadığı bir topluma rastlamak mümkün olmamıştır. Aile kurumunun bu özelliğiyle zaman ve mekân üstü bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir (Vatandaş, 2012, s. 49). Zira tarih boyunca maruz kaldığı bazı şiddetli olumsuz etkiler karşısında aile kurumu bazen kısmen değişmiş, bazen belli oranda dönüşmüş olsa da hiçbir sosyal sistem ve hayat tarzı aileyi ortadan kaldıramamıştır (Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, 1990, s. 13-15; Birekul ve Yılmaz, 2001, s. 101).

Örneğin yakın tarihte Çin ve SSCB devrimleriyle birlikte bu iki sistemde de kendiliğinden ortadan kalkmayan ve tarihsel bir burjuva kalıntısı sayılan ailenin yapay ve zorlayıcı bir yolla tasfiyesine girişilmiştir. SSCB’de 1927-1930 yılları arasında Kolhoz Projesi, Çin’de de 1948-1960 yılları arasında Komün Programı çerçevesinde kadın ve erkekler düzenli karı-koca ilişkisinin dışında rastgele cinsel ilişkilere sevk edilerek babalık, doğan çocukların da hemen annelerinin elinden alınıp sıradan emzikli kadınlara verilmesiyle de annelik olgusu yok edilmeye çalışılmıştı. Böylece anne-baba-çocuk ilişkileri gibi en önemli ögeler yok edilerek aile ortadan kaldırılmış olacaktı. Akrabalık, soy gibi diğer ailesel ögelerin tasfiyesi de bunları izleyecekti. Ancak söz konusu politika başarılı olmadı, konu hakkında gerilimler yaşandı ve anne-baba-çocuk arasında gizlice ilişkiler kurulmaya çalışıldı. Rusya’da 3, Çin’de 12 yıl zorlamadan sonra bu uygulamalardan vazgeçildi. 1970 sonrasına bakıldığında bu iki ülkenin de anayasalarında “aile toplumun temelidir” ilkesinin yer aldığı görülecektir (Aydın, 2012, s. 280).

Tarihsel süreçte karşılaştığı en köklü toplumsal değişmeler karşısında bile direncinden bir şey kaybetmeyen, şekil ve işlev farklılıklarına rağmen var olmaya devam eden aile kurumu (Vatandaş, 2012, s. 50) “en küçük” sosyal yapı olma niteliğinin yanı sıra toplumların temelini oluştırmada “en büyük” role sahip olagelmiştir (Yaman, 2008, s. 17). Çünkü aile bir anlamda bireyin, toplumun ve milletin aynası konumundadır. Bir cemiyetin kalitesi ve niteliği aileyle anlaşılır (Buladı, 2013, s. 60).

Bazı sosyologların iddia ettiği üzere ilk aile, içgüdüsel ve rastlantı sonucu oluşmuş değildir. Aksine yüce yaratıcının iradesiyle ilk insan bir aileye sahip olarak yaratılmıştır (Yaman, 2008, s. 17). Kur’ân-ı Kerim, yeryüzünde yaşayan insanların atası olarak kabul edilen Hz. Âdem’in bir eşi olduğunu, bu ilk karı-kocanın çocuklarıyla beraber bir yuva kurduklarını (Bakara 2/35; Máide 5/ 27; Arâf 7/19; Tâhâ 20/117-119) ve fitrî olarak medeni bir varlık olan insanın birtakım sorumluluklar altına girerek Kur’ânî bir tabirle “emanet”i yüklediğini (Ahzâb 33/72) bizlere haber vermektedir.

Kur'an'da aile kurumu insan fitratına yerleştirilmiş genetik bir kodlamanın sonucu ve Allah'ın bir âyeti olarak tezahür etmektedir (Can, 2012, s. 147). Bu noktada bireyin mutluluğunu sağlayan, toplumla birey arasındaki bağları güçlendirerek onu topluma kazandıran, bireyi hayatın sıkıntılarından kurtararak ona hayat mücadelesinde ümit, güç ve cesaret veren huzur ve güven ocağı (Temel, 2006, s. 19) olan ailenin kurumsal önemini ortaya koyması açısından şu âyet-i kerîme büyük bir önemi haizdir:

“Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun (varlığının) delillerindedir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.”(Rûm 30/21).

Bu âyet aynı zamanda her iki cinsin yaradılış amacını da ortaya koymaktadır. Buna göre kadın ve erkek birbirlerine huzur vermek için yaratılmış olup, Allah'ın aralarına koyduğu sevgi ve merhameti geliştirmek için gayret göstermelidirler. Bu sevginin olunlaşması sonucu cinsellik, süflî bir arzu olmaktan öteye geçerek nesil yetiştirmek gibi ulvî bir gayeye hizmet edecektir.

II. Aileyi İlgilendiren Bazı Kur'ânî Kavramların Semantik Analizi

a. Kavvâm

Aile içi dengeler söz konusu olduğunda en çok tartışılan âyetlerin başında Nisâ sûresinin 34. âyeti gelmektedir. Aile içindeki huzurun sürekliliği eşlerin birbirini sevmesine ve birbirine değer vermesine bağlıdır. Bu noktada ailenin selameti açısından aşağıda geçen âyetteki bazı kavramların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. İlgili âyet şudur:

“Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için sâliha kadınlar itaatkârdır. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar”(Nisâ 4/34).

Âyette geçen “Kavvâmûn; hâkimdirler/âmidirler” kelimesi Arapça'da “kıyâm” kökünden gelir. Sözlüklerde erkeğin kadın üzerine kıyâmı iki mânaya gelir:

- 1) Kadının nafakasını ve ihtiyaçlarını karşılamak.
- 2) Kadını gözetip korumak (İsfahânî, s. 416).

Bir kadının işine bakan, korunmasına önem vererek işlerini idare eden kimseye “Kavvâmû'l-mer'eti” denilir. Bu deyim, erkeğin kadına hâkimiyetinin rastgele değil, “Seyyidü'l kavmi hâdimuhum; Milletin efendisi onlara hizmet edendir” sözüne uygun olarak hizmetle karışık ve ağır sorumluluklar getiren bir hakimiyet olduğunu ifade eder. Dolayısıyla bu ifade bir taraftan erkeğin üstünlüğünü anlatırken diğer taraftan da kadının değer ve üstünlüğünü ortaya koyar. Ayrıca her erkeğin mutlaka ailenin hâ-

kimi olduğu da söylenemez. Baba veya koca sorumluluğunu tam olarak ifa edebildiği zaman hâkimdir. Nitekim eşinin hakkını edâ edemeyen, kadının malına göz diken, ailesinin geçimini sağlamayan ve ailesinin namusunu korumayan erkeklerin hâkimiyeti hiçbir zaman söz konusu olamaz (Yazır, s. 1348).

Erkeğin kadını idare etmesini, valilerin halkı idare etmesine benzetenler de olmuştur (Beydâvî, 2010, s. 72). Ailenin refah içinde yaşayabilmesi ve mutlu olabilmesi iyi yönetilmesine bağlıdır. Ancak ünlü düşünür Montaigne'in de söylediği gibi aileyi yönetmek bir ülkeyi yönetmek kadar zordur (Yavuzer, 2004, s. 145). Sonuç olarak aile kurumunda "reis" yetki kullanan, egemen olan değil, sorumluluk üstlenmiş ve temsil konumunda olan şahıs demektir (Köse, 2009, s. 128).

Kavvâm terimi Kur'an'da üç yerde kullanılmıştır. İlki söz konusu ettiğimiz âyette, diğer ikisi de Nisâ 4/135 ve Mâide 5/8 âyetlerindedir. İlgili âyetler şöyledir:

"Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan (kavvâmî nebî'l-kıst), sizin, ebeveyninizin ve akrabanızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik eden kimseler olun..."(Nisâ 4/135).

"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan kimseler olun (kavvâmîn ellillâhi şühedâ ebî'l-kıst). Bir topluluğa karşı nefretiniz, sizi adaletten sapma günahına itmesin..."(Mâide 5/8).

Söz konusu âyetlerin anlamına dair çalışmada Ü. Görgülü şu çıkarımlara ulaşmıştır:

"Her iki âyette de müminlerin tamamından kavvâm olmaları istenmekte ve yerine getirmeleri gereken ahlâkî bir sorumluluktan söz edilmektedir. Bunlar, "doğru şahitlik" ile "adaleti yerine getirme" sorumlulukları olup, kadın-erkek tüm inanarlarda bulunması gereken ahlakî özelliklerdir. Bir başka ifadeyle Şâri, belirtilen hususları cinsiyet ve sosyal statü farkı gözetmeksizin eşit olarak tüm kullarına yüklemiştir. Nisâ Sûresi'nin³⁴. âyeti bu âyetlerin ışığında değerlendirirsek, erkekte de aile içinde aynı şekilde adaleti gözetme sorumluluğunu yerine getirmesinin istendiğini ifade edebiliriz. Huzurlu bir toplum hayatı için adalet ve doğruluğun yeri ve önemi tartışılmaz olduğu gibi, huzurlu bir aile hayatı için de bu değerler ayrı bir önemi haizdir. İlgili âyette kavvâm sözcüğünün seçilmiş olması kanaatimize göre, erkeğe, eşine karşı sınırsız bir özgürlük tanınmadığını, bilakis kavvâmlığın ahlaki bir sorumluluk alanı ile sınırlandırıldığını göstermektedir" (Tafdîl ve Kavvâm kavramlarıyla ilgili geniş açıklama için bkz. Görgülü, 2013, s. 391-393).

Ebû Saîd ve Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Üç kişi yolculuğa çıkarlarsa, aralarından birini başkan seçsinler!"(Ebû Dâvûd, "Cihad", s. 87).

“Dünyanın ücra bir köşesinde de olsa, üç kişinin, içlerinden birini kendilerine emir tayin etmeden yaşamaları doğru olmaz.” (Müsned, C: II, s. 177).

Yolculuk yapmakta olan üç kişilik, küçük ve geçici bir toplulukta bile, mutlaka sorumlu birinin, bir yöneticinin belirlenmesini tavsiye eden bir dinin, toplumun nüvesini oluşturan aile kurumunu başıboş bırakması düşünülemez. Evlilik hayatı toplumsal bir hayat olduğu için maslahat icabı bir reise ihtiyaç vardır. Aksi takdirde toplum ünitesinin birliği dağılır ve bozulur (Rıza, 2008, s. 43). Bu noktada koca hem ailenin geçimini sağladığı hem de aileyi temsil, koruma ve yönetme bakımından daha uygun bulunduğu için ailenin reisi olması uygun görülmüştür.

Erkeğin kadından üstün olduğuna delil olarak getirilen bir âyet de şudur:

“Kadınların da ödevlerine denk belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler. Allah azizdir, hakîmdir”(Bakara 2/228).

Klasik tefsirlerde “derece” kelimesi ağırlıklı olarak “hak ve üstünlük” bağlamında izah edilmiştir. İlginçtir ki bu kelime mahza erkeklerin kadınlardan üstün olduğunu ifade eden bir terim olmadığı halde hemen bütün müfessirlerce erkeğin daha fazla hak sahibi olduğu yönünde izah edilmiştir. Oysa “derece” kelimesine karı-koca ilişkisi bağlamında sorumluluk mânası da yüklenebilir (Öztürk, 2012, s. 112). Nitekim İbn Abbas söz konusu kelimeyi kocanın karısına karşı sorumluluklarını yerine getirmesi ve onunla iyi geçinmesi yönünde bir teşvik olarak anlamış ve kocanın karısı üzerindeki haklarından fedakârlık olarak yorumlamıştır. Taberî ve İbn Atiyye gibi müfessirler de bu yorumu tercih etmişlerdir (Taberî, 1984, s. 454-455). Âyette “Allah erkekleri kadınlara üstün kıldı” diyerek üstünlük ve değer mutlak surette erkeklere tahsis edilmiş, “Bazı kimseleri diğerlerinden üstün kıldı” denilerek kadınların ve erkeklerin bir kısmının yaratılış açısından diğerine üstün kılındığı bildirilmiştir. Örneğin erkekte fiziksel güç, siyaset ve yönetim yeteneği daha fazlayken kadında da duyarlılık, merhamet duygusu erkekten üstündür (Ateş, 1991, s. 322). Bilinmelidir ki erkeğin kadından fizyolojik olarak biraz üstün olması erkeğe, kadına baskı yapma hakkı tanımaz. Çünkü kadınla erkek bir bütünün iki parçası gibi birbirini tamamlar. Ayrıca belirtmek gerekir ki âyette her erkek bireyinin kadın bireyinden üstün olduğu söylenmemiştir. Zikredilen âyetler erkeklerin hiçbir şarta dayanmaksızın kadınlara tercih edilmesi olarak yorumlansa da bu yorumların diğer İslâmi öğretilere aykırı olduğu ve sağlam bir dayanaktan yoksun olduğu âşikârdır. Dolayısıyla bir sınıf olarak erkekler, bir sınıf olarak kadınlar üzerine kavvâm değildirler. Bazı erkekler bazı yönlerden bazı kadınlardan üstündürler. Zira nice kadın vardır ki pek çok erkekten daha başarılıdır (Ateş, 1996, s. 19). Bugün dünyada emrinde yüzlerce veya binlerce erkek çalıştıran kadınların olduğu bilinen bir gerçektir. Şimdi sormak gerekir; büyük bir şirketin başındaki bir kadının emrinde çalışan erkekler malum kelimenin geçtiği âyeti nasıl anlayacaklar? Bu âyetten erkeğin kadından daha üstün olduğunu çıkarmak doğru olmaz (Balaban, 2012, s. 43).

Nisâ Sûresi'nin 34. âyetinin ilk kısmında geçen “tafdil (üstün ve öncelikli kılma)” toplumsal düzlemde erkeklerin kadınlardan daha fazla sorumluluk yüklenmiş olmasıyla ilgilidir. Bunun delili gerek mehir ödeme gerek hane halkının geçimini üstlenme mükellefiyetinin erkeklere izafe edilmesidir. Sonuçta hangi yönden bakılırsa bakılsın, erkeklerin üstün ve öncelikli oluşu “değer”le değil, “durum”la ilgili olup zamana ve zemine göre değişebilir niteliktedir. Zira kavvâmlık (reislik) konumunun gerekçelerinden biri olan infak (maddi harcama), mutlak surette erkeğin yapması gereken bir şey değildir. Bugünkü toplumsal gerçekliğe bakılırsa kadın da pekâlâ infak imkânına sahip olabilir. Kocanın işsiz kadının iş ve gelir sahibi olduğu bir durumda ise kavvâmlık rolünü kısmen de olsa kadının üstleneceği izahtan varestedir (Öztürk, 2012, s. 113). Şayet bir kadın miras yoluyla veya çalışıp kazanarak bağımsızlaşır ve evinin geçimine katkıda bulunursa, erkeğin bu yöndeki üstünlüğü azalmış olacaktır. Zira insan olarak bir erkek karısından üstün değildir (Fazlur Rahman, 1993, s. 120).

O halde insanlar arasında iki tür üstünlükten bahsedilebilir. Birisi tabii yani doğuştan geldiği iddia edilen üstünlük diğeri fonksiyonel, yani görev ve sorumluluk üstünlüğüdür. Bu ikisi arasındaki fark açıktır. Birincisi doğru değildir ve Kur'an tarafından şiddetle reddedilmiştir. Zira yaratılışı itibarıyla ve insanlık onuru açısından bütün insanlar eşittir. Dolayısıyla üstünlük, sadece fazilet, yani insanın ortaya koyduğu iyi işler yönüyle olur. Buna “dinî üstünlük” veya “takva üstünlüğü” denebilir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) “Ey insanlar, dikkat ediniz! Rabbiniz birdir, babanız birdir. Arap'ın Acem'e, Acem'in Arap'a; beyazın siyaha, siyahın beyaza bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir” (İbn Hanbel, V, 411) buyurur. Bundan tamamen farklı olan fonksiyonel üstünlük ise, askerlikte bir yüzbaşının bir ere olan üstünlüğü gibidir. Yüzbaşı hiçbir zaman insanlık yönüyle erden üstün olamaz. Ama görev yönüyle yüzbaşı olduğu için erden üstündür. Bu üstünlük sadece fonksiyonel bir üstünlüktür. Eğer böyle bir üstünlük sıralaması olmasaydı askerlik mesleği fonksiyonunu kaybeder ve ortada ordu diye bir şey kalmazdı. Kur'an da, aile kurumunun fonksiyonunu kaybetmemesi ve yuvanın dağılmaması için aileye bir başkan seçilmesi gerektiğini kabul etmiş ve bu görevi erkeğe vermiştir. İşte âyette anlatılmak istenilen üstünlük bir görev ve fonksiyon üstünlüğüdür. Nitekim ne erkek ne de kadın sırf cinsiyet faktörü yönünden birbirinden üstün olamaz (Fazlur Rahman, 1993, s. 120). Bu yönüyle bakıldığında evliliğin bir ast-üst ilişkisi değil, dost ilişkisi olması gerekmektedir. Erkeğin ve kadının dostluklarını en iyi gösterecekleri yer şüphesiz aile yuvasıdır. Koca kendisini, karısının amiri değil eşi olarak görmelidir. Çünkü hiyerarşik yapı dostluğa ve samimiyete engel olur. Kur'an erkekleri eşlerinin amiri değil, kayyûmu, yani hâmisî, gözetip kollayanı ve işlerinin takipçisi olarak nitelendirmiştir (Ünal, 2009, s. 120).

“Kavvâm” kelimesinin doğru anlaşılması noktasında son derece önemli olan bir kavram da “şûra/ istişâre” kavramıdır. Sözlükte “danışma, görüş alışverişinde bulunma, danışan kimseye fikrini söyleyip onu yönlendirme” (İsfahânî, s. 270) anlamına gelen şûra kelimesi İslâmî literatürde yöneticilerin ve özellikle devlet başkanının görev alanlarına giren işler hakkında ilgili kişilere danışıp onların fikirlerini göz önünde bulundurmasını ifade etmektedir (Türcan, 2010, s. 230). Şûra ile aynı kökten (şevr)

türeyen pekçok kelime “bir şeyi bulunduğu yerden alma ve açığa çıkarıp görünür hale getirme” mânasında birleşmektedir. Özellikle balın kovandan çıkarılması işini anlatmak için bu kökten gelen kelimelerin kullanılmasına bakılacak olursa istişâre işinin de bir nevi farklı çiçeklerden derlenen balların kovanlardan çıkarılması gibi isabetli, faydalı ve güzel kararlara varmak için farklı kişilerin fikirlerinin açığa çıkmasını sağlamaktan ibaret olduğu söylenebilir (İsfahâni, s. 270; Türcan, 2010, s. 230; Yeniçeri, 2009, s. 76).

Kur’anda geçen “iş hakkında onlara danış” (Âl-i İmrân 3/159) ve “Onların işleri, aralarında danışma ile dir.” (Şûra 42/38) âyetleriyle genel olarak her işte istişâre tavsiye edilmekte ve şûra müslümantoplumların bir karar alma yöntemi olarak belirtilmektedir. Şûranın müslümanların özelliklerinin sayıldığı âyette (iman etme, namaz kılma, infakta bulunma ve zulmü engelleme) zikredilmesi ve bu âyetin yer aldığı sûreye “Şûrâ” isminin verilmesi de şûraya verilen önemi göstermesi açısından önemlidir.

Öte yandan şu âyet istişâre prensibinin aile içinde de işletilmesi gerektiğini vurgulamaktadır:

“Eğer ana ve baba birbiriyle danışarak ve karşılıklı anlaşarak çocuğu memeden kesmek isterlerse, kendilerine günah yoktur” (Bakara 2/233).

Âyete göre çocuğun sütten kesilmesi gibi ailevi bir konuda bile istişârenin emredilip eşlerin karara eşit düzeyde katılmasının istenmesi, ortak sorumluluk gerektiren konularda tek taraflı iradeye dayalı uygulamaların Kur’an tarafından hoş karşılanmadığını göstermesi açısından oldukça önemlidir (Türcan, 2010, s. 231). Diğer taraftan eşleriyle istişâreye önem veren Peygamber örneği de bu konuda müslümanlar için vazgeçilmez bir modeldir.

Esasında istişârenin, doğru iletişim kurma noktasında insanın yaratılışının bir gereği olduğu söylenebilir. Nitekim insanoğlu tek başına yaşayamayacağı gibi, diğer insanlarla iletişim kurmadan sosyal bir yapı da gerçekleştiremez. Bu sebeple insan için iletişimin sürdürülmesi tabii bir zorunlulukken (Gümrükçüoğlu, 2014, s. 137), aile içinde de bu iletişimin doğru ilkelerle kurulması hayati bir önemi haizdir.

Bir erkeğin her şeyi bilmesi ve meselelerin çözümünde gerekli bilgilerin tamamına sahip olması mümkün olmadığına göre onun, aile reisliğinin hakkını vermek adına aile bireylerinin fikir ve birikimlerinden yararlanması ve en uygun görüşle hareket etmesi yapacağı en akıllıca iş olacaktır. Bunu yaparken de karşı tarafın duygularını hesaba katarak önyargısız bir şekilde mesajı eksiksiz bir şekilde anlama amacıyla etkin bir dinleme yapması oldukça önemlidir. Esasında istişâre bir sorumluluk paylaşımıdır, aile bireylerinin ailevi mutlulukları da sıkıntıları da birlikte sırtlanması demektir. Böylelikle aile bireylerinin hem yuvalarına dört elle sarılmış olması sağlanacak hem de fikirlerinin önemsendiğini gören fertlerle güvenli ve mutlu aile ortamları oluşturulacaktır (Buladı, 2013, s. 261; Gümrükçüoğlu, 2014, s. 165).

İnsan neslinin devamı için annenin çocuğunu koruyabilmesi gerekir, bu da onun erkeğe nispetle daha tetikte olmasına yol açar. Erkeğin dikkati ise ailenin ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanmıştır. Kısacası genetik bir rol paylaşımı gereği iç hâkimiyetin kadının kontrolünde dış hâkimiyetin de erkeğin kontrolünde olduğu söylenebilir (Tarhan, 2013, s. 131).

Modern toplumlarda erkeğin otoriteyi kadın ve çocuklarla paylaşmak zorunda kaldığı görülmektedir. Günümüzde çekirdek niteliği taşıyan modern ailede kadının kararlara katılımı artmaktadır. Şüphesiz biçimsel aile reisliği bölgelere göre farklılık arz etse de bunun belli şartlar gereğince değişip dönüştüğü de bir gerçektir. Yani aile üzerine son sözü söyleyecek şahıs şartlara göre değişebilmektedir. Örneği karı-kocanın çalışmadığı bir ailede evin geçimini sağlayan çocuk, fiili veya potansiyel reis durumundadır (Vatandaş, 2012, s. 69).

b. İtaat

“İtaat” kelimesi, “boyun eğme, emre uyma gibi anlamlara gelmektedir (İbn Düreyd, 1345, s. 107; Cevherî, 1998, s. 970; İsfahânî, s. 310). Günümüzde ciddi bir anlam erozyonu sonucunda bu kelime pasif bir karakter arz etse de kelimenin kökeninde “iradeyi etkin kılarak bir şeyi gönül rızasıyla yapmak” manasının olduğu dikkatten kaçırılmamalıdır (İtaat kavramının semantik tahlili için bkz. Şenat Kazancı, 2006, s. 196-198.)

Nisâ Süresi'nin 4/59. âyetinde itaat edilmesi gerekenler hiyerarşik bir sıralamayla Allah, Allah'ın resûlü ve yöneticiler olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır. İlgili âyet şu şekildedir:

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulülemre (idarecilere) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve resule götürün (onların talimatına göre halledin); bu hem hayırlı hem de netice bakımından daha güzeldir (Nisâ 4/59; ayrıca bkz. Nisâ 4/64,65,83; Mâide 5/50; Tevbe9/111; Şûrâ 42/10).

İslâm dini, sağlıklı bir toplumu oluşturan aile kurumuna ve aile fertleri arasındaki ilişkilerin düzenlenmesine önem vermiş ve çocuklarla ebeveyn arasındaki ilişkilerin düzenli bir şekilde kurulup işlenmesiyle ilgili kurallar getirmiştir. Kur'an'a göre ana babaya saygı göstermek, sadece dış görünüşü kurtarmak için gösterilen uyumlu bir davranış olarak değil gönül rızasıyla yerine getirilecek bir ödev biçiminde telakki edilmiştir. Nitekim âyetlerde geçen “bîrr” ve “ihsan” kelimeleriyle onlara karşı nezaketle davranılması emredilmiştir. Bunun yanı sıra İslâm geleneği içinde büyüklere, eğitim ve öğretime katkıda bulunan hocalara ve âlimlere karşı edep ve ihsanı elden bırakmamak da erdem sayılmıştır. Öte yandan İslâm dini aile içinde eşlerin karşılıklı bazı haklara sahip olduğunu belirtmiş, aralarındaki asıl bağı ise sevgi ve saygının oluşturduğunu ifade etmiştir (Bakara 2/228; Rûm 30/21). Ancak Kur'an, aile reisliği yetki ve sorumluluğunu koyduğu ahlâk ve adalet ilkelerini ihlal etmemesi şartıyla erkeğe ver-

miştir (Nisâ 4/34; krş. Buhârî, “Ahkâm” 1; İbn Mâce, “Niķâh”, 5; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 40; Alper, 2001, s. 445).

1. Eşler Arasında İtaat

İslâm dini toplum hayatında başıbozukluğu, disiplinsizliği, kargaşayı, fitne ve anarşiyi kabul etmez. Dinimize göre düzen ve intizam, en küçük toplum birimine kadar her yerde önemlidir. Kur'an'da “itaat” kelimesinin geçtiği pek çok âyet vardır (Muhammed 47/21; Âl-i İmrân 3/83; Teğabun 64/12; Nisâ 4/80; Ahzâb 33/48).

Nisa Sûresi'nin 34. âyetinde geçen ve Allah'a itaati anlatmak için kullanılan “kânitât” kavramının “kocaya mutlak itaat” olarak değerlendirilmesinin doğru olmadığını belirtmek gerekir. Zira erkek aile reisi olarak kabul edilse de karı-koca arasındaki ilişkinin bir ast-üst ilişkisi gibi düşünülmesi doğru olmaz. Çünkü eşler birbirlerine emir-komuta zinciriyle bağlı değildir. Aksine aralarındaki ilişki sevgi, saygı, şefkat ve merhametle pekişecek olan bir ilişkidir. Bu sebeple dayatmacı bir tutum yerine karşılıklı konuşmanın ve ikna yolunun tercih edilmesi daha uygun olacaktır (Aysel, 2006, s. 199).

Hz. Peygamber; “Yaratana isyanın söz konusu olduğu hususlarda yaratılana itaat edilmez. İtaat ancak meşru olanda gerekir.” (Ebû Davud, “Cihad”, 96; Müsned, C: I, s. 94) buyurmuştur. Bu hadisin sebebi vürudu olarak kaynaklarda Hz. Ali'den şöyle bir olay nakledilmektedir:

Resûlullah(s) askerî bir birliği, başlarına Medineli bir müslümanı komutan tayin ederek göreve yolladı ve komutanlarını dinleyip itaat etmelerini kendilerine iyice tembih etti. Görev müddeti içinde birlik mensupları bir meselede komutanlarını kızdırdılar. O da odun toplatıp bir ateş yaktırdı. Sonrada “Resûlullah (sav) beni dinlemenizi ve bana itaat etmenizi size emretmedi mi?” diye sordu. Onlar “Evet, emretti” dediler. Bunun üzerine komutan;

“O halde, haydi şu ateşe girin!” emrini verdi.

Beklenmedik bu emir karşısında herkes birbirine bakmaya başladı. İçlerinden bir kısmı emre uymayı düşündü ise de diğerleri “Biz ateşten kaçıp Resûlullah'a sığındık (şimdi nasıl ateşe gireriz)” dediler.

Onlar bu halde değerlendirmeler yaparlarken komutanın kızgınlığı geçti. Ateş söndürüldü, emir geri alındı. Döndüklerinde olay Hz. Peygambere anlatıldı. Efendimiz, o anlamsız emre uymayı düşünenlere hitaben “Eğer o ateşe girseydiniz, kıyamete kadar o halde kalırdınız” buyurdu. Diğerlerini tasvip ve takdir ettikten sonra sözlerini şöyle bitirdi: “Allah'a isyan olan yerde kula itaat yoktur. İtaat ancak meşrû olanda gerekir.” (Müslim, “İmare”, 39-40).

Bu noktada kocaya itaat söz konusu olduğunda genellikle yanlış anlaşılan ve “secde

hadisi” diye bilinen olayın açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Kays b. Sa’d’ın anlatımıyla olay şu şekilde vukû bulmuştur:

“Ben Hıra’ya (Güler, 2004, s. 164) geldiğimde halkın başkumandanlarına secde ettiklerini gördüm. (Kendi kendime) Resulullah (sav) secde edilmeye daha layıktır, dedim ve Peygamber’e gelerek:

-Hıra’ya gitmiştim. Onları başkumandanlarına secde ederken gördüm. Yâ Resûlallah, sen (hürmet için) secde edilmeye onlardan daha layıksın, dedim. Resûlullah:

- Ben vefat ettikten sonra kabrimin yanından geçsen ona secde eder miydin? diye sordu. Ben de:

- Hayır, diye cevap verdim. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu:

- Öyleyse (yaşarken de ölümlü olduğu bilinen insanlara) sakın secde etmeyin. Eğer bir kimseye secde edilmesini emredek olsaydım, Allah, kadınlara karşı erkeğe bir hak verdiği için ona secde etmelerini emrederdim” (Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 4).

Hindistanlı hadis âlimi Sehâranpûrî (v. 1347/1928) Hz. Peygamber’in “Kabrime uğramış olsaydın ona secde eder miydin?” sözüyle ilgili olarak şu açıklamayı yapar:

“İnsan bedeni ruhun mahalli olduğu gibi, kabir de bedeninin mahallidir. Bedenin mahalli olan kabre nasıl secde edilmiyorsa, ruhun mahalli olan bedene de secde edilmez”(Güler, 2004, s. 164).

Metinden de anlaşılacağı üzere hadisin asıl konusu Allah’tan başkasına (fâni, yaratılmış varlıklara) secde edilemeyeceği ile ilgilidir. Bu münasebetle Peygamberimiz, kadınların üzerlerindeki koca hakkının da önemine vurgu yapmıştır.

Konuyla ilgili olarak Hayreddin Karaman şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

“İslâm insanın dünya ve ahirette mutluluğunu sağlamak üzere gelmiş ilâhî bir dindir. İnsanın varlığı, yaratılış gayesinin gerçekleşmesi ancak bir topluluk içinde olabileceği için dinin hükümleri arasında ‘topluluğun düzeni’ ile ilgili talimat ve tavsiyelerde bulunmuştur. En küçük fakat en önemli topluluk birimi ailedir; o da küçük bir topluluk olduğu için düzen gerektirmiş, bu sebeple aile fertlerinin birbirlerine karşı konumları, hak ve sorumlulukları belirlenmiştir. Peygamberimizin çocuklarla ana baba, karı ile koca, fert ile onun hısım ve akrabası arasındaki bağı, karşılıklı hakları ve sorumlulukları üzerine söylediklerini bu çerçevede içinde anlamak gerekirken bazı erkekler, geçmişte ve günümüzde ‘kadının kocasına itaati’ konusundaki hadisleri çerçevesinden saptırmışlar, karılarına zulmetmek, onları esirler, hatta köleler haline getirmek için kullanmışlar; yemek tuzlu oldu diye, kadın yatağa veya çalışmak üzere tarlaya gelmedi diye ... onu azarlamış, hatta dövmüşler, bu selâhiyeti de İslâm’dan aldıklarını söylemişlerdir” (Karaman, 2010, s. 111).

Toplum hayatı açısından emir-itaat, yöneten-yönetilen ilişkisi oldukça önemlidir. Her sosyal bünyede bu iki grubun bulunması kaçınılmazdır. Böyle olunca sistem ve doktorinlerin farkı, itaat kavramına çizdikleri sınırla ortaya çıkar. İslâm dini bu konudaki prensibini “mâruf” yani meşru kelimesiyle çizmiştir. Bu sınır bütün beşerî ilişkiler için geçerlidir (Çakan, 1989, s. 38; Kandemir, 2010, s. 53). “Kocası kendisinden razı olarak ölen kadın, cennete girer” (İbn Mâce, “Nikâh”, 4) tarzındaki hadislerin itaat için genel bir şartının bulunduğunu unutmamak gerekir. Bu genel şart, bir şeyi isteyen emreden kocanın bunu yaparken kendisinin de -bu emir ve istek konusunda- Allah'a itaat ediyor olmasıdır (Karaman, 2010, s. 90). Kısacası itaat kavramı, kadının şahsiyetinin, şeref ve haysiyetinin hesaba katılmaksızın, onun fikrine başvurulmaksızın erkeğin despot bir tavırla görüşünü zorla karşısındakine kabul ettirmesi şeklinde anlaşılamaz (Güler, 2004, s. 179).

Bu durumda aile reisinin karısına ve çocuklarına keyfi emirler vermesinin ve kayıtsız şartsız itaat beklemesinin dinimizce hoş karşılanmadığı açıkça görülmektedir. Örneğin bir kadın kocasına kırılmışsa, onun nazik gönlü örselenmiş ve kalbi incinmişse kocanın yapması gereken şey “Hemen dediğimi yap, ben reisim, bana itaat etmek zorundasın, eğer etmezsen melekler sana lânet ederler” demek yerine “En iyileriniz kadınlarına en iyi davrananlarıdır” (Tirmizî, “Rada”, 11; İbn Mâce, “Nikâh”, 50) hadisinin mucibince onun gönlünü almaya çalışmak, sorunu sevgiyle çözmektir (Karaman, 2010, s. 113).

Sevgideki itaat, emir komuta zincirindeki itaatle karıştırılmamalıdır. Aşkın itaati istekli, gönüllü bir itaattir. Sevgi itaati uyumdan doğar. Kadın veya erkek eşinin haberi olmayacağından emin olduğunda bile diğerinin hoşlanmadığı bir şeyi yapmaktan kaçınıyorsa gönüllü itaatten söz edilebilir. Ancak itaatte ölçülü davranmak çok önemlidir. Sevdiğine itaat duygusuyla bağlı kişilerin kendi benliklerinden, inançlarından, kimliklerinden kopmamaları ve özerkliklerini koruyabilmeleri de gerekmektedir (Tarhan, 2014, s. 116).

2. Evlâtların Ebeveyne İtaati

Yukarıda anlatılanlara göre erkeğin aile fertlerinden körü körüne itaat beklemesi ne kadar yanlışsa, çocukların terbiyesiyle meşgul olan annelerin de onlardan mutlak itaat beklemesi o kadar yanlış bir davranıştır. Çocukların en ufak bir hatasında onları azarlamak, kardeşlerine haksızlık ettiklerinde veya biraz inatlaşıp haddi aştuğlarında onları dövmeye yeltenmek büyük bir hatadır. Unutulmamalıdır ki çocuklarımız her emrimize boyun eğmeleri gereken birer asker değildirlere (Sıbai, 2008, s. 69).

Bir araştırmada Doğulu ve Batılı öğrencilerin ebeveynlerinin bir arada bulunduğu bir topluluğa şu soru sorulmuştur: “Çocuğunuzun girişimci ve özgüven sahibi mi olmasını istersiniz, yoksa itaatkâr ve sadık olmasını mı?” Batı kültüründe yetişenler, çocuklarının girişimci ve özgüven sahibi olmasını istediklerini belirtirken Doğu kültürüne sahip olanlarsa itaatkâr ve sadık çocukları tercih etmişlerdir (Tarhan, 2013, s. 32).

Bu araştırma kültürel kodlarla ilgili bilgi vermekte ve insanların farkında olmadan çocuklarını kendi önem verdikleri şeylere yönlendirdiklerini göstermektedir. Burada yapılması gereken şey, çocukların aleyhine işleyen kültürel kodlamaların etkisini olabildiğince azaltmak ve çocuğun özgüvenini yükseltecek tutumlar sergilemektir.

Geleneksel ailenin korunması gereken değerleri olduğu gibi, terk edilmesi gereken değerleri de vardır. Örneğin dayanışma korunması gereken önemli bir geleneksel değerdir. Ancak babayı çocukların kaderini tayin edici siyasal bir reis olarak gören anlayışın da sorgulanması gerekmektedir (Çaha, 2007, s. 697). Çocuğa körü körüne bir itaat alışkanlığı kazandırmaktansa, doğru olana, âdil olana, hakka ve akla uygun olana saygı alışkanlığı kazandırılması daha doğru bir davranış olur. Çocuğun zihninde iyi-kötü, doğru-yanlış kavramlarının netleşmesi için ona kuralların nedenleri gerekçeleriyle birlikte izah edilmelidir. Bu takdirde çocuk kurallara anne-babası öyle istediği için değil, doğru olduğuna inandığı için uyacaktır. Körü körüne uygulanan kurallarda ise neyin neden yapıldığı bilinmediği için tutarsızlıkların olması kaçınılmazdır (Tarhan, 2013, s. 43).

Ayrıca belirtmek gerekir ki İslâm dini aşağıdaki âyetlerde görüleceği üzere anne-babaya iyi davranılmasını tavsiye etmiştir. Bununla birlikte bu alanda da itaatın sınırını belirlemeyi ihmal etmemiştir.

“Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine ‘of!’ bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle. Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: ‘Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!’ diyerek dua et” (İsrâ 17/23-24).

“Biz insana, ana babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır” (Lokmân 31/14).

Rivayet edildiğine göre ilk müslümanlardan olan Sa’d b. Ebi Vakkâs müslüman olunca annesi çok üzülmüş ve oğluna şöyle söylemiştir: “Ey Sa’d! Allah sana sıla-i rahim yapmanı ve ana-babana boyun eğmeni emretmedi mi? Vallâhî Muhammed’i inkâr etmediğin müddetçe hiçbir şey yemeyeceğim ve içmeyeceğim” (Müsned, C: I, s. 81; Tirmizî, “Sure-i Ankebût”, 30). Sa’d annesine düşkün olduğu halde onun dediğini yapmamış ve bunun üzerine Lokmân sûresinin 15. âyeti nâzil olmuştur.

Başka bir rivayette de bu âyetin Sa’d b. Mâlik hakkında indiği söylenmiştir. Benzer bir durum yaşayan Sa’d’ın de annesine şöyle dediği nakledilmiştir: ‘Ey ana, şunu bilmeni isterim ki benim yüz canım olsa da bir bir çıksa, senin böyle yapmandan dolayı val-lahi dinimi terketmem. Dilersen ye, dilersen yeme.’ (Bunun üzerine anam dinimden

dönmeyeceğimi anlayınca) yemeye başladı (İbn Kesîr, s. 381-382).

Söz konusu âyet şudur:

“Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz ancak banadır. O zaman size, yapmış olduğunuzu haber veririm.” (Lokmân 31/15).

Yukarıdaki âyette dikkat çekildiği üzere kişinin anne veya babası müşrik ve günahkâr olsa dahi bir müslümana yakışan günaha iştirak etmeksizin onların dünyevî ihtiyaçlarını karşılamak ve onlara iyi davranmaktır. Bu durumda olan bir kişi anne-babasının yeme, içme, giyinme gibi temel ihtiyaçlarını gidermeli, tedavi masraflarını karşılamalıdır. Yine böyle bir kişi onlara eziyet etmemeli, ağır söz söylememeli, vefat ettiklerinde de onları usulünce defnetmelidir.

Yukarıdaki âyette geçen “Bu dünyada onlarla iyi geçinin” ifadesi, geleneksel itaat anlayışı şekillendirilirken hiç hesaba katılmamış gibidir. Zira bu durumda “iman noktasında ana-babayla çatışma yaşansa bile diğer konularda iyi ilişkiler sürdürülebiliyorsa”, genel anlamda iyi bir ilişki tarzı geliştirilebilir. Ezcümle çatışma anlarında bile insanın kendisiyle, ebeveyniyle ve Allah’la kaliteli bir iletişim sürdürmesi imkân dahilindedir (Kazancı, 2006, s. 209).

Asr-ı Saâdet’te cereyan eden bir hâdise de bu meseleye ışık tutmaktadır. Hz. Ebû Bekir (ra)’in kızı Esmâ validemiz anlatıyor:

“Resûlullah zamanında müşrik olan annem, bir kere kuru üzüm, yağ hediyeleriyle bana gelmişti. Ben hediyeleri kabul etmeyi, kendisini de evime koymayı istemedim. Resûlullah’a gelerek sordum:

“Ya Resûlallah, annem, oğlu Hâris’le beraber yanıma geldi. Bana sokulmak ve mukabele görmek istiyor. Anneme hürmet gösterip ona ikramda bulunabilir miyim?” dedim. Resûlullah,

“Evet, annene hürmet et ve ikramda bulun” buyurdu (Buharî, “Hibe”, 29).

Kur’an’da anne-babaya iyilik emredilirken (Bakara 2/83) bu durum onların mümin olma şartına bağlanmamıştır. Allah’a ibadet emrinin peşinden ana-babaya iyi ve saygılı davranma emri sırf onları anne-baba olmalarıyla alakalıdır. Bu sebeple âlimlerin çoğu kâfir bile olsa anne-babaya saygı göstermenin ve meşru konularda onların sözü-nü dinlemenin vâcib olduğu hususunda ittifak etmişlerdir (Râzî, 1990, C: III, s. 151).

Allah Teâlâ sadece farklı dinden olan anne-babaya değil, müslümanlara eza etmedikçe ve onlarla savaşmadıkça dini farklı olan tüm insanlara bile iyi davranmayı emretmiştir. Şu âyet barış dini olan İslâm’ın bu prensibini açıklar mahiyettedir:

“Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever”(Mumtahine 60/8).

Sonuç olarak denebilir ki kayıtsız şartsız mutlak itaat sadece Allah'adır. Hz. Peygamber ve dört halife dahi halktan körü körüne bir itaat beklemeyerek istişâre prensibini işletmişlerdir. Bu durumda aile fertlerine düşen, birbirlerinden mutlak bir itaat beklemek değil, Hz. Peygamberi örnek alarak aile içi ilişkilerde danışmayı, sevgiyi ve saygıyı esas almaktır.

c. Meveddet (Sevgi)

1. Eşler Arasındaki Sevgi

Meveddet kelimesinin aslı olan “vudd” kelimesi, sözlükte ‘bir nesneyi sevmek, bir şeyin meydana gelmesini arzulamak’ anlamına gelir (Cevherî, 1998, C:I, s. 461; İsfahânî, s. 516). Meveddet kelimesinin “tanışıklık” ve “sevgi” anlamı göz önünde bulundurulduğunda tanışıklıktan meydana gelmiş olan sevgiye meveddet denebilir ki buna işaret eden âyetler de vardır (Nisâ 4/73). Allah'ın, insanı aynı türün iki farklı cinsi olarak yaratıp, aile kurmaları için aralarına bir nevi manevî çimento olan sevgiyi koyması, meveddet denen kavramın işlevini göstermesi açısından önemlidir. Aşağıdaki âyette ailenin temel dayanakları şu şekilde açıklanmaktadır:

“Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun (varlığının) delillerindedir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır” (Rûm 30/21).

Âyetten meveddet kelimesinin, doğuştan gelen sevgi duygusu için kullanılan “hubb” kelimesinden farklı olarak sonradan var edildiği ve eşlerin arasına bir ülfetin konulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim “İman edip de iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için çok merhametli olan, (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır” (Meryem 19/96) âyeti de bu fikri desteklemektedir. Allah'ın, insanın içine yerleştirdiği iki olumlu güç olan sevgi ve merhamet sayesinde sadece huzur ve tatmin arayan erkek ve kadın bir araya gelmektedir. Bu iki güç, farklı ortamlarda yetişmiş olan iki yabancıyı birbirine bağlamakta, bu iki kişi hayatın birçok zorluklarına rağmen kenetlenerek yaşamaya devam etmektedir. Milyonlarca insanın kendi hayatlarında yaşadığı bu sevgi ve merhamet, ne insan vücudunu oluşturan yapısal elementlere bağlanabilir, ne de bunların ortaya çıkışı bir laboratuvarında incelenebilir. Bu ancak hikmet sahibi yüce yaratıcının belirli bir amaç için bu iki özelliği insanın gönlüne yerleştirmesiyle açıklanabilir (Mevdûdi, 1991, s. 294). Ayrıca meveddet kelimesinin cinsel ilişkiden, “rahmet” kelimesinin de çocuktan kinaye olduğunu söyleyenler de vardır (Zemahşerî, s. 218).

Fahreddin Râzî, Rum sûresinin 21. âyetini tefsir ederken karı-koca arasındaki sevgi ve şefkatin diğer akrabalar arasında bulunmadığını ve karı-koca arasındaki bu sevginin

sadece şehvete dayalı bir sevgi olmadığını ifade etmektedir. Ona göre karı-kocayı birbirine sevdiren ve onları birleştiren tek şey cinsel arzu olsaydı, öfkenin bu arzuyu yok etmesi gerekirdi. Ayrıca cinsel arzular sürekli olmadığı için karı-koca arasında her an ayrılık baş gösterebilirdi. Oysaki insan Allah'tan gelen bu sevgi sayesinde eşinden kaynaklanan sıkıntılara tahammül edebilir. Nitekim hastalık veya yaşlılık sebebiyle cinsel arzudan kesildiklerinde bile eşler bu beraberlik ve sevgiyi devam ettirmektedirler (Râzî, 1990, s. 97). Bu da âyetin sonunda ifade edildiği üzere, düşünen kimseler için üzerinde tefekkür edilmesi ve ibret alınması gereken bir durumdur.

“Allah, evlerinizi sizin için bir huzur ve sükûn yeri yaptı” (Nahl 16/80) âyetinde geçen “seken” kelimesiyle yukarıdaki âyette geçen “liteskünü” kelimesinin kökü “se-ke-ne” fiildir. “Sükûn” kelimesi “zihnen rahatlamak, huzur bulmak veya sakinleşmek için kendisine dayanılan, güvenilen şey” (Cevherî, 1998, s. 1567; İsfahânî, (t.y.), s. 238) anlamına gelmektedir. Bu iki âyet birlikte değerlendirildiğinde sevgi ve rahmetin huzura ve sükûnete dönüştürülebildiği ailelerde gerçek bir mutluluktan bahsedilebileceği sonucuna varılabilir. Buna göre mutlu bir yuvaya sahip olmak isteyen her çiftin öncelikle kendisine, evine gittiğinde huzur duyup duymadığı sorusunu yöneltmesi gerektiği söylenebilir.

Öte yandan “Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun”(Tahrim 66/6) âyetinden ahiretteki mutluluğu yakalamak ve cehennem ateşinden korunmak isteyenlerin öncelikle bu dünyada hem kendilerini hem de ailelerini kötülüklerden korumaları ve öncelikle bu dünyada mutlu olmayı başarmaları gerektiği sonucu çıkarılabilir.

Seven ve sevgisi çok olana sıfat olarak verilebilen “vudd” kavramından gelen “Vedûd”, Allah'ın isimlerinden biridir. “Çok çok seven” anlamına gelen bu isim bazı âyetlerde geçmektedir: “Rabbinizden bağışlanma dileyin; sonra O'na tevbe edin. Muhakkak ki Rabbim çok merhametlidir, (müminleri) çok sever”(Hûd 11/90).Başka bir âyette de “Vedûd” ismi, “Ğafûr (çok bağışlayan)” ismiyle yan yana gelmiştir (Burûc 85/14).

Sevginin ilâhî sevgi, mal sevgisi, anne sevgisi, dünya sevgisi, kardeş sevgisi gibi çeşitleri vardır (Said Havva, 1987, s. 282-294, 313-318). Bununla birlikte Kınalızâde'ye göre insanda bulunan sevgi iki kısıma ayrılabilir: Bunlardan birincisi tabii sevgi (yaratılıştan olan sevgi), ikincisi ise irâdî (isteğe bağlı) sevgidir. Tabii sevgi, annenin çocuğuna olan sevgisidir ki eğer bu fitri sevgi yaratılıştan olmasaydı, anne çocuğun büyütülmesindeki zorlukları kabullenemez ve insan nesli yok olurdu. İsteğe bağlı sevgiye de öğrencinin hocasına, karı-kocanın birbirlerine olan sevgisi örnek olarak gösterilebilir. Ona göre sevginin üç temel sebebi vardır: Lezzet, menfaat ve hayır. Lezzet, çabuk gelip geçen bir durum olduğu için buna bağlı olan sevgi de çabuk gelip geçer. Menfaate bağlı olan sevgi, geç meydana gelip, çabuk gider. Hayır ise, çabuk gelip geç giden sevgiye sebep olur ki aileyi ayakta tutan asıl sevgi budur. Zira iyilikseverler arasında güzel ve içten bir sevgi ve hakiki bir birlik olur (Kınalızade, s. 144-145).

Ahlâk filozoflarından İbn Miskeveyh'in aile kurma sebebi olarak en fazla sevgiyi vurguladığı görülmektedir. Ona göre bütün varlıkların düzeni ve durumlarının iyi olması sevgiye bağlıdır. Eğer tüm insanlar birbirlerini sevselerdi birbirlerine karşı adaletli davranırlar ve aralarında anlaşmazlık çıkmazdı. Zira güven, dayanışma ve yardımlaşma ancak birbirlerini seven kişiler arasında gerçekleşir. Bu sebeple huzurlu ve mutlu bir aile için sevgi çok önemlidir (Yaran, 2009, s. 107).

Sevgiyi yok eden mitlerden biri, sevginin “aynılık” olduğu inancıdır. İki insan en başlarda benzedikleri için birbirlerinden etkilenseler de aslında uzun yıllar birlikte olabilmek farklılıkların tadını çıkarabilme yeteneğiyle ilgilidir. Farklılıkların kabul edilmediği ailelerde insanca ve zevkli bir ilişkinin sürdürülebilmesi güçleşmektedir (İşmen, 2004, s. 26).

Eşlerin uyumlu olmaları her zaman aynı fikirde olmaları sonucunu doğurmayacağı gibi, her konuda aynı fikirde olmak da uyumlu bir aile hayatının tek sebebi olmayabilir. Uyum konusunda sıkça başvurulan bir ölçü “asgari müşterek”tir. Evlilik birliği içinde “ortak görüş, düşünüş, zevk ve değerlendirme sahası”nın olması doğaldır. Bunun din ve imanla ilgili kısmını Allah Teâlâ evliliğin sıhhat şartı kılmış ve ahlak ve iffet anlayışı konusunda da şöyle buyurmuştur:

“Zina eden erkek, zina eden veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez; zina eden kadınla da ancak zina eden v eya müşrik olan erkek evlenir. Bu, müminlere haram kılınmıştır”(Nûr 24/3; Âyette geçen “nikâh” kelimesine zina mânası verenler de vardır. Bu görüşte olanlara göre zina edenlerle evlenmek haramdır. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Râzî, 1990, C: XXIII, s. 131-132; Taberî, 1984, C: XVIII; s. 70-75).

Bu âyete göre, iman ve ahlakın temellerinde buluşmayan bir çift arasında uyum kurulabilmesi zordur. Şu durumda eşler arasında dinde tartışma götürmeyen iman, ibadet, ahlak ve nizam prensiplerinde “asgari müşterek” ölçüsüne uyulmalıdır. Bunun dışında içtihadı, yoruma, tercihe, zevke, tartışmaya açık bırakılan konularda ise farklı fikir ve görüşlerin hayata renk kattığını, değişikliğin bir nevi zenginlik olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Tabi bunun için eşlerin ve aile fertlerinin hoşgörülü, zengin gönüllü ve nefsinin esaretinden kurtulmuş olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde aile içindeki ilişki bir bağıllık ilişkisi olmaktan ziyade bir bağımlılık ilişkisine dönüşecektir (Karaman, 2010, s. 26-27).

Kur'an'da ki “Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle (Nisâ 4/34) ifadesine göre evlenen çiftlerden her biri, üstün yönleriyle diğerinin eksikliklerini tamamlamakta ve “birbirinize karılıp katıldınız”(Nisâ 4/21) âyetine göre de bu yolla ayrılmaz bir biçimde iç içe geçip bütünleşmektedir. Kadın-erkek cinsinin farklılığı sebebiyle ikisine de farklı roller yüklenmiştir ki eşlerin birbirlerine ait bu doğal/fitri rolleri çalma girişiminde bulunması doğru değildir (Köse, 2009, s. 125, 126). Kur'an'da kadın ve erkeğin birbirlerinin yerini tutamayan eşit iki varlık olduğu-

nu gösteren en güzel kelime “zevc” kelimesidir ki aileyi oluşturan iki cins için de “eş” anlamında kullanılır. Fakat “eş” kelimesi “tıpkısının aynı” anlamında değildir. Çünkü “zevc” kelimesi sözlükte aynı zamanda ayakkabı, terlik ve mest gibi çift giysilerin her bir teki (sağı-solu) için kullanılmaktadır (İsfahânî, s. 215). Bir çift ayakkabının her bir teki diğerine eşittir, fakat biri diğerinin yerini tutamaz. Buradaki eşitlik ayrılık olarak anlaşılıp sağ ayakkabı sola, sol ayakkabı da sağa giydirilmeye çalışılırsa ayağa da ayakkabıya da yazık edilmiş olur. Ayrıca Kur’anda karı-koca için kullanılan zevcân/zevceyn ifadesi de bir çift (iki eş) anlamına gelir. Bu durumda karı-kocanın temel özelliği, farklı rolleriyle bütünleşerek ayrılmaz bir parça haline gelmeleri, biri olmadan diğerinin anlamsızlaşması ve ikisinin de birbirinin yerini dolduramamasıdır (Köse, 2009, s. 126).

Aşk ve sevgi, genellikle evliliğin sebebi gibi düşünülür. Oysa ki aşkı ve sevgiyi yeşerten asıl sebep, iyi ilişkidir. İdeal olan, evliliğin temel bağı olan sevginin ve iyi ilişkinin birlikte yürümesidir. İyi ilişki sevgiyi besleyip çoğaltırken kötü ilişki sevgiyi azaltıp yok etmektedir. Zira sevgi, sürekli ihtimam isteyen bir çiçek gibidir. Gereken özen gösterilmeyince solar. Bu sebeple sevgiye emek vermek ve onu yaşatabilmek için büyük bir çaba sarf etmek gerekmektedir. Zira eşler arasında sevilme ihtiyacının karşılanmaması durumunda somut problemlerin ortaya çıktığı ve psikolojik rahatsızlıkların olduğu bilinen bir gerçektir. Eşlerin birbirlerine karşı sevgide cömert olması tabii ki sağlıklı bir ilişki için çok önemlidir. Ancak sevgide denge önemlidir ve taraflardan birinin verilen sevgiyi istismar etmesi aile mutluluğunu olumsuz yönde etkilemektedir (Tarhan, 2013, s. 55-57).

Hız. Peygamber, “Biriniz bir kardeşini sevdiği zaman ona sevdiğini bildirsın”(Müsned, C: IV, s. 130) buyurmuştur. Bu prensip, tüm insanlar için geçerli olduğuna göre kişinin öncelikle bu prensibi aile içinde işletmesi ve sevgisini aile fertlerine diliyle ifade etmesi gerekmektedir. Evlilikte “seni seviyorum” demenin dışında da farklı sevgi dilleri vardır. Nebraska Üniversitesi’nin aile kurumuna yönelik yaptığı bir çalışmada mutlu evliliklerin üç özelliğinin olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki beraber zaman geçirmek, ikincisi takdir yani onay sözcüklerini yeterince kullanmak, üçüncüsü ise hizmet davranışıdır. Eğer eşlerin sevgi dilleri farklıysa tarafların çok iyi bir gözlemci olup hangi durumların eşini mutlu ettiğini tespit etmesi gerekmektedir. Zira sevgi, para yönetimi gibidir. Başarılı işadamlarının riske girerek yatırım yapmaları sonucunda bu riskin kar olarak onlara geri dönmesi gibi, sevgiye yapılan yatırım da mutlaka kişiye geri döner. Geleneksel yapının etkisiyle erkeklerin eşlerine “seni seviyorum” dedikleri zaman kontrolü kaybedip otoritelerinin zayıflayacağını, kadınların da sevgilerini ifade etmenin ayıp olduğunu düşünmeleri hem dini açıdan hem de psikolojik açıdan doğru bir davranış değildir (Tarhan, 2013, s. 59-61).

2. Çocuk Sevgisi

Aile sevgi kurumudur. Aile bireyleri sevgiyi yerinde ve zamanında yeterince yaşamalıdır. Bir çiçeğin gelişmek için suya ve toprağa gereksinim duyması gibi çocuk

da gelişimi ve eğitimi için sevgiye ihtiyaç duyar. Zamanında yeterince verilmeyen sevginin ileride gençlik yıllarında verilmeye çalışılması su üzerine yazı yazmaktan farksızdır. Aile içindeki sevginin rolü ve yaptırım gücü sanıldığından çok daha büyük ve etkilidir. Çocuğun kişiliğinin oluşmasında sevginin çok önemli bir rolü vardır. Çocuğu sevmek, sadece onu öpmek ve kucaklamak değil, onunla bütünleşmek, bazı etkinlikleri beraber yapmak ve birey olarak onun gerçeklerini anlamaya çalışmaktır. Çocuğun dünyasının tek dayanağı ve anlamı ana-baba sevgisi olduğu için çocuk, sevildiğini hissetmeden yaşayamaz. O, anne babasından özellikle kendi şahsına yönelik taşkın bir sevgi bekler. Bu sebeple beceri ve yeteneklerin sevgi sebebi olması doğru değildir. Bu noktada çocuğun sözgelimi iyi huylu olduğu veya notları yüksek olduğu için değil, şartsız olarak gerçekten sevildiğinin kanıtlanmasına ihtiyacı vardır (Yavuzer, 1999, s. 34-38). Böylece sevgi ihtiyacı karşılanan çocukların özgüvenleri artacak ve bu da onların hayat yolunda daha sağlam adımlarla ilerlemelerine ve başarılı olmalarına vesile olacaktır.

Yapılan araştırmalar, gebeliğin son aylarından itibaren çocukta duygusal belleğin oluştuğunu ve çocuğun sevilip sevilmediğini, istenip istenmediğini hafızasına kaydettiğini göstermektedir. Beyin, düşünceleri ve bilgileri olduğu kadar duyguları da belleğe kaydettiği için çocukluk döneminde de sevilip sevilmemek, istenip istenmemek sürekli çocuğun beynine yazılır. Çocuk bir yaşına kadar kendisini annesinin bir parçası olarak gördüğü için bu dönemde annenin ilgisini ve şefkatini hissetmesi kişilik gelişimi açısından son derece önemlidir (Şen, 2012, s. 182).

Kur'an'ın "güzel bir örnek" (Ahzâb 33/21) olarak gösterdiği Hz. Muhammed'in çocuklara karşı tavrında en dikkat çekici yönlerden biri, onlara gösterdiği sevgidir. Hz. Peygamber, "ailesine karşı insanların en şefkatlisi" (Müslim, "Fedail", 63) olarak bilinmiştir. Onun örnek yuvasında, Câhiliye devrinin kaba, şefkatsiz, sevgisiz ve anlayışsız özelliklerinden eser yoktu. Aksine onun aile bireyleri arasında merhamet, şefkat ve sevgi hâkimdi. Hz. Peygamber, câhili anlayışın aksine sevgisini gizlemez, zaman zaman çocuklarını ve torunlarını öper, onlarla oynayıp şakalaşır. Torunları onun sırtına binip ata binme oyunu oynarlardı. Hasan'ın omuzlarına tırmandığı bir sırada Hz. Peygamber "Ey Allahım! Ben onu seviyorum ve senin de sevmeni niyaz ediyorum" diye dua etmiştir (Müslim, "Fezâilü's- Sahabe", 8). Nitekim kızı Hz. Fâtıma, evlendikten sonra ziyaretine geldiğinde onu ayakta karşıladığı, kucaklayıp öptüğü ve halini hatırını sorduğu bilinmektedir (Buhari, "Menâkıb", 25; Ebû Davud, "Edep", 143-144).

Bir gün torunları Hz. Hasan ile Hüseyin'i kucağına almış seviyorken bedevilerden bir kişi onun bu davranışına hayret ederek, "Siz çocuklarınızı öpüp okşar mısınız? Biz onları kesinlikle öpmeyiz" deyince Hz. Peygamber şu cevabı vermiştir: "Allah, senin gönlünden merhamet duygusunu almışsa ben ne yapabilirim ki!" (Buhârî, "Edep", 18). Ayrıca Hz. Peygamber, çocuklara olan sevgisini onlarla şakalaşarak da ifade etmiştir (Buhârî, "Edep", 81).

Bazı araştırmalar babalarından sevgi ve ilgi gören çocukların sosyal hayatta daha

uyumlu olduklarını, arkadaşlarıyla sağlıklı ilişki kurduklarını ve liderlik özellikleri taşıdıklarını göstermektedir. Nitekim elli homoseksüel erkek üzerinde yapılan bir araştırmada, elli kişiden bir tanesinin bile babasıyla arasında sevgi dolu bir ilişki olduğunu söylememesi ilginçtir. Eşcinsel erkeklerin babalarının aileleriyle ilgilenmeyen kişiler olduğu neredeyse ispatlanmıştır. Eşcinsel sapmaların ortaya çıktığı ailelerin hemen hepsinde fedakâr ve candan bir anneye karşılık ilgisiz ve hatta düşmanca tavırlar sergileyen bir baba yer almaktadır (Saygılı ve Çankırılı, 2001, s. 69, 115). Bu noktada Hz. Peygamber'in şu sözü babalara sorumluluklarını hatırlatması açısından mânidardır:

“Hiçbir baba çocuğuna güzel terbiyeden daha değerli bir miras bırakamaz” (Tirmizî, “Birr”, 33).

Aile ortamında anne-babanın sevgilerini çocuklarından esirgememeleri tabii ki çok önemlidir. Ancak bunun yanında ebeveynlerin sevgi ve şefkat çerçevesinde bir otoriteye de sahip olmaları şarttır. Zira modernizmle birlikte çocukların merkeze alındığı “bebeerkil aile” modeli ortaya çıkmaya başlamıştır ki bu, ileride çocuğun kişiliğinde silinmesi zor olumsuz izler bırakabilir (Şen, 2012, s. 185).

3. Anne-Baba Sevgisi

Annelik dünyanın en zor işlerinden biridir. Hiçbir canlı yavrusu yeni doğan bir bebek kadar uzun süreli bir bakıma ve korunmaya muhtaç değildir. Yeni bir canlının dünyaya gelmesine vesile olmak büyük bir sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. Bir kadının anne olması “artık onun kalbinin, bedeninin dışında atmaya başlaması” demektir. Anne sevgisi, sevgilerin en güzelidir. Anneler fedakârca davranışları sebebiyle ömür boyu sevgiyi, saygıyı, hizmeti ve hürmeti hak etmektedirler. Anne; bağlılığın, fedakârlığın, cömertliğin, karşılıksız vermenin sembolüdür. Anne sevgisi hep verip karşılık beklememesi yönüyle ilâhî rahmete benzer (Soysaldı, 2012, s. 178; Şen, 2012, s. 181).

Analık kurumuna lâayık olduğu değeri İslâm vermiştir. Kişinin ana-babasına iyi davranmasını emreden âyetlerden bazıları şunlardır:

“Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine «of!» bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle. Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: «Rabbim! Küçükluğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!» diyerek dua et” (İsrâ 17/23-24).

“Biz insana, ana babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır” (Lokmân 31/14).

Hız. Peygamber “Cennet annelerin ayakları altındadır” (Nesâî, “Cihad”, 6) sözüyle kadınların horlandığı bir devirde onları yuvarlandıkları çukurdan çıkararak ayaklarının altına cenneti sermiştir. Yetimliği ve öksüzlüğü tüm boyutlarıyla yaşayan Hız. Peygamberin şu uyarısı da oldukça etkileyicidir:

“...Ana ve babasının ihtiyarlık zamanlarında, bunlardan birisine veya ikisine yetişip de, bunlara gereken hürmet ve hizmette bulunarak cenneti hak edemeyen kim senin burnu yerlerde sürünsün!” (Tirmizî, “Daavât”, 100).

Dinimizde anneye hizmet, babadan önce gelir. Zira Hız. Muhammed kendisine “İnsanlar arasında hizmet edilmeye en layık olan kimdir?” diye soran birine üç defa “annendir” dedikten sonra dördüncüsünde “babandır” cevabını vermiştir (Buhârî, “Edep”, 2; Müslim, “Bîrr”, 1). Öte yandan Hız. Peygamber, “Allah’ın rızası, anne ve babanın rızasındadır. Allah’ın öfkesi de anne babanın öfkesindedir” (Tirmizî, “Bîrr”, 3) buyurarak ana-babaya sevgi ve merhamet göstermenin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Son tahlilde sevginin aile bireyleri ve tüm insanlık için hayati bir önem taşıdığı, yüce yaratıcının insanların gönüllerine naksettiği bu ilahi hediyeğin ihtimamla korunması gerektiği ve sevgi cevherini tüketmeden tüm dünyaya yaymanın bir insanlık borcu olduğu söylenebilir.

d. Merhamet ve Şefkat

Merhamet kelimesi, “acıma, şefkat gösterme, yufka yürekli olma, güçsüz birini esirgeme” anlamına gelir (İbn Manzur, 1997, “ra-hi-me” maddesi. Bu sözcüğün türediği “ra-hi-me” fiili çeşitli türevleriyle birlikte Kur’anda 319 yerde geçmekte ve Allah’ın isimlerinden olan “er-Rahmân” ve “er-Rahîm” kelimeleri de aynı kökten gelmektedir (Abdûlbâkî, 1982, s. 304-309).

Merhamet kelimesinin Kur’anda bu kadar yoğun geçmesi, Rahman ve Rahim Allah’ın eşya üzerindeki rahmet tecellisinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Kur’anın “rahmet” ismi ile anılması (Lokmân 31/3; Yûnus 10/57) dünya ve ahiret mutluluğunun merhamet ilkesi ile elde edileceğini göstermektedir. İnsanın kendisi de dahil aile fertlerine, akrabalarına, çevresine, tüm insanlara ve diğer canlılara merhamet etmesi imanının bir gereğidir (Buladı, 2013, s. 94).

Merhamet kelimesiyle aynı kökten olan “rahmet” kelimesi iki unsuru ihtiva eder (İsfahânî, s. 191) ki bunlardan biri incelik, nezaket, şefkat anlamına gelen “rikkat” (Cevherî, 1998, C: II, s. 1427); ikincisi ise içten gelen bir sevgiyle, incitici bir tavır takınmaksızın istenilenden fazlasıyla iyilik etmek anlamındaki (İsfahânî, s. 118) “ih-san”dır. İhsan kelimesinin köküne bakıldığında iyilikte estetik bir unsurun bulunduğu ve buna özen gösterilmesi gerektiği açıkça görülmektedir. Nitekim Kur’anda ve hadislerde iyiliği ifade etmek için bilhassa “hüsn (güzel)” kökünden türemiş olan “hasene/hasenat” kelimesinin kullanılması da buna işaret etmektedir (Abdûlbâkî, 1982, s. 202-

205). Bu noktada Kur'an, iyilik yaptıktan sonra başa kakmak suretiyle karşısındakine rahatsızlık vermeyenleri övmekte ve bir tatlı sözün veya kusur bağışlamanın ardından incitme gelen maddi yardımdan çok daha iyi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Kur'an yardım edilen kişilerin incitilmesi durumunda sadakaların boşa çıkacağı noktasında insanları uyarmaktadır (Bakara 2/262-264). İşte bu yönüyle "rahmet", dikey ilişkilerin ana karakterini oluşturan "acıma" hissinden ayrılmaktadır (Köse, 2009, s. 127). Günlük dilde kullanılan merhamet, esirgeyicilik anlamında yaygınlık kazanmıştır. Bu mânasıyla merhamette bir hiyerarşi ve iticilik göze çarpmaktadır. Birinden sırf acıdığı için merhamet görmek biraz rencide edici bir durumdur. Çünkü bu bir tarafın güçlü, diğer tarafın ise acz içinde olduğunu belirtir. Bu yönüyle merhamet sadece Allah için anlamlıdır ve ona mazhar olmak, kul için bir şereftir. Zira Allah'la kul arasında hem hiyerarşik bir yapı vardır hem de bu ilişki dikey özellik taşır. Oysa merhamet, aile içinde karı-koca arasında bu anlamı ifade etmez. Merhamet, yukarıda zikredilen rikkat ve ihsandan oluşan iki unsuruyla ilişkilere yatay seyir kazandırarak, acıma duygusundan kaynaklanan bir ilişki düzeninden farklılaşır. Zira eşler üstün yönleriyle birbirlerinin eksiklerini tamamlayan (Nisâ 4/34) birbirlerini sarıp sarmalayan (Bakara 2/187) ve bütünlükte tek bir vücut gibi olan (Nisâ 4/21) bir bütündür. Merhametin ve meveddetin yönlendirdiği ilişki, hiyerarşik ve eşitlikçi düzlemi aşarak onun çok daha ötesinde derinlikli bir ruh halini ve sıcak bir duygu iklimini ifade eden ilişkidir (Köse, 2014, s. 270-271).

Kur'an hem karı-koca ilişkilerinde hem de ana-baba-çocuk ilişkilerinde rahmeti ve ihsanı merkeze almaktadır. Esasında insan ancak analık ve babalık şefkatiyle ve çocuklarına duyduğu merhametle tam bir olgunluğa ulaşabilir. Her insan ve hatta her canlı için merhametin kemale ulaşması büyük bir hazdır. Nitekim merhametten yoksun olma durumunda terbiye, eğitim, âdâb, öğretim vs. tamamen fesada uğrayacak, inanç, vatan ve kavmiyet ortaklığı da eksik kalacaktır (Rıza, 2008, s. 37).

Daha önce zikredildiği üzere Rum sûresinin 30/21. âyetine göre karı-koca ilişkilerinin temelini rahmet ve meveddet oluşturmaktadır. Kur'an, anne babaya güzel muamele edilmesi emredilmekte ve şefkatle, tevazu ile onlara kol kanat gerilerek onlar için dua edilmesi tavsiye edilmektedir (İsrâ 17/23-24). Boşanma durumunda bile ihsanın gözetilmesini emretmesi, Kur'an'ın bu anlayışa ne kadar önem verdiğini göstermektedir (Bakara 2/229).

Hz. Muhammed'in hayatında merhametin taşıdığı anlam tespit edilmek istendiğinde onun eşleri, çocukları ve torunları ile geliştirdiği iletişim örgüsüne bakmak yeterli olacaktır. Hz. Muhammed'in hayatı boyunca eşlerine takındığı en sert tutum, müreffeh bir hayat taleplerinde ısrarcı olmaları sebebiyle kendilerine dargın durduğu bir aylık dönemdir ki (Müslim, "Talâk", 30) bu dönemde bile hanımlarına merhametsizce davranmamış, onlara öfke ve şiddetle muamele etmemiştir (Martı-Han, 2016, s. 44-46). Öte yandan Hz. Peygamber'in "Mümin bir kimse, eşine nefret beslemesin. Çünkü onun bir huyunu beğenirse de hoşlanacağı başka bir huyu mutlaka vardır" (Müslim, "Radâ", 61) buyurması ve başkasına değil ama kendi ailesine karşı kırıcı konuştuğunu

itiraf eden ve bu konuda ne yapması gerektiğini soran Ebû Huzeyfe'ye, bunun için günde defalarca Allah'tan af dilemesi gerektiğini söylemesi onun genel tavrını göstermesi açısından oldukça önemlidir (İbn Mâce, "Edep", 57).

Kadın ve erkeği "aile" yapan sır, merhamettir. Kanın kalbi beslemesi gibi öylece gönlü besleyen merhamet, mucizevî bir duygudur. Merhametin kabalık, katı yüreklilik ve sertlikten uzak durmaktan hoşgörüyü, kusurları örtmeye, kusurları örtmek ve affedici olmaktan yumuşak bir üslup benimsemeye kadar farklı tezahürleri vardır. Bu duygunun kişiye esneklik kazandırması ve strese karşı direnç vermesi sebebiyle bilhassa evliliklerde "koruyucu" etkisi vardır. Modern hayatta insanların sadece bencil değil gitgide daha da öfkeli olmaya başladığı dikkate alınırsa böyle koruyucu bir ruh sağlığı elemanına ne kadar ihtiyaç olduğu daha iyi anlaşılacaktır (Tarhan, 2014, s. 131).

Rum sûresinin ilgili âyeti "Elbette bunda düşünen kimseler için ibretler vardır" diye bitmektedir. Öyleyse aile bireyleri kendi aralarında merhamet duygusunu nasıl geliştirebilecekleri üzerinde kafa yormalı ve sevdiklerini hem kendilerinden hem de çevrelerden gelecek zararlara karşı merhamet kalkanyla koruma altına almalıdırlar.

Allah Teâlâ, ahirette hesap defterleri sağ ellerine verilecek olanları sayarken bunların arasında merhametli olanları da şu şekilde zikretmektedir:

"Sonra iman edenlerden, birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve birbirlerine merhameti öğütleyenlerden olmaktır"(Beled 90/17).

Bir gün katı kalpli oluşunu Hz. Peygambere şikâyet etmek için gelen birine Resûlullah şu tavsiyede bulunmuştur:

"Kalbinin yumuşamasını istersen yoksulu doyur ve yetim başı okşa"(Müsned, C: II, s. 263).

Bu hadis, merhamet duygusunun iyilik yaparak sürekli beslenmesi gerektiği vurgulanması açısından önemlidir. Ayrıca bu hadise göre merhamet iyilik etme arzusu olarak da tanımlanabilir (Tarhan, 2014, s. 131). İslâm dini sadece insanlara değil, diğer tüm canlılara da merhamet edilmesini tavsiye etmektedir. Şu rivayet bunu açıklar mahiyettedir:

"Bir defasında bir adam (başka bir rivayete göre kötü yola düşmüş iffetsiz bir kadın) (Buhârî, "Bed'ü'l-Halk", 17) yolda yürürken çok susadı. Derken bir kuyuya rastladı. İçine inip susuzluğunu giderdi. Çıkınca susuzluktan soluyup toprağı yemekte olan bir köpek gördü. Adam kendi kendine: 'Bu köpek de benim gibi susamış' deyip tekrar kuyuya inip, mestini su ile doldurup ağzıyla tutarak dışarı çıktı ve köpeği suladı. Allah onun bu davranışından memnun kaldı ve günahlarını affetti."

Resûlallah'ın yanındakilerden bazıları:

“Ey Allah'ın Resûlü! Yani bize hayvanlar (a yaptığımız iyilikler) için de ecir ve sevap mı var?” dediler. Bunun üzerine Resûlallah:

“Evet! Her ‘yaş ciğerde’ (soluyan her canlı için yapılan iyilikte) ecir ve sevap vardır.” buyurdu”(Buhârî, “Şürb”, 9).

Konuyla ilgili başka bir rivayet de şu şekildedir:

“Bir kadın, eve hapsediği bir kedi yüzünden cehenneme gitti. Kediyi hapsederek yiyecek vermemiş, yeryüzünün haşeratından yemeye de salmamıştı” (Buhârî, “Şürb”, 9).

Yukarıdaki rivayetlerden bir canlıya merhamet eden birinin affedildiği, başka bir canlıya eziyet eden birinin de bu davranışı sebebiyle cehenneme gittiği ifade edilmiştir. Ancak buradan her köpek sulayanın cennete her kedi öldürenin de cehenneme gideceği sonucu çıkarılmamalıdır. Burada merhamet duygusunun önemi vurgulanmaktadır.

Bir insanın Allah'ın rızasını kazanarak büyük mükâfatlara kavuşabilmesi için tüm canlılara merhametli davranması, onlara iyi muamele etmesi ve basit de olsa hiçbir ameli küçümsememesi gerekmektedir. Nitekim çoğu zaman Allah'ın rızasının nerede olacağını fark edemeyen insan, küçük gördüğü ve önemsemediği bir ameli yapmakla büyük fırsatları kaçırabileceği gibi, iyi niyetle ve ihlâsla yaptığı bir küçük bir amel sebebiyle de hiç ummadığı büyük mükâfatlar elde edebilmektedir. Konuyla ilgili olarak Abdullah b. Mübarek'in (v. 181/797) şöyle dediği nakledilir:

“Nice küçük ameller vardır ki, niyet onu Allah katında büyütür. Nice büyük ameller de vardır ki, (gösteriş, şöhret gibi) niyet onu küçültür” (Güler, 2004, s. 334).

Sözlükte “merhamet etmek, acımak” anlamına gelen şefkat, bir ahlak kavramı olarak, Allah'ın yarattığı canlılara karşı insanda var olan acımayı ve merhamet etme duygusunu ifade eder. “Rahmetim ise her şeyi kuşatır.” (A'râf 7/156) âyetine göre insandaki şefkat duygusunun kaynağı, ilâhî rahmettir (Karaman vd., 2009, s. 537).

Hız. Peygamber de şu sözleriyle şefkat duygusunun tüm canlılarda olduğunu bildirmiş ve bu duygunun kaynağının ilâhî rahmet olduğuna dikkat çekmiştir:

“Allah rahmeti yüz parçaya böldü. Bundan doksan dokuz parçayı kendine ayırdı. Yeryüzüne geri kalan bir parçayı indirdi. İşte bu bir parçadan nasibine düşen pay sebebiyledir ki mahlûkat birbirlerine karşı merhametli davranır. At, (hayvan) yavrusuna basmamak endişesiyle ayağını bu sayede kaldırır” (Buhârî, “Rikak”, 19; “Edep”, 18).

“Merhamet etmeyene merhamet edilmez” (Buhârî, “Edep”, 18), “Müminler birbirini sevmeye, acımada, korumada bir vücut gibidir. Vücudun herhangi bir organı rahatsızlanınca, diğerleri de bu yüzden rahatsız olur; ateşlenir ve uykusuz kalır” (Buhârî, “Edep”, 29) mealindeki hadisler de şefkat ve merhamet duygusunun bir müminde mutlaka bulunması gereken yüce duygulardan biri olduğunu göstermektedir.

Âyetlerde ve hadislerde sürekli tavsiye edilen merhamet ve şefkat duygusunun tüm insanlığı kucaklayabilmesi için öncelikle bu iki duygunun aile yuvasında ilmek ilmek dokunması gerekmektedir. Ancak bu sayede aileden yayılan merhamet güneşini tüm dünyayı aydınlatabilecektir.

Sonuç

Aile, sağlıklı bireylerin yetişmesi ve sağlıklı toplumların oluşması için alternatifi olmayan en önemli kurumdur. Toplumun özünü ve temelini oluşturan aile kurumunun düzenli ve ahenkli bir şekilde işlemesi cemiyet ve millet hayatı için vazgeçilmez bir güvencedir. Bir toplumun huzurlu olup olmadığı o toplumu oluşturan ailelere bakarak rahatça anlaşılabilir. Zira aile toplumun aynasıdır.

Evlilik insan hayatının önemli bir dönüm noktasıdır. Kur’an’da hem erkek hem de kadın için huzur bulacakları eşlerin yaratılarak aralarına sevgi ve merhametin yerleştirilmesi, Allah’ın bir âyeti olarak zikredilmektedir. Allah Teâlâ ilk insan olduğu kabul edilen Hz. Âdem için bir eş yaratmış ve “eşinle birlikte cennete yerleşin” buyurmuştur. Cennet gibi müstesna bir yerde bile Allah kulunun yalnız olmasını murat etmemiş ve ona can yoldaşı olacak bir eş yaratmıştır. Ayrıca Kur’an’da inanıp hayırlı işlerde ortak olan eşlerin cennette birlikte ağırlandığı, cennete giden mümin kullar için de gözleri başkasını görmeyen tatlı bakışlı eşler olacağı bildirilmiştir. Durum böyle olunca türlü zorluklarla dolu dünya hayatında insanın sırtını dayayacağı bir eşe duyduğu ihtiyaç çok daha fazla olsa gerektir. Bu sebeple İslam evliliği teşvik etmiş ve nefsanî arzuların meşrû dairede giderilebilmesi için nikâhı şart koşturmuştur.

Kur’an’da aile kurmanın asıl amacı huzurun sağlanması ve sevgi-merhamet temeline dayanan bir ilişkiyle mutluluğun elde edilmesi olarak belirlenmiştir. Allah, aile yuvasını insanların huzur bulacakları bir yer kılmıştır. Aile efradının, ailenin bir üyesi olmaktan, bu aileye ait olmaktan duydukları hoşnutluk, güven aidiyet hissi ve bu sıcak aile yuvasından elde ettikleri doyum, onların mutlulukları üzerinde oldukça belirleyicidir. Ortak değerler, amaçlar ve ilgiler vesilesiyle ailede paylaşılan güç, bireylerin kendilerini değerli ve güçlü hissetmesini sağlamakta ve kim oldukları sorusuna tatmin edici bir cevap sunmaktadır.

Aile kurumunu oluşturan kadın ve erkek, biri olmadan diğerinin eksik kaldığı bir

bütünün iki yarısı gibidir. Kur'an'a göre kadın ve erkek tek bir nefisten yaratılan, cinsiyetleri farklı olsa bile insan olarak aynı değere sahip olan iki ayrı bireydir. Erkeği ve dişiye yaratan Allah onların yaptığı iyiliklere eşit karşılık vereceğini bildirmiştir. Nitekim Kur'an insanlar arasında cinsiyetten, ırktan, soydan vs. kaynaklanan bir üstünlüğü kabul etmez. Kur'an'a göre yegâne bir üstünlük ölçüsü vardır ki o da takvâdır.

Günümüzde modernizm ve feminizmin etkisiyle bazı kadınlar erkeğin aile reisi oluşunu reddederken bazı erkeklerin de ataerkil yapının etkisiyle kadından mutlak itaat bekledikleri, itaatsizlik durumunda kadına şiddet uygulamayı normal addettikleri gözlemlenmektedir. Bu konuda her türlü akımın etkisinden kurtularak “kavâm”, “itaat”, “meveddet” ve “merhamet” gibi kavramların Kur'ânî bir bakış açısıyla açıklığa kavuşturulması ve karı-kocanın tarafsız olarak bu bilgilere göre hareket etmesi ailedeki mutluluğun sürekliliğini sağlaması açısından gereklidir.

Bu durumda hem bireyin mutluluğu hem toplumun geleceği hem de insanlığın hayrı ve aile kurumunun asli görevlerini yerine getirebilmesi için acilen önlem almak gerekmektedir. Bu noktada yapılacak ilk şey, aile yuvamızı evrensel bir mesaj olan Kur'an'ın öğretilerine göre baştan yapılandırarak modernizmin yozlaştırdığı manevî değerleri yeniden canlandırmaya gayret etmektir. O zaman görülecektir ki sevgi, saygı, merhamet, hoşgörü, adalet, af, fedakârlık, sabır gibi dinî-manevî değerlerin ikâme edildiği aile yuvasında kabalık, hoyratlık, şiddet, sorumsuzluk gibi olumsuz davranışlar kendiliğinden yok olacaktır.

Bu çalışmada Kur'an eksenli mutlu bir aileyi oluşturan temel dinamikler incelenmiş ve bu dinamiklerin ihya edilerek aile yuvasına nakşedilmesi durumunda modernizmin ve sekülerizmin verdiği zararların en aza indirgenebileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Temennimiz, bu çalışmanın Kur'an araştırmalarına bir nebze de olsa katkıda bulunması, mutlu ailelerin mutluluğunu perçinleştirmesi, boşanma aşamasında olan çiftlerin ise bu kararı yeniden gözden geçirmelerine vesile olarak İslâm binasından bir yapı taşının daha düşmesine engel olabilmesidir.

Kaynakça

- Abdûlbâki, Muhammed Fuad. (1982). *el-Mu'cemu'l-Mufehresli Elfâzi'l-Kur'âni'l- Kerim*. İstanbul: el-Mektebetu'l İslâmiyye Yay.
- Alper, Ömer Mahir. (2001). “İtaat”, DİA.
- Apaydın, H. Yunus. (2007). “İslâm Hukukunda Aile”, Günümüzde Aile (İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi). Editör: Ömer Çaha, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Ateş, Süleyman. (1991). “İslam'ın Kadına Getirdiği Haklar”, İslami Araştırmalar, C: 5, S. 4, Ekim.
- Ateş, Süleyman. (1996). *İslam'da Kadın Hakları*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Aydın, Mehmet Akif. (1989). “Aile”, DİA.

- Aydın, Mustafa. (2012). "Ailenin Geleceği", *Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu*, İstanbul: SEKAM (Sosyal Ekonomik Araştırmalar Merkezi) Yay.
- Aysel, Zeynep. (2006). *Aile Bilinci*. İstanbul: Düşün Yay.
- Balaban, Ayfer. (2012). *Kadın ve Aile Yazıları*. "Mehmet Said Hatiboğlu ile İslam'ın Işığında Kadın", (Söyleşi). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Birekul, Mehmet F. & Yılmaz, Mehmet. (2001). *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile*. Konya: Yediveren Yayınları.
- Buladı, Kerim. (2013). *İslam Işığında Ailede Huzurlu Yaşam*. İstanbul: . Hayat Yay.
- Can, Burhanettin. (2012). "Fitrat Ekseninde Ailenin Yeniden İnşası", *Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu*. İstanbul: SEKAM (Sosyal Ekonomik Araştırmalar Merkezi) Yay.
- Canan, İbrâhim. (2006). "Aile Reisi ve Baba Olarak Hz. Peygamber", *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Çaha, Ömer (Editör). (2007). (Genel Değerlendirmeler), *Günümüzde Aile (İSAV Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi)*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Çakan, İsmail Lütü. (1989). "İtaatin Sınırı", *Altınoluk Dergisi*. Nisan.
- El-Beydâvî, Muhammed Nasıruddin. (2010). *Envaru't Tenzil ve Esraru't Te'vil*. Beyrut: Dâru İhyâit- Tûrâsî'l Arabî.
- El-Buhârî, Muhammed b. İsmail. (2000). *Sahihu'l-Buhârî*. (Mevsûatu'l-Hadisiş-Şerif el-Kutubu's-Sitte): 3. bs. Riyad: Dârü's-Selam Yay.
- El-Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd. (1998). *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*. thk. Şehabeddin Ebû Amr, Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- El-Heysemî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman. (1967). *Mecmaü'z-Zevâid ve Menbâul-Fevâid*. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kitab.
- El-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râğıb. (1974). *Mutluluğun Kazanılması*. Çev. Lütü Doğan. Ankara: Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi.
- En-Nesâî, Ahmed ibnu Şuayb ibn Ali ibn Sinan Abu Abdurrahman. (2000). (Mevsûatu'l-Hadisiş-Şerif el-Kutubu's-Sitte): *Sünen-i Nesâî*, bs. Riyad: Dârü's-Selam Yay.
- En-Nisabûrî Ebu Hüseyin Müslim bin Haccâc bin Müslim el-Kuşeyri. (2000). *Sahihu'l-Müslim*, (Mevsûatu'l-Hadisiş-Şerif el-Kutubu's-Sitte), 3. Bs. Riyad: Dârü's-Selam Yay.
- Er- Râzî, Fahreddin. (2008). *Efâtihu'l-Ğayb*. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Es-Sicistânî, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi Ebû Davud. (2000). *Kitâbü's-Sünen: Sünenü Ebû Dâvûd*, (Mevsûatu'l-Hadisiş-Şerif el-Kutubu's-Sitte): 3. bs. Riyad: Dârü's-Selam.
- Es-Sülemî, Ebû İsa Muhamed b. İsa b. Sevre b. Musa b. Dahhâk. (2000). *Câmiu't-Tirmizî*. ((Mevsûatu'l-Hadisiş-Şerif el-Kutubu's-Sitte), 3. bs. Riyad: Dârü's-Selam.
- Et-Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid. (1984). *Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'an*. Beyrut-Lübnan: Dârü'l Fikr Yay.
- Et-Tirmizî, Ebû İsa Muhamed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. (2000). *Sünenü't-Tirmizî*. (Mevsûatu'l-Hadisiş-Şerif el Kutubu's-Sitte): 3. bs. Riyad: Darü's-Selam.
- Ez-Zemahşerî, Ebu'l Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf an Ğavâ-mizit-Tenzil ve Uyûni'l-Ekavil fi Vucûhi't-Te'vil*. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Ma'rife.
- Fazlur Rahman. (1993). *Ana Konularıyla Kur'an*. Çev. Alpaslan Açıkgeç, Ankara: Fecr Yay.
- Görgülü, Ülfet. (2013). "Kadınların Kamu İdareciliği Bağlamında Nisa Sûresi 34. âyete Analitik Bir Yaklaşım" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 21, Nisan, Konya.

- Güler, Zekeriya. (2004). *40 Hadiste Kadın ve Aile*. İstanbul: Uysal Yay.
- Gümrükçüoğlu, Süleyman. (2014). *Kur'an'da İletişim Dili*. İstanbul: Etkileşim Yay.
- Havva, Said. (1987). *İslam'da Nefis Tezkiyesi*. Çev.Bekir Ali Bilgiç, İstanbul: Petek Yay.
- İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani Ahmed. (2000). *el-Müsned*, (Mevsûatu'l-Hadisîş-Şerif el-Kutubu's-Sitte): 3. bs. Riyad: Dârü's-Selam Yay..
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvinî. (2000). *Sünenu İbn Mâce*. (Mevsûatu'l-Hadisîş-Şerif el-Kutubu's-Sitte): 3. bs. Riyad: Dârü's-Selam.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. (1997). *Lisânu'l-Arab*. Beyrut-Lübnan: Dâru İhyai't-Turasi'l Arabi Yay.
- İbn Düreyd, Ebu Bekir Muhammed b. El-Hasen el-Ezdi el-Basrî. (1345). *Cemheretu'l-Luğa*. Dâru Sadır, t.y. Matbaatu Meclisi Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifil-Osmaniyye.
- İslamoğlu, Mustafa. (2009). "Aile: Vahdetin Çekirdeği", *Kur'ani Hayat Dergisi*, İstanbul, Mayıs- Haziran.
- İşmen, A. Esra. (2004). "Aile Yaşam Döngüsü", *Evlilik Okulu*, Editör: Haluk Yavuzer, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. (2010). *Mutlu Bir Yuva İçin*. İstanbul: Tahlil Yay.
- Karagöz, İsmail, Fikret Karaman vd. (2009). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karaman, Hayrettin, Ali Özek vd. (Hazırlayanlar). (2007). *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karaman, Hayrettin. (2010). *Evlilik*. İstanbul: İz Yay.
- Kazancı, Şenat ve F. Asiye. (2006). "Kur'an'ın Ana Babaya İhsan İlkesinin İtaate Dönüşümü ve Geleneğe Etkisi", *Marife*, yıl 6, sayı 1, Bahar.
- Kınalızâde Ali Çelebi Alâuddin. (t.y.) *Ahlâk-ı Alâî*. çev. Hüseyin Algül, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Köse, Saffet. (2010). "Ailede Meşruiyet Temeli Olarak Nikâh", *Küreselleşen Dünyada Aile (2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Yay.
- Köse, Saffet. (2014). *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. Konya: Mehir Vakfı Yay.
- Martı, Huriye & Han, Abdurrahman. (2016). "Sünnet Perspektifinden Aileye Bakmak: Sabiteler ve Değişkenler", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Sayı: 36, Ocak-Haziran.
- Mevdûdî, Ebu'l A'la. (1991). *Tefhimu'l-Kur'an*. İstanbul: İnsan Yay.
- Ozankaya, Özer. (1996). *Toplum Bilim*. İstanbul: Cem Yay.
- Öztürk, Mustafa. (2012). *Câhiliyeden İslâmiyete Kadın*. Ankara: Ankara Okulu Yay.
- Rıza, Muhammed Reşit. (2008). *İslam'da Kadının Hukuku (Kadınlara Çağrı)*, Çev: Mehmet Çelen, Malatya: Nida Yay.
- Saygılı, Sefa & Çankırılı, Ali. (2001). *Babacığım Neredesin?*, İstanbul: TÜRDAV Yay.
- Sıbai, Mustafa. (2008). *Aile Ahlakımız*. Çev: Abdusselam Porsnak. İstanbul: Beka Yay.
- Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. (1990). İstanbul: Risale Yay.
- Soysaldı, Mehmet. (2012). "Anne Hakkı Ödenmez", *Kadın ve Aile Yazıları*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Şen, Rahime Beder. (2012). "Ben Bir Anneyim", *Kadın ve Aile Yazıları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Tarhan, Nevzat. (2013). *Aile Okulu*. İstanbul: Timaş Yay.
- Tarhan, Nevzat. (2013). *Evlilik Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yay.
- Tarhan, Nevzat. (2014). *Aşk Terapi*. İstanbul: Timaş Yay.
- Temel, Ali Rıza. (2006). *Mutlu Bir Yuva Nasıl Kurulur, Nasıl Korunur?* İstanbul: Harf Yay.
- Türcan, Talip. (2010). “Şûra”, DİA.
- Ünal, İ. Hakkı. (2010). “İslam Düşüncesinde Ailenin Dini Temelleri”, *Küreselleşen Dünyada Aile, (2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV).
- Vatandaş, Celalettin. (2012). “SEKAM Araştırması Bağlamında Türkiye’de Aile Yapısı ve Problemleri”, *Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu*. İstanbul: SEKAM (Sosyal Ekonomik Araştırmalar Merkezi) Yay.
- Yaman, Ahmet. (2008). *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: İFAV Yay.
- Yaran, Cafer Sadık. (2009). “İslam Düşüncesinde Ailenin Felsefi ve Etik Temelleri”, *Küreselleşen Dünyada Aile*.
- Yavuzer, Haluk. (1999). *Ana-Baba ve Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, Haluk. (2004). “*Aile İlişkileri ve Çocuk*”, Evlilik Okulu. Editör: Haluk Yavuzer, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yeniçeri, Celal. (2009). *İslâm Ailesi ve Ev İdaresi*. İstanbul, Çamlıca Yay.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi. (t.y). *Hak Dini Kur’an Dili*.
- Zeyd b. Ali, Ebü'l-Hüseyin Zeyd b. Ali b. Hüseyin el-Kureşî. (1966). *Müsnedü'l-İmam Zeyd*. Thk: Abdu'l- Vâsî'i el-Yemânî, Lübnan.

Uyum ve Ötekileşme Ayrımında Suriyeli Sığınmacılar¹

Syrian Refugees at the Crossroads of Integration and Alienation

Dr. Fatih Yaman²

Öz

İnsanlık tarihinin kadim gerçeklerinden biri olan göç, içinde bulunulan çağda etki ve sınırlarını küresel ölçüğe taşımış durumdadır. Bu çerçevede her ülke, göç alan veya veren yahut ikisinin birlikte deneyimlendiği coğrafyalar olarak değerlendirilebilir. Ortadoğu’da gelişen siyasi krizden hareketle Nisan 2011’den bu yana Suriye’den ülkemize gerçekleşen sığınmacı akını, başta sınıra komşu şehirler olmak üzere ülke genelinde görülebilecek çeşitli etkiler doğurmaktadır. Suriye’deki siyasal istikrarsızlık ve krizin öngörülenin aksine halen devam etmekte oluşu, sığınmacılar meselesinin Türkiye sosyolojisinde görece sabit bir gerçeklik olarak konumlanmasını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, sosyo-politik, ekonomik ve güvenlik algısı açısından çeşitli etki alanlarına sahip olan söz konusu *de facto* duruma yönelik yalnızca temel insani ihtiyaçlar üzerinden geliştirilecek politikaların yeterli olamayacağı kayıtlanmalıdır. Zira göçmenlerin ülkedeki kalıcılık durumlarının pekişmesive buna bağlı olarak geliştirilecek politikalar üzerinden mevcut durumun “ötekileşme ya da uyum” şeklinde formüle edilebilecek iki yönden birine evrilebileceği öngörülmektedir. Buradan hareketle, yaşanan göç sürecinde Türkiye reel politığıne katma değer oluşturacak unsurların öne çıkarılacağı vetoplumun tüm katmanlarının eşit paydaşlar olarak süreçte etkin biçimde yer alacağıbir uyum (entegrasyon) anlayışının geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Sığınmacılar, Ötekileşme, Uyum.

1 Bu makale, 7 Mart 2017 tarihinde “III. Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Adaleti: Kadın ve Aile” kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

2 İstanbul Üniversitesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, orcid.org/0000-0003-2001-7865

Başvuru: 15 Nisan 2017

Kabul: 22 Mayıs 2017

DOI: 10.21798/kadem.2017130143

Copyright © 2017 · **KADEM Kadın ve Demokrasi Derneği**

kadinrastirmalari.kadem.org.tr

ISSN 2149-6374 · Haziran 2017 · 3(1) · 91-109

Abstract

Migration is an ancient reality of the history of humankind, and it has been occurring on a global scale now with the effects and boundaries of modernity. Accordingly, each country can be considered a land that receives and/or sends (im)migrants. In light of the political crises in the Middle East, the influx of refugees from Syria to Turkey since April 2011 has elicited certain impacts that can be observed primarily in border cities, but also across the country in general. The ongoing political instability and crisis in Syria, counter to expectations, brings about the requirement to look at the problem of refugees as a fixed reality in the social sphere of Turkey. Hence, it needs to be considered that policies to be developed only in accordance with basic human needs would not be sufficient for the de facto situation, which has several areas of impact in terms of socio-political, economic and security perceptions. Indeed, it is anticipated that the current situation is likely to evolve either in the direction of alienation or integration through the realization that (im)migrants are going to stay permanently in the country and through the policies that are developed accordingly. Based on this consideration, it is necessary to develop an understanding of integration in which the elements that add value to Turkey's real politics in the (im)migration process are featured and all layers of society participate in the process efficiently as equal stakeholders.

Keywords: Immigration, Refugees, Alienation (Otherness), Integration.

Giriş

Erken dönemlerden bu yana insanlık tarihinin önemli bir parçası olan göçün, mekânsal bir yer değiştirmenin ötesinde, sosyo-kültürel değişimi de kuşatan bir çerçevede ele alınma zorunluluğu bulunmaktadır. Zira göç, hem geride bırakılan hem de dahil olunan toplumsal yapıda ortaya çıkacak yeni bir sosyo-kültürel işleyişi için olarak barındıran bir süreçtir. Özellikle XXI. yüzyılın Ortadoğu merkezli gelişen göç hareketlerinin tüm dünyada küçümsenemeyecek bir etki potansiyeline sahip olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda Suriye'den ölkemize gerçekleşen göç, başta bölgeye sınır vilayetlerimiz olmak üzere birçok şehrin demografisine, ekonomisine ve toplumsal yaşamına önemli etkilerde bulunmuştur. Suriye'deki siyasal kriz ve çatışma durumunun devam etmekte oluşu, ölkemizde bulunan sığınmacılarla ilgili belirsizliği arttırmakta, toplumsal yapıda bazı gerilimlere sebep olabilmektedir. Bu durum bir taraftan sığınmacıların Türkiye'de "kalıcı" yahut "misafir" olarak konumlanmalarını, diğer taraftan konuyla ilgili geliştirilecek hukukî düzenleme ve politikaların yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bu noktadan hareketle, makalenin ilk bölümünde göç, asimilasyon ve entegrasyonla (uyum) ilgili alan yazın tartışmalarından hareketle kavramsal bir çerçeve sunulmaktadır. İkinci bölümde Suriyeli sığınmacıların Türkiye deneyimi, ülkemize etkileri üzerinden kategorik olarak değerlendirilmekte ve son bölümde, sığınmacıların muhtemel kalıcılık durumlarına dayanılarak öngörülebilir bir sonuç olarak gelişebilecek ötekileşme yahut uyum durumunun ne yönde pekiştirilmesi gerektiği tartışılmaktadır.

I. Kavramsal Çerçeve

a. Göç

Genel olarak göç, kişi yahut toplulukların ekonomik, sosyal ve kültürel sebeplerle hayatlarının bir bölümü veya tamamını geçirmek üzere bir bölgeden başka bir bölgeye yerleşim amacıyla yaptıkları coğrafi nitelikli yer değiştirmeler olarak tanımlanmaktadır (Kızılçelik-Erdem, 1996, s. 35). Fakat mekânsal bir yer değiştirmenin ötesine geçerek sosyo-kültürel değişimi de kuşatan bir göç tanımı yapma zorunluluğundan hareketle göçü, “ekonomik, siyasî, ekolojik yahut bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan kısa, orta veya uzun vadeli, geriye dönüş ya da sürekli yerleşim hedefi taşıyan coğrafi, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketi” (Yalçın, 2004, s. 13) olarak tanımlamak mümkündür.

İlk göç kuramcıları arasında yer alan Everett S. Lee, *A Theory of Migration* adlı çalışmasında göçü ortaya çıkaran temel faktörleri konu edinmektedir (1966, s. 47-57). Literatürde “itme-çekme” kuramı olarak anılan bu yaklaşıma göre; 1. Yaşanan yerle ilgili faktörler, 2. Gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler, 3. Hârici etmenler, 4. Bireysel faktörler olmak üzere dört temel belirleyici bulunmaktadır. İtme ve çekme kuramına göre, hem yaşanan hem de gidilmesi düşünülen yerde itici ve çekici faktörler bulunmaktadır. Olumsuz görülebilecek etmenler itme (push) faktörüne karşılık gelirken olumlular çekmeyi (pull) temsil etmektedir. Bu birlikteliğin ortaya koyduğu bütünlük, yaşanan yerin de gidilmesi düşünülen yerin de kendi içinde olumlu ve olumsuz yönleri, diğer bir deyişle itme ve çekme faktörlerinin bulunduğunu göstermektedir (Lee, 1966, s. 50).

Göç edenlerin yer değişimlerinin gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleşmesi mümkün olabileceği gibi (voluntary migration), çeşitli saiklerle söz konusu yer değiştirme bir zorunluluk nedeniyle de (forced migration) gerçekleşebilir. Devletler arasında yaşanan nüfus mübadeleleri, tehçire konu olan durumlar, ölüm tehlikesi, işkence görme ve cezalandırılma korkusu, bireysel özgürlüklerin otorite eliyle baskı altına alınması gibi çeşitli nedenlerle gerçekleşen ilticalar zorunlu göçe sebep olabilmektedir (Kurtuluş, 1999, s. 10; Atay, 2006, s. 108).

Dolayısıyla göçler, amaç, göçün gerçekleştiriliş tarzı, sebepleri, göçmenlerin ve göç

edilen bölgenin özellikleri gibi çeşitli faktörlere göre tanımlanabilmekle birlikte³, ölçütlerin şu şekilde genelleştirilebilmesi mümkündür: Alan itibariyle yerel yahut uluslararası, zaman olarak geçici veya kalıcı, boyut açısından bireysel yahut kitlesel, sebep yönüyle gönüllü ya da zorunlu ve hukukî durum açısından yasal yahut yasadışı (Faist, 2003, s. 47). Bu sınıflandırma ölçütleri göz önüne alınarak Suriye’den Türkiye’ye gerçekleşen göçün kitlesel düzeyde, zorunluluk esasına dayalı, uluslararası ve giderek kalıcılık niteliği taşıyan legal ve illegal şekillerde ortaya çıkan bir göç olduğu tespit edilebilir.

b. Asimilasyon

Farklı kültürlerle temas söz konusu edildiğinde –özellikle göç olaylarında- azınlık ve marjinal gruplar olarak göçmenlerin kültürel hayatlarına ilişkin akla ilk gelen kavramlardan biri kuşkusuz asimilasyondur. Asimilasyon (benzeşme), kendi kültürüne yabancı bir alan içine girme ve yeni bir kültürün hayat tarzını aşamalı olarak kabul edilerek aynı kültüre ait olma süreci olarak tanımlanabilmektedir (Fitzpatrick, 1966, s. 5). Asimilasyonun ilk aşamasını kültürel asimilasyon oluşturmaktadır. Buna göre kültürel asimilasyon, bir kültürün kuşatıcı unsurları olarak kabul edilen ve bunlar olmaksızın kişinin var olduğu toplumda hiçbir faaliyette bulunamayacağı beklentiler, davranış kalıpları, normlar ve değerleri kabul etmek anlamına gelmektedir. Sosyal yahut yapısal asimilasyon ise ortaya konabilecek tüm sosyal aktivitelerde azınlık kültürün hâkim kültür potasında erimesi (melting pot), kaybolması demektir (Fitzpatrick, 1966, s. 6-7; Schnapper, 2005, s. 194).

Göçmenler konusunda yapılan ilk çalışmalarda daha çok asimilasyon teorisinin kullanıldığı görülmektedir. Bu teori, göçü “itme-çekme” faktörleri üzerine kurgulayan bir anlayışla örüntülenmiş ve daha çok 1900’lü yıllarda Amerika’daki göç deneyimini açıklamak için kullanılmıştır (Warner ve Srole, 1945). Söz konusu teori, göçmenlere ya yeni geldikleri ülke ve toplumun yaşam biçimine uyum sağlama yahut bir süre kaldıktan sonra kendi ülkelerine dönme şeklinde iki farklı seçenek sunmaktadır. Buradan hareketle, yeni gelinen ülkede yerleşen göçmenin, kendi toplum pratiklerinden ve politik bağlılığından vazgeçerek bu yeni ülkenin sosyo-kültürel ve ekonomik sisteminde asimile olması beklenmektedir (Gordon, 1964, s. 63).

Bireyin yahut grubun özgün kültürel kimliğinden, kültürel geçmiş ve yaşam tarzından sıyrılarak başka bir kültürü özümsemesi olarak ifadelendirilen asimilasyon sürecinde sözü edilen dönüşüm, yalnızca davranış formunda değil aynı zamanda zihniyette gerçekleşen bir dönüşümü de kuşatmaktadır (Bilgin, 1994, s.75). Kuşkusuz bu dönüşüm hâkim toplum kültürünün benimsenmesi yoluyla ondan ayırt edilemeyecek duruma gelmesi sonucunu öngörmektedir. Başka bir deyişle asimilasyonun nihai sonucu, hâkim sosyo-kültürel yapıda özgün farklılığa sahip olan “bir kültürün sular altında kalması” (Faist, 2003, s. 376) şeklinde betimlenebilir.

3 Göç terminolojisine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. (Toksöz, 2006: 109-111).

Asimilasyon politikalarının etkinlik kazanmasında öncelik eğitim gibi kurumların işleyiş kurallarını belirleyen hâkim kültürün hamisi olan devlet ve toplumda olduğundan, söz konusu süreçte avantajlı taraf çoğu kez hakim kültürel yapıdır (Özmen, 2012, s. 60). Buradan hareketle ekonomik ve politik açıdan göz ardı edilemeyecek güce sahip bir toplumsal yapıda farklılıkların tüm taraflardan kaynaklandığı gerçeği bir tarafa bırakılarak kültürel farklılıklardan neşet eden problemler doğrudan azınlıklara mal edilebilmektedir.

Kültürel baskı ve zorlamayla köken kültürün tam anlamıyla yok olması şeklinde tanımlanan ve bugünün dünyasında toplumların kültürel çoğulculuğuna ters düşen asimilasyon, geçerliliği son derece tartışmalı bir politika konusu olarak değerlendirilmektedir (Kastoryano, 2000, s. 47). Dolayısıyla başlangıçtaki göç çalışmalarına kaynaklık eden ve merkez paradigma olan asimilasyon teorisi son otuz yıla yakın bir süredir köklü değişimlere uğramıştır. Bugün asimilasyon neredeyse bir kavram olarak dahi terk edilmekle birlikte artık görece öne çıkan, toplumların kültürel çoğulculuğu bağlamında ele alınan “entegrasyon”, yani “ulusal ve siyasal kültüre uyum” düşüncesidir.

c. Entegrasyon (Toplumsal Uyum)

Sosyolojide, toplumda yer alan gruplar, kurumlar ve sosyal yapının diğer unsurları arasındaki uyumu ifade eden bir kavram olarak entegrasyon, göç çalışmalarında özellikle XIX. yüzyıldan itibaren temel ilgi alanları arasına girmiş ve bu konuya kurucu sosyologlardan Durkheim ve Weber’in temel düzeyde katkıları olmuştur. Durkheim’in (1986) sosyal uyum, bütünleşme, sosyal çözülme ve uyumsuzluk konusundaki fikirleri entegrasyon çalışmalarına zemin oluştururken, Weber (1970) dahil etme yahut kapsama (inclusion) ve dışlama (exclusion) bağlamında konuyu ele almaktadır (Kamali, 2003, s. 219).

Öte yandan entegrasyon çalışmalarını derinden etkileyen Parsons, sosyal düzenin devamlılığını, sosyal, kişilik ve kültürel sistem arasındaki denge bağlamında incelemektedir. Buna göre entegrasyon, bir taraftan sistemin bozulmasını ve istikrarını korumasının olanaksızlaşmasını kolektif biçimde önleyen, diğer taraftan sistemin birlik halinde işlemlerini beslemek için “işbirliği yapan” bir sistemin birimlerinin ilişki tarzını ifade etmektedir (Parsons, 1954, s. 146-147).

Sosyoloji alanında özellikle işlevselci kuramda merkezi bir öneme sahip olan entegrasyon kavramı David Lockwood tarafından 1950’li yıllarda toplumsal entegrasyon ve sistem entegrasyonu kavramlarıyla zenginleştirilmiştir. Toplumsal entegrasyon, bir toplumdaki bireylerin ya da aktörlerin birbirleriyle ilişki kurmalarının ilkelerini işaret ederken, sistem entegrasyonu, bir toplumun ya da toplumsal sistemin parçaları arasındaki ilişkileri açık etmektedir. Burada entegrasyon kavramı kullanılmasına rağmen, betimlenen ilişkilerin “uyumlu” olduğu yönünde bir varsayım bulunmamaktadır. Dolayısıyla toplumsal entegrasyon ve sistem entegrasyonu terimleri hem düzeni

hem çatışmayı içerebilmektedir (Marshall, 1999, s. 744).

Sosyologların ileri kapitalist toplumlarda saptadığı toplumsal entegrasyonun başlıca kaynağı sınıf sistemine dayanmaktadır. Feodal toplumda zümreler sistemi, Hint toplumundaki kasta eşdeğer bir rol oynamaktadır. Genelde, statüye dayalı toplumların toplumsal entegrasyonda uyumlu biçimlere yönelme ihtimali daha fazlayken, sınıflı toplumlar çatışmalı toplumsal entegrasyon biçimlerine zemin hazırlamaktadırlar. Sistem entegrasyonu ise, bir toplumsal sistemin farklı parçalarının (kurumlarının) iç ilişkilerini göstermektedir (Marshall, 1999, s. 744).

Lockwood'un toplumsal entegrasyon ve sistem entegrasyonu konusundaki çalışmasında (1964) çatışma kuramcıları toplumsal değişimin ana motoru olarak aktör grupları arasındaki çatışmayı vurgularken, normatif işlevselcilerin aktörlerin rolünü küçümseyip, toplumun kurumları arasındaki (işlevsel ya da ters işlevli) ilişkileri öne çıkarmaya çalıştığına dikkat çekilmiştir. Lockwood'a göre, yapıya karşı eylemlilik probleminin yalnızca bir yönüne eğildikleri için iki yaklaşım da yeterli olmayıp sosyolojik kuramın görevi bu ikiciliği aşmak olarak saptanmıştır (Marshall, 1999, s. 744).

Göç bağlamında ele alınan sosyal entegrasyon ise, göçmenlerin kendileri için yeni olan toplumsal yapıya çeşitli biçimlerde uyumunu öngörmektedir. Bu uyum kültürleşme (acculturation), sosyo-ekonomik politik konum (placement), etkileşim (interaction) ve kimlik (identity) düzeylerinde ifade bulmaktadır. Sözü edilen bu düzeylerden kültürleşme, yeni toplum kültürü ile köken kültürün etkileşimini, sosyo-ekonomik politik konum bireyin sosyal, ekonomik ve politik haklarını işaret etmektedir. Etkileşim, göçmen üyelerin kendi toplumu ve yeni toplumun üyelerinin karşılıklı etkileşimini ifade ederken, kimlik ise kişinin toplumsal yaşamda kendisini ait hissettiği yerle ilintili olarak anlam kazanmaktadır. Bu dört düzeyin sonucu olarak ortaya çıkan asimilasyon, baskın olarak yeni kültüre eklenmeyi; segrasyon, köken kültüre uyumun baskınlığını; çoklu entegrasyon her iki kültüre uyumlu bir adaptasyon geliştirilmesini; marjinalleşme ise her iki kültürü de reddetmeyi ifade etmektedir (Şahin, 2010, s. 61-62).

II. Suriyeli Sığınmacıların Türkiye Deneyimi

Suriye'de patlak veren siyasal kriz ve iç savaşa bağlı olarak gelişen sığınmacı akını ilk olarak Nisan 2011 tarihinde başlamıştır. Söz konusu tarihten itibaren sığınmacılara yönelik uygulanmaya başlanan "açık kapı politikası", beklenen sığınmacı sayısının ötesine geçilmesine rağmen devam ettirilmiştir. İçişleri Bakanlığı'ndan edinilen bilgilere göre,⁴ 2016 itibarıyla Türkiye sınırları içinde kayıt altına alınmış 2.834.441 Suriyeli sığınmacı bulunmakta; bunların 258.545'i on farklı illerde kurulan 26 geçici kabul merkezinde misafir edilmektedir. Anlaşılabacağı üzere sığınmacıların çoğunluğu geçici kabul merkezleri dışında, Türkiye'nin hemen her şehrine çeşitli oranlarda dağıl-

4 Suriyeli sığınmacılara ilişkin ayrıntılı istatistiki bilgiler için bkz.(2016 Türkiye Göç Raporu, İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü).

miş olup, yerel halk ile iç içe yaşamlarını sürdürmeye devam etmektedirler. İllere göre dağılımlar dikkate alındığında, sığınmacıların öncelikli tercihlerinin başta İstanbul (438.861) olmak üzere büyükşehirler olduğu göze çarpmaktadır.

AFAD verilerine göre⁵ Suriye'den Türkiye'ye halen devam etmekte olan göç sürecinde sığınmacıların temel insanî ihtiyaçlarının karşılanması ve bunların düzenliliğinin sağlanmasına dönük operasyonel girişimler için yapılan harcamalar 25 milyar doların üzerine çıkmış durumdadır. Bu kapsamda 508.846 çocuk sokaklardan alınarak Milli Eğitim Bakanlığı işbirliğiyle eğitim kurumlarına yönlendirilmiş, 1 milyonun üzerinde yatan hastanın tedavisi sağlanmış ve 841.118 hastaya ameliyat hizmeti verilmiştir. Bununla birlikte 197.948 bebek Türkiye sınırları içerisinde dünyaya gelmiştir.

Hukukî düzenlemeler açısından bakıldığında Suriyeli sığınmacılar, 1951 tarihli Mültecilerin Hukukî Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ni Türkiye'nin coğrafi kısıtlama ile benimsemesinden ötürü mülteci olarak kabul edilmemektedir. Söz konusu sınırlama uyarınca, yalnızca "Avrupa ülkelerinden gelen ve dini, ırkı, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği ve siyasî düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağı korkusu ile iltica talebinde bulunanlara mülteci statüsü verilebilmektedir. Avrupa ülkeleri dışında Türkiye'ye iltica talebinde bulunan kişilerin durumu ise Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ile birlikte değerlendirilmekte ve uygun bulunmaları halinde üçüncü bir ülkeye geçişleri sağlanmaktadır" (Orsam, 2015). Bu sebeple ülkemizde bulunan Suriyeli sığınmacılar yasal düzenlemelerde mülteci değil; "misafir" yahut "geçici koruma altında bulunan Suriyeliler" gibi ifadelerle tanımlanmaktadır (RG, 4.4.2013: 6458).

Ülkeye geldikten sonra resmî birimlerce kayıt altına alınan sığınmacılara sağlanan geçici koruma statüsü, Türkiye'de kalma, geri gönderilmeme ve zorunlu ihtiyaçların giderilmesine yönelik düzenlemeleri içermektedir. Bununla birlikte sığınmacılar için kurulmuş kamplar ve kabul merkezlerinde yaşayanlar için barınma, gıda, eğitim, sağlık ve suya erişim gibi imkânlar temin edilmektedir. Sığınmacıların çoğunluğunu oluşturan ve kabul merkezleri dışında kalanlara ise resmi işlemlerin yapılarak kayıt altına alınmaları şartıyla sağlık hizmetlerine ve ilâç teminine ücretsiz erişim imkânı sunulmaktadır.

Suriye'den Türkiye'ye gerçekleşen sığınmacı hareketliliğinin etkileri açısından, öncelikli olarak bölgeye sınır vilayetlerde yoğunlaşmışken, ilerleyen göç sürecinde, sığınmacıların ülkenin büyük kesimine dağılımları ile ülke genelinde hissedilir tepkilerin ortaya çıktığı ifade edilebilir. Başta demografik değişimler olmak üzere Türkiye genelinde gözlemlenebilir olan bu etkileri toplumsal etkiler, ekonomik etkiler, güvenlik algısı üzerindeki etkiler ve temel ihtiyaçlar/hizmet alımları üzerindeki etkiler biçiminde tasnif etmek mümkündür. Söz konusu etkiler birçok noktada kesişmekte yahut iç içe girebilmektedir. Dolayısıyla ortaya konan değerlendirme alanları ayrı başlıklar altın-

5 Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımlara dair ayrıntılı bilgi için bkz. (https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2373/files/Suriyeli_Siginmacilara_Yapilan_Yardimlar.pdf).

da toplanmışsa da birbirinden bağımsız ve kopuk olarak anlaşılmalıdır.

a. Kadın Sığınmacılar Ekseninde Gelişen Toplumsal Etkiler

Genel olarak ekonomik ve politik açıdan göz ardı edilemez güce sahip bir toplumsal yapıda farklılıkların tüm taraflardan kaynaklandığı gerçeği bir tarafa bırakılarak kültürel farklılıklardan neşet eden problemler doğrudan azınlıklara mal edilebilir bir yön taşımaktadır. Buradan hareketle, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılarla bir arada yaşama tecrübesinin gerçekleşmekte olduğu mevcut durum içinde yerel halk ile sığınmacılar arasındaki ayrımı öne çıkaran temel unsurların farklı dil, kültür ve yaşam tarzlarından kaynaklanan sorunlar olduğu anlaşılmalıdır. Bu çerçevede yapılan saha araştırmalarında (Orsam, 2015), sığınmacıların yeni yerleşmiş oldukları bölgelerde çok eşlilik vakalarının görünürlük kazanması, buna bağlı olarak boşanmalarda yaşanan artış, kadın ve çocuklara yönelik istismar vakalarının ortaya çıkması, kimi şehirlerde etnik yahut mezhebe dayalı kutuplaşmaların belirginlik kazanması ve çarpık yapılaşma gibi toplumsal etkilerin olgu ve olayların ortaya çıktığı görülmektedir.

Bilindiği gibi Suriye'ye sınır komşusu olan, dolayısıyla sığınmacıların öncelikli olarak yerleştiği Kilis, Şanlıurfa ve Hatay gibi vilayetler, muhafazakâr toplum değerlerinin görece öne çıktığı pratikler sunan bir özellik taşımaktadır. Dolayısıyla toplumsal yapıda ortaya çıkan hızlı dönüşümler ve söz konusu yapıya uyumu sorunlu görülebilecek durumlar çeşitli tepkilerin ortaya çıkmasını anlaşılır kılabilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre (TUİK, 2017), 2016 yılında evlenme hızının en yüksek olduğu iller binde 10,19 ile Kilis, binde 8,78 ile Aksaray ve binde 8,74 ile Şanlıurfa'dır. Benzer şekilde yabancı gelinlerle yapılan evlilikler içerisinde Suriyeli gelinler 6 bin 495 kişi ile (% 28,8) ilk sırada yer almaktadır. Bu istatistiklerin yanında resmi kayıtlara yansımaya (dinî nikâh) yollarla gerçekleştirilen evliliklerin de olduğu dikkate alınır-sa rakamların daha yukarılara taşındığı sonucu çıkarılabilir.

Toplumsal cinsiyete dayalı farklılıkların kriz dönemlerinde belirgin şekilde gözlemlenebilir olması gerçekliğinden hareketle, kamplarda yahut kamp dışında yaşayan sığınmacılar arasında özellikle kadınlara yönelik aile içi şiddetin, erken yaşta evliliklerin ve çok eşlilik vakalarının görece yaygın olduğu anlaşılmalıdır (IASC, 2013:329; Barın, 2015). Dolayısıyla başta sınır vilayetlerinde olmak üzere Türkiye genelinde gerçekleştirilen resmi ve gayri resmi evliliklerin aynı zamanda boşanma oranları üzerinde de önemli bir etkiye sahip olduğu saptanabilir bir gerçeklik olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede gerçekleştirilen saha araştırmalarında (Orsam, 2015), kadınların eşlerini kaybetme korkusu taşıdıkları ve söz konusu durumun üzerlerinde baskı oluşturduğu ifade edilmektedir. Aynı çalışmada yer verilen bir diğer önemli husus ise Suriyeli sığınmacılarla gerçekleştirilen evliliklerin maddî bir çıkar sağlama aracına dönüşmüş olmasıdır. Buna göre, sığınmacı bir kadınla evlenmek isteyen erkekler söz konusu süreci şekillendirecek kimi araçlara başvurmakta ve değişen miktarlarda ücretler ödemektedir. Diğer taraftan Suriyeli gelinin ailesine de belli miktarda başlık parası verilmektedir. Dolayısıyla evlilik, sığınmacı aile açısından bakıldığında, bir yönüyle

evlenecek kızın daha iyi yaşam standartlarına kavuşması, diğer taraftan ailenin maddi gelir sağlama aracı olarak görülebilmektedir. Öte yandan bu evliliklerin özellikle resmî kayıtlara yansımaya örneklerinde çocuk istismarı olarak değerlendirilebilecek olan “reşit olmayan çocuk evlilikleri”nin gerçekleşmesi gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir.

Görüldüğü üzere, sosyal dokuya etki eden temel eksenin toplumsal cinsiyet bağlamında geliştiği dikkate alındığında, Suriyeli kadın sığınmacılar özelinde değişen Türkiye sosyolojisiyle ilgili ortaya konulacak çalışmaların yakın dönemde önemli tartışma başlıklarından birini oluşturacağı öngörülebilir. Kadın sığınmacılar konusunun tüm boyutlarıyla ele alınabilmesinin araştırmamızın konu ve imkân sınırlarını aşabileceği gerçeğinden hareketle burada özellikle göç bağlamında öne çıkan hususların değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

b. Ekonomik Etkiler

Türkiye ekonomisinin Suriyeli sığınmacılar özelinde gelişen seyri, esasen birtakım risk ve fırsatların birlikte değerlendirilmesi gereken bir çerçeve sunmaktadır. Bilindiği üzere sığınmacıların ülkeye kabulü ile gerçekleşen ilk ekonomik gösterge değerlerden biri kira bedellerinde yaşanan artış olmuştur. Bu durum konut sahipleri açısından memnuniyetle karşılanırken, sığınmacıların yoğun olarak tercih ettikleri bölgelerde yerel halk içinde kiracı konumunda bulunan kimseler açısından ekonomik bir zorlanmayı beraberinde getirmiştir. Sığınmacıların gerek sınır illeri gerekse diğer şehirlerde yerleşim alanı olarak düşük kira bedeliyle oturabilecekleri kenar mahalleleri ve konutları tercih ettikleri görülmektedir. Özellikle kira bedellerinin yüksek olduğu bölgelerde birden fazla sığınmacı ailenin aynı evi paylaşma (hane halkı birleşimi) yoluna gittiği bilinmektedir (GKK, 2014). Bu durum konut sahiplerinin kira gelirlerini artırmak amacıyla kaçak yapılaşmaya gitmelerinin önünü açmakla birlikte var olan düzensiz yapılaşma problemini de derinleştirmektedir (Orsam, 2015).

Diğer taraftan, özellikle sınıra yakın illerde görülen bir başka ekonomik etki, genel düzeyde hayat pahalılığının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Arz-talep dengesinde nüfus artışına bağlı olarak gelişen talep oranındaki yükseliş, temel gıda maddelerinden başlamak üzere ekonomik değer taşıyan bütün ürün fiyatlarında artışa sebep olmaktadır. Bu sebeple başta Kilis, Şanlıurfa, Hatay ve Gaziantep olmak üzere sığınmacı hareketliliğinin yoğun olarak yaşandığı şehirlerde enflasyon oranlarının Türkiye ortalamasının üzerinde seyrettiği görülmektedir (TUİK, 2013).

Etkisi toplumsal düzeyde görünür olan bir diğer önemli ekonomik problem, istihdam alanında etkisini hissettirmektedir. Özellikle sanayi, tarım, hizmet sektörü ve küçük çaplı ticari işletmelerde çocuk işçiliği şeklinde ortaya çıkan durum, bir taraftan Suriyeli çocuk ve gençlere yönelik yeterli eğitim imkânlarının sağlanamaması, diğer taraftan sığınmacı ailelerin çocuklarını eğitime yönlendirmekten ziyade maddi kazanç sağlayarak hayatı idame ettirme gerekliliğinden kaynaklı zorunlu bir tercih olarak

ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar 2013 yılından bu yana başta Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK)'nin koordinasyonu ile önemli birtakım düzenlemelerin gerçekleştirildiği bilinmekteyse de, kampların dışında yaşamakta olan çocuk ve gençlerin yalnızca % 14'ü eğitimlerine devam edebilmektedir (AFAD, 2013). Dolayısıyla sığınmacı ailelerin çocukları, çoğunlukla sokaklarda birtakım ürünler satma yahut çeşitli sektörlerde kayıt dışı ucuz işgücünü sağlama şeklinde görünür birer gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. ORSAM'ın sığınmacıların Türkiye ekonomisine etkisini saptamaya yönelik ortaya koyduğu saha araştırması sonuçlarına göre (2015), sınır illerinde işini kaybedenlerin % 40 ile %100'ü arasında değişen oranlardaki bölümü "Suriyeliler nedeni ile işini kaybettiğini" düşünmektedir.

Öte yandan Suriyeli sığınmacıların ülke ekonomisine kimi yönleriyle katkıda bulunduğunu kayıtlamak gerekmektedir. Zira gerek Suriye sınırları dahilinde bulunan bölgelere yapılan insanî yardımlar gerekse ülke içinde sığınmacılara tahsis edilen kamplar için sunulan hizmet ve ürünler yerel şirketler kanalıyla temin edilmekte ve ilgili noktalara ulaştırılmaktadır. Bu durum özellikle gıda ve tekstil sektöründe gerçekleşen ülke içi üretimin artmasını ve ihracatın görece canlanmasını beraberinde getirmektedir (TİM, 2017).

Sığınmacıların ülke ekonomisine katma değer oluşturmalarına ilişkin muhtemel bir husus, üst gelir grubuna mensup Suriyeliler'in ticarî bağlantılarını Türkiye üzerinden yeniden inşa etmeleri ile gerçekleşebilecek olumlu etkidir. Zira bu durum, bir taraftan Suriyeli yatırımcılarla ortak şekilde geliştirilecek istihdam fırsatlarının oluşumuna katkı sağlayacak, diğer taraftan Türkiye'de üretilen malların Ortadoğu pazarına görece işlevsel açılımının sağlanmasına yardımcı olabilecektir. Esasen ülkemizde özellikle sığınmacıların yoğun olarak yaşadığı şehirlerde market, terzi, berber, restoran, ayakkabı ve giyim mağazaları şeklinde görünürlük kazanan küçük ölçekli işletmelerin varlığı, sığınmacıların halihazırda ülke ekonomisine katkı sunmaya başladıklarını kayıtlar niteliktedir. Bununla birlikte TÜİK (2017) verileri dikkate alındığında, makro ekonomik açıdan gerek kayıt dışı istihdamda gerekse ülke genelindeki işsizlik oranlarında gözlemlenen yükselişin Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar dikkate alınmaksızın açıklanamayacağı anlaşılmaktadır.

c. Güvenlik Algısı Üzerindeki Etkiler

Göçe dayalı demografik hareketliliği deneyimleyen ve aynı zamanda sosyo-ekonomik düzeyde çeşitli zorluklar yaşayan ülkelerin genel olarak sığınmacı yahut göçmenlere karşı olumlu toplumsal tutum geliştirme konusunda zorlanmakta oldukları bilinmektedir. Özellikle toplumsal güvenlik söz konusu edildiğinde, göç ve buna bağlı gelişen nüfus hareketlerinin bir tehdit unsuru olarak değerlendirildiği görülmektedir (Waeber, 2008, s. 154-155). Güvenlik eksikliğini paradigma gelişiminin belirli bir dinî aidiyet veya etnik kimliği hedef olarak küresel ölçekte alan geliştirmesi, kuşkusuz 11 Eylül saldırıları sonrası medya ve siyaset söylem alanlarının birlikte örüntülenmesiyle yakından ilişkilidir. Bu süreç bir yönüyle korkunun küreselleştirilmesine bağlı olarak

gelişen yabancı yahut öteki düşmanlığının (xenofobia) artması sonucunu doğurmuştur (Korkmaz, 2016, s. 92). Buradan hareketle göç ve sığınmacı/mülteci konusu, güvenlik merkezli konular arasına girerek kontrol ve güvenliği sağlanması gereken alanlar olarak imlenmiştir. Başka bir ifadeyle, küresel anlamda yaygınlık kazanan güvenlik endişesi, göçmenlere yönelik gelişen yeni toplumsal algının görece olumsuz şekillenmesine sebep olmakta, sığınmacıların toplumsal ve bölgesel istikrarı zedeleyeceği, barışı tehdit edeceği ve terör kaynaklarını besleyeceği gibi düşünceleri arttırmaktadır.

Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılarla ilgili durum, halihazırda bir ulusal güvenlik konusu olarak değerlendirilebilecek ölçüğe ulaşmamışsa da yapılan saha araştırmaları (Orsam, 2015) ve kamuoyunda yer bulan haberler, yerel halk ile sığınmacılar arasında kimi sorunların yaşandığına, buna bağlı olarak halk arasında artan bir güvenlik kaygısının varlığına işaret etmektedir. Örneğin Gaziantep ve Kahramanmaraş gibi sığınmacıların öncelikli olarak tercih ettikleri sınıra yakın yerleşim bölgelerinde 2014 yılında yaşanan gerginliklere benzer hadiseler yakın dönemde İstanbul başta olmak üzere farklı yerleşim alanlarında da görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, yerel halk arasında oluşan tedirginliğin provokasyona açık bir yön taşıdığı ve bunun da şiddet içeren kitlesel tepkileri doğurabilecek aktüel bir güvenlik riski oluşturduğu tespit edilebilir. Dolayısıyla bu gibi muhtemel gerilimlerin toplumsal bütünleşme ve entegrasyon açısından önemli bir zorluk doğuracağı açıktır.

Sığınmacıların % 89'unun yerleşim tercihlerinin kamplar dışındaki alanlar (Korkmaz, 2016, s. 98) olduğu ve şehirlerdeki iskan durumunun daha çok kenar mahallelerde yoğunlaştığı dikkate alındığında, entegrasyon/uyum sürecinin bu durumdan olumsuz etkileneceği öngörülebilir. Zira getto yapılanması şeklinde beliren ve sosyal etkileşimden kopuk bir biçimde gelişen dışa kapalı toplumsal yapı içinde, eğitimden görece uzak, düşük gelirli, dışlanmışlık hissini içselleştirmiş biçimde kimlik sorunları yaşayarak büyüyen bir kitlenin varlığı her şeyden önce orta ve uzun vadede yeni güvenlik risk ve sorunlarının ortaya çıkmasına uygun bir zemin hazırlamaktadır.

d. Temel İhtiyaçlar ve Hizmet Alımları Üzerindeki Etkiler

Türkiye'ye Suriye'den gerçekleşen göç sürecinde ele alınması gereken alanlardan biri kuşkusuz sığınmacıların temel ihtiyaçlara ve hizmet alımlarına erişimiyle ilgilidir. Bu çerçevede sağlık ve eğitimle ilgili ihtiyaçların yanında yerel yönetimler tarafından organize edilen belediye hizmetlerinin aktüel süreçte gözden geçirilerek yeniden yapılandırılma gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bilindiği gibi sığınmacılar için tesis edilmiş olan kamp ve geçici kabul merkezlerinde misafir edilen göçmenlerin temel gereksinimleri düzenli bir şekilde sağlanabilmektedir. Bu bağlamda kamplarda gerekli sağlık ve sosyal hizmet birimleri oluşturulmuş, çocuklar için oyun alanları, TV odaları, banyo ve çamaşırhaneler tesis edilmiş durumdadır (TTB, 2016, s. 10-11).

Diğer taraftan kamp dışında yerleşimi tercih eden sığınmacılar, genellikle şehirlerin varoş mahallerinde, yüksek kira bedelleriyle ve bazen birkaç aile birlikte yaşamak durumunda kalabilmektedir. Sağlık ve hijyen açısından çeşitli yetersizliklerin öne çıktığı kamp dışı yerleşimi zaruri olarak kabullenmiş olan sığınmacılar ancak resmi kayıt yaptırılmaları durumunda devlet hastanelerinden hizmet alabilmektedirler. Orsam tarafından gerçekleştirilen araştırmaya göre (2015), Türkiye'nin sınıra yakın vilayetlerindeki hastanelerden hizmet alanların yaklaşık % 30 ile 40'ını Suriyeli sığınmacılar oluşturmaktadır. Bununla birlikte Suriye'deki çatışmalarda yaralanan ve tedavi altına alınması gereken kişilere verilen sağlık hizmetleri de göz önüne alındığında, ortaya çıkan yoğunluğun gerek ilgili bölge hastanelerinin fiziksel şartları gerekse sağlık personeli sayısı açısından kapasite sorununu gündeme getirmektedir.

Sağlık hizmetleri ile bağlantılı bir diğer önemli mesele, yeni demografik durumla birlikte genel toplum sağlığında görölen olumsuz etkilerdir. Türkiye Tabipler Birliği'nin ortaya koyduğu çalışma verilerine göre (2016, s. 13), sığınmacılar kötü yaşam koşullarına ve yabancı bir ortama gelmelerine bağlı olarak başta tüberküloz, menenjit, bronşit ve pnömoni gibi hastalıklara kolaylıkla maruz kalma riski taşımaktadırlar. Benzer şekilde sığınmacı ailelerin yeni doğan ve küçük yaştaki üyelerinin gerekli aşı dönemlerinin aksamış olmasına bağlı olarak suıeği, difteri, boğmaca, tetanoz gibi hastalıkların görölme olasılığı yüksek seyretmektedir.

Araştırma verileri, ocuk felci gibi Türkiye'de uzun zamandır görölmeyen ve bu sebeple aşıları dahi bulundurulmayan kimi hastalıkların sınır illerinde yeniden görölür hale geldiğini kayıtlamaktadır. Bu çerçevede örneğin Gaziantep ilinin istatistiki rakamlara göre 2013 yılında en çok kızamık vakası görölen şehir olarak tespit edildiği belirtilmektedir (Orsam, 2015). Sağlık Bakanlığı'nın bu kapsamda özellikle sınıra yakın şehirlerde 0-5 yaş grubu çocuklara yönelik aşılama kampanyaları düzenlemekte olduğu ve söz konusu riskleri asgari seviyede tutmaya gayret ettiği bilinmektedir.

Temel ihtiyaçlar bağlamında ele alınması gereken, özellikle genç ve ocuk yaşta bulunan sığınmacıların gereksinimlerinden bir diğerisi kuşkusuz eğitimidir. Bilindiği üzere ülkeye pasaportla giriş yapan ve ikamet iznine sahip olan sığınmacı ailelerin çocukları devlet okullarında eğitim alabilmektedir. Bununla birlikte yerel ve uluslararası düzeyde hizmet sunan sivil toplum kuruluşları da gıda ve sağlık hizmetlerinin yanında sığınmacıların ihtiyaç duyduğu eğitim alanında önemli katkılar sunmaktadır (İgam, 2013). Ancak gerek AFAD'ın organizasyonunda gerekse sivil toplum kuruluşlarıncsa sağlanan eğitime yönelik destek faaliyetleri kamp dışında kalan sığınmacı ailelerin çocuklarının yalnızca % 14'üne erişebilmektedir (AFAD, 2013). Bu durumun ortaya çıkışında kuşkusuz sığınmacı ailelerin zihinlerinde sürekli olarak canlı tuttıkları "eve dönüş" düşüncesinin etkisi kadar, göç öncesi ait olunan sosyo-kültürel arka planın entelektüel birikime ne denli sahip olduğuyla da ilişkisi bulunmaktadır. Anlaşılacağı gibi eğitimden uzak seyreden göç süreci başta dil/lisan sorunu olmak üzere toplumsal uyumun gerçekleşmesi önünde orta ve uzun vadede bir dizi engeli beraberinde getirmektedir.

Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye göçüyle birlikte etkilenen bir başka alan, yerel yönetimlerce sağlanan belediye hizmetleridir. Zira yerleşim bölgelerinde oturanların ortak gereksinimleri olan başta imar, ulaşım, su ve kanalizasyon gibi altyapı hizmetleri olmak üzere, temizlik, taşıma, trafik ve kültürel faaliyetlerin icrası belediyelerin yetki ve sorumluluğunda bulunmaktadır. Bununla birlikte yerel yönetimler belde, ilçe veya şehirlerindeki nüfus oranına bağlı olarak devlet bütçesinden pay almaktadırlar. Ancak bir taraftan şehirlerin altyapı imkanlarının göç öncesi duruma göre yapılandırılması, diğer taraftan devam etmekte olan göç sürecinde belediyelerin bütçe desteklerinin sabit kalışı, sunulan kamu hizmetlerine ilişkin saptanabilecek iki yönlü gelişen artı yük durumunu kayıtlamaktadır. Özellikle sınır vilayetlerinde göçle birlikte nüfusta yaşanan artış, mevcut altyapı imkânlarını ve yerel yönetimlerin hizmet sunumlarını zorlayabilecek bir potansiyele erişmiş durumdadır (GKK, 2014).

III. Ötekileşme yahut Uyum

a. Kavramsal Ötekileş(tir)me

İnsanoğlu kavram ve kategorilerden hareketle hükmetmek istediği gerçeği yahut onun temsilini belirli bir düzenlemeye tabi kılar. Kategoriler, bireysel ve kolektif oluşuma ilişkin toplumsal bir sürecin ürünüdürler. Algılama ve davranma yetisini geliştiren de oluşturmuş olduğumuz bu kategorilerdir. Bu bağlamda kategorileştirme, genelleştirme, değer atfetme yahut değersizleştirme insan zihninin birer sürecidir (Schnapper, 2005, s. 154). Buradan hareketle düzen tesisindeki öncelikli işlerden birini kuşkusuz “öteki”nin konumlandırılması, hatta gerekiyorsa “feda edilmesi” oluşturmaktadır. Literatürde “Ego versus Alter” [ötekine karşı ben] olarak görülen söz konusu konumlandırmada varoluş, ancak bir “öteki”nin mevcudiyetiyle anlam kazanabilmektedir (Güvenç: 1998, s. 327). Bu düzen kurulumu insan ve oluşturmaya çalıştığı yaşam formu adına öylesine önemlidir ki, bu durum korkularımız, ümitlerimiz, zevklerimiz, heyecanlarımız ve üzüntülerimiz gibi birçok insani/toplumsal unsurun, düzenin merkezde olduğu bir modeli bizlere dayatıyor oluşundan çıkarılabilmektedir. Her alanda kendisini hissettirmekte olan bu düzen dayatması insan hayatı için bu denli değerli hale gelince, onun için feda edilenler de bir o kadar değerli (değersizleştirilmiş değerli) olarak belirmektedir (Özben, 2011, s. 12).

Göç olgusunun sosyal ve siyasî boyutlarının büyüklüğü öncelikle göç yahut göçmenlere yönelik üretilen kavram ve tanımlamalarla açığa çıkmaktadır. Bunlar kimi zaman yeni çatışma alanları oluştururken kimi zamansa var olan tartışmaların büyümesine, problemlerin sosyal yaşamda tesirinin artmasına sebep olmaktadır. Türkiye'ye göç özelinde, Suriyeli, yabancı, göçmen, mülteci, sığınmacı, vb. kavramlar -özellikle son beş yıl dikkate alındığında- ortalama bir Türkiye vatandaşının zihin dünyasının “öteki” tanımlamasının anahtar kavramlarını açık etmektedir. Ötekinin temsilini üstlenme rolü verilen bu sözcükler, kimlikleri ve dolayısıyla farklılıkları belirginleştiren doğalarıyla bir yönüyle toplumsal yapı içinde sınırlar oluşturulmasının birer aracı, bir yönüyle de göçe ilişkin belirlenen siyasî yönelimlerin gerekçelendirilmesinin formla-

rını oluştururlar.

Esasen Türkiye'ye gç yoluyla yerleşen sığınmacılar, insanî sebepleri ne alan bir sy-lem benimseyen mevcut siyasi iktidarın ortaya koyduğu inisiyatifle ilk olarak "kardeş", "muhacir", "komşu" gibi akrabalık, din ve coğrafya ortaklığını/bağını vurgulayan bir kavramsallaştırmayla tanımlanmıştır. Toplum tarafından da ekseriyetle benimsenen bu tanımlamalar, ilerleyen süreçte yeni etkileşimlerin ve bazen de sorunların ortaya çıkmasına bağlı olarak genel bir "misafir Suriyeliler" kategorisinin sabitlenmesini beraberinde getirmiştir. Sığınmacılara dönük görece sabitlenen bu tanımlama, sığınmacıya bir taraftan meşru bir statü sağlarken aslında hem kalış sresinin sınırlılığını hem de burada bulunuş sebebini sürekli olarak hatırlatma işlevi görmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'ye zorunlu olarak gelen göçmenlerin temel motivasyonunun "misafir" olarak buldukları ülkede –"ev sahibi"nin kurallarına uyma gerekliliğinin farkında olarak- belirli bir süre için kalacakları, kendi ülkelerinde güvenliğin tesis edilmesinden sonra geleceklerini orada kurmaları gerektiği düşüncesine dayanmakta olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte sığınmacıların istihdam alanlarında görünürlük kazanmalarına bağlı olarak henüz kullanıma giren "Suriyeli işçi" tanımlaması da buldukları bölgelerde üstlenecekleri fonksiyona indirgenmiş işlevsel değeri işaret etmektedir. Öte taraftan kültürel bir dönüşüm süreci olarak göçmenlik, zaten kişinin mensubu olduğu toplumun norm ve değerlerinin yeni toplumda kabul görmediği hatta yer yer dışlandığının anlaşılmasına bağlı olarak -zorunlu bir biçimde- kuşanılmak durumunda kalınan sabit bir statüyü işaret etmektedir (Outhwaite, 2008, s. 314).

Göçmenlere yönelik toplumsal algı oluşumunda istatistiksel veriler ve bunların sunuluş-kullanılış biçimine bağlı olarak geliştirilen maniplasyonlar kuşkusuz birtakım sonuçlar doğurmaktadır. Zira istatistikler "yabancıların istilası"na karşı gelişen düşmanlıkların önemli bilgi yahut rasyonalizasyon kaynaklarını oluşurmaktadır (Kastoryano, 2000, s. 34). Bu erevede Suriyeli aileler ve yerli aileler arasındaki doğum oranları farklılığına vurgu yapan kimi araştırmalar, genel toplum değerlerini ve aradaki farklılıkları vurgulamaktadır. Buradan hareketle göçmen ailelerinin görece byklğu ve -manipülatif bir söylemle- kimi çokeşlilik örnekleri bir araya getirilerek bu yapının ilkel/arkaik değerleri temsil ettiği, göçmen ailesi başına düşen ocuk sayısından hareketle de toplumda bir "i istila" kaygısı güçlendirilmektedir. Genel olarak, güvenlik kaygıları merkeze alınarak girişilen araştırmalarda ortaya konan yabancıya yönelik endişe, korku ve tedirginliklerle ilintili olarak kurgulanan bu bakış açısı, toplumsal pratikte Suriyeli sığınmacıların tekileşmesini sağlayan söylem alanlarını aktive etmektedir. Zira özellikle medya aracılığıyla söz konusu söylemlerin günlük yaşama dahil oluşu, halkın konuyla ilgili hassasiyetlerinin belirginleşmesine, farklılıklara işaret eden alanların ayrışmasına ve nihayetinde olumsuz düşüncelerin yaygınlık kazanmasına sebep olmaktadır. Tüm bu sınıflama ve ayrıma dayalı kategoriler farklı düzlemlerde kamusal söylemlere eklenmekte; böylece birey, grup ve ulus ölçeğinde kimlik ayrışmalarını pekiştirici bir rol üstlenmektedir.

Suriyeli sığınmacıların Türkiye'de artık kalıcı oldukları yönünde değerlendirmele-

rin yapılmasına bağlı olarak gelişen yeni söylem alanlarının belirlenebilmesi adına kamusal tartışmalarda kullanılan “Suriyeli misafir kardeşlerimiz” tanımlamasından “Suriyeli göçmenler” yahut “Suriyeli sığınmacılar” şeklinde bir geçiş yapıldığını tespit etmek gerekmektedir. Görüldüğü üzere ifadelerde ortak olarak yer verilen “Suriyeli” ön eki, hâkim toplumsal yapıyla aradaki mesafeyi yahut diğer bir ifadeyle “Biz”den ayrı oluşu ve “öteki”ni pekiştiren bir belirlenim sunmaktadır. İlerleyen süreç, toplumsal direnç yahut kabul mekanizmalarının ne şekilde işlevselleşeceğine bağlı olarak bu kavram üretimlerine “Suriyeli hemşehrilerimiz” türünden tanımlamaların dahil olup olmayacağını gösterecektir. Esasen göçmenlere yönelik söz kullanım dağarcığında gerçekleşen evrim Türkiye’nin fiilen göç alan bir ülke oluşunu kayıtlamakta ve zaten tarih boyunca sürdürdüğü çok kültürlü yapısının yeni göç dalgasıyla gerçekleşecek bir imkân alanına dönüşümünü mümkün kılacak bir potansiyel sunmaktadır.

b.Mekânsal Ötekileş(tir)me

Genel itibariyle göç alan ülkelerde “yabancı” olarak tanımlanan insanların yerleşim alanları niteliğinde öne çıkan banliyö, getto ve etnik adacık türündeki mekânlar, işsizlik ve yoksulluğun ülke ortalamasından görece fazla olduğu, kültür ve kuşak çatışmalarının yaygınlık kazandığı, ulusal kurumlar ile cemaat kurumları, sivil toplum ile güvenlik güçleri arasında çatışmanın hakim olduğu yerler olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de dekimi kent merkezlerine (İstanbul/Aksaray örneği) yabancılar/göçmenler yerleşmekte ve onların yerleşimlerindeki yoğunlaşma ile bu alanlar etnik kolonilerin oluşmasına sebep olmaktadır. Bu kavram bir yerde oturanların hem milliyetini hem de toplumsal durumlarını ortaya koymaktadır (Heckmann, 1981, s. 48).

Bununla birlikte yaşanan kimi dışlayıcı eylemler göçmenleri kendi yapısal bütünlüklerini koruma ve haklarını talep etme noktasında “azınlık cemaati” şeklinde bir kapalılığa itmektir. Söz konusu kapalılık, dışlayıcı unsur olarak görülen egemen toplumsal yapıya karşı gizil bir kitle agresyonu (Balcıoğlu, 2007, s. 56) doğurabilme tehlikesi taşımaktadır. Dolayısıyla karşılıklı olarak belirlenen sınırların yukarıda sözü edilen gerilimleri artırmakta ve var olan yerleşik kurumsal yapıya güvensizliği doğurmaktadır olduğu ifade edilebilir. Siyasî anlamda söz konusu olgu bir bağlılık sorunu olarak ele alınabilirken, bireyler açısından bu durum bir direniş, varoluş aracına dönüşen farklılığın ortaya konulması şeklinde tezahür etmektedir.

İçinde buldukları “yabancı” toplumda eriyip kaybolmamak ve kendi ülkelerindeki toplumsal yapıyı belirli bir bölgede toplanarak -ithal etme yoluyla- “kendi memleketlerindeki gibi” yaşayabilme amacı mekânsal düzeyde yoğunlaşmayı yahut getto yerleşimlerini ortaya çıkarmaktadır. Diğer taraftan bu süreç kimliğin korunmasında bir teminat oluşturmaktadır. Zira söz konusu yapılanma, dışarıdaki halkla teması asgari düzeye indirgemekle birlikte etnik ve kültürel kimliğin korunaklı bir yaşam pratiğine dönüşebilme imkânını sunmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında, ötekileştirme formülasyonunda yer alan biz ve onlar ayırımında kullanılan temel kriterlerden biri olan (Moses, 2006, s. 177) kültürel farklılıkların korunumu, başka bir deyişle Türk toplum

'biz'ine dahil olmayış, asimilasyona karşı direngen bir toplumsal psikoloji örüntülemekte, bu da çeşitli alanlarda sürekli yenilenebilen bir gerilimin varlık kazanmasına yol açabilmektedir.

Bu algının oluşumunda Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki iskânının kuşkusuz önemli bir yeri bulunmaktadır. Bilindiği gibi göç hareketliliğinin başladığı ilk dönemlerde yerleşimciler çadır ve konteynır kentlerde iskan edilmişken, ilerleyen süreçte özellikle kayıt dışı istihdam alanlarına görece kolay intibakın sağlandığı büyükşehirliere geçişler başlamıştır. Söz konusu geçiş ise göç öncesi yahut sürecinde korunan komşuluk ve akrabalık bağlarının yönlendirici etkisi ile belirli bölgelerde yoğunlaşmalar biçiminde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla halihazırda süregelen bu iskan yapılanmalarının dışarıya görece kapalı bir özellikte seyretmekte ve mevcut toplumla etkileşimi minimum seviyeye indirmekte olduğu, diğer taraftan oluşturulan homojen -köken kimliği açısından- kültürel yapıyı birbirine daha fazla yakınlaştırmakta olduğu saptanabilir. Benzer şekilde bu yerleşim alanlarının zamanla göçmenlerin kendi kültür ve kimlik pratiklerini görece rahat uygulama imkânları sunan bölgeler (gettolar) haline gelecek oldukları öngörülebilir bir durumdur.

Bu türden yerleşim örneklerinin gelişimi bir bakıma toplumsal uyumun gerçekleşme imkânlarını kısıtlayacak ve gettolaşmayı beraberinde getirecektir. Bu da toplumsal ve siyasî karar alıcıların şimdiden konuyla ilgili düzenleyici politikalar geliştirmelerini zorunlu kılan bir husus olarak ortada durmaktadır. Zira sözü edilen gettolaşma, ilerleyen dönemde süregelen genişlemeye dayalı bir biçimde gerçekleşen mekânsal yoğunlaşmayı arttıracak ve toplumsal anlamda farklılıkların keskinleşmesine dayalı olarak gelişmesi muhtemel olumsuzluklara zemin hazırlayabilecektir. Başka bir deyişle, toplumda göçmenlere yönelik oluşan söz dağarcığına dayalı teorik ötekileştirmeye dönük genel algı, yapısal bir bütün olarak "dışlanmışlar" topluluğunu yerleşmiş oldukları bölge ve burada oluşturulan sosyal ağlara fazlasıyla önem atfetmeye itecektir. Böylece toplumsal uyumu gerçekleştir(e)memenin adeta mevzileri haline gelebilecek getto yapılanmaları, toplumsal bir dışlanmışlığın fiziksel mekânları ve dışlanmanın sürekliliğinin pekiştirildiği alanlar olarak öne çıkabilecektir.

Dolayısıyla yukarıda ifade edilen sosyal gerçeklik ve tespitlerden hareketle Türkiye'de yaşayan ve halihazırda ülkelerine dönme gündemi -henüz- bulunmayan Suriyeli sığınmacılara yönelik ihtiyaç duyulan iskan, istihdam, eğitim, sağlık vb. düzenlemelelerin orta ve uzun vadeli olarak yapılandırılması gerekliliği açıktır.

Sonuç ve Öneriler

Suriyeli sığınmacılar Türkiye sosyolojisinde görece sabit bir gerçeklik olarak anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla toplumsal, ekonomik, siyasî ve güvenlik algısı açısından çeşitli etki alanlarına sahip olan söz konusu *de facto* duruma yönelik yalnızca temel

insanî ihtiyaçlar üzerinden geliştirilecek politikaların yeterli olamayacağıın kayıtlanması gerekmektedir. Buradan hareketle, toplumun tüm bileşenlerinin eşit paydaşlar olarak süreçte etkin olarak yer alacağı bir uyum (entegrasyon) anlayışının geliştirilmesi gerekmektedir. Halihazırda siyasî karar alıcıların etkin bir toplumsal uyum çerçevesi oluşturma yönünde ortaya koydukları gayretlere katkı sunması açısından şu önerilere yer verilebilir:

I. Toplumsal uyum/entegrasyon söylem alanı ve politikaları, -tek taraflı olarak yalnızca sığınmacıların çabasıyla hâkim sosyo-kültürel yapıya eklenilebileceğini öngören bir dil ve anlayıştan uzak bir biçimde kurgulanmalıdır. Zira uyum, hâkim kültürün kuşatıcılığı ve baskınlığı paradigmasından sıyrılarak eşit haklar temelinde ortak yaşamın imkânını bulma çabası olarak anlaşılmalıdır.

II. Başta sınır vilayetleri olmak üzere ülke genelinde sığınmacılara ilişkin gelişen olumsuz algının giderilmesine yönelik girişimlerde bulunulmalıdır. Söz konusu algının temelinde dil ve kültür farklılığına dayalı olarak gelişen diyalog sorununun belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu algının dönüşümü adına öncelikle ortak dil/lisan alanına geçişin sağlanması zorunluluğundan hareketle, sığınmacılara yönelik Türkçe öğretiminin azami seviyede yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bunun yanında eğitim kurumlarımızda ve özel eğitim kurumlarında isteyen öğrenci yahut ebeveynlerin katılabilecekleri Arapça dil eğitiminin gerçekleştirilmesi için düzenlemelere yer verilmelidir.

III. Sığınmacıların ülke ekonomisine olumsuz etkide bulduklarına yönelik toplumda yer bulan yaygın kanaatin değiştirilmesine dönük olarak, pratik düzlemde sığınmacıların sahip oldukları entelektüel birikime dayalı bir biçimde uygun istihdam alanlarına yönelebilmelerini sağlayacak düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu aynı zamanda kayıt dışı istihdam, ucuz işgücü ve çocuk işçiliği gibi suistimale açık alanlar üzerinde önemli bir sınırlayıcı etkiye de sahip olacaktır.

IV. Sığınmacıların ülke içindeki ikamet alanlarını düzenleyen bir iskân politikası geliştirilerek yerleşim kümelenmelerinin önüne geçilmeli ve yerel halk ile daha fazla temasın sağlanabileceği mekânsal düzlemler oluşturulmalıdır. Zira süregelen süreçte sığınmacıların dışa kapalı olarak gelişen getto yahut kültür adası biçimindeki yapılanmaları tercih ettikleri, bunun da toplumsal uyumun sağlanabilmesinin önünde son derece büyük bir engel oluşturduğu bilinmektedir.

V. Yukarıdaki somut adımlara ek olarak Türkiye toplumunun sahip olduğu misafirperverlik, yardımlaşma, komşuluk, merhamet gibi manevî temaları konu alan yayınların uygun medya enstrümanları aracılığıyla işlevsel olarak kullanımının devamlılığının sağlanması sosyal psikolojinin iyileştirilmesi açısından yapıcı bir hamle olacaktır.

Kaynakça

- Balcioğlu, İ. (2007). Sosyal ve Psikolojik Açıdan Göç. İstanbul: Elit Kültür Yayınları.
- Barın, H. (2015). Türkiye'deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), s.10-56.
- Bilgin, N. (1994). İnsan İlişkileri ve Kimlik. İstanbul: Sistem Yayınları.
- Faist, T. (2003). Uluslararası Göç ve Ulus Aşırı Toplumsal Alanlar. Çev. Gündoğan, A. Z. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Durkheim, E. (1986). *İntihar-Toplumbilimsel İnceleme*. Çev. Ozankaya, Ö. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- GKK-Gaziantep Kent Konseyi, (2014). Gaziantep'te Yaşayan Suriyeli Misafirlere İlişkin Rapor, Sorunlar ve Çözüm Önerileri <http://www.gaziantepkentkonseyi.org.tr/dosyalar/GAZIANTEP%20KENT%20KONSEYI%20%20SURIYE%20RAPORU.pdf> (15 Ocak 2017).
- Güvenç, B. (1998). Türkiye'de ve Almanya'da Türk Olmak. Was ist ein Deutscher? Was ist ein Türke? Alman Olmak Nedir? Türk Olmak Nedir?, Uluslararası Türk-Alman Sempozyumu Bildirileri Kitabı, Hamburg: Körber-Stiftung.
- Fitzpatrick, J. P. (1966). The Importance of Community in the Process of Immigrant Assimilation, *International Migration Review*, 1(1), Fall.
- Gordon, M. M. (1964). Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion and National Origins. New York: Oxford University Press.
- Heckmann, F. (1981). Die Bundesrepublik: Ein Einwanderungsland? Zur Soziologie der Gastarbeitervölkerungals Einwanderer Minoritat. Stuttgart: Klett-Cotta.
- IASC, Gender-Based Violence Area of Responsibility, (2015). S. 329. https://gbvguidelines.org/wp-content/uploads/2015/09/2015-IASC-Gender-based-Violence-Guidelines_lo-res.pdf (28 Eylül 2016).
- İgam-İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi, (2013). Sivil Toplum Örgütlerinin Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler İçin Yaptıkları Çalışmalar ile İlgili Rapor. Ankara: Anıl Matbaa.
- Kamali, M. (2004). Immigrant Family Businesses and Social Integration, *Migration and Labour in Europe-Views from Turkey and Sweden*. Ed. Zeybekoğlu, E. ve Johanson, B. İstanbul:Şefik Matbaası.
- Karakaya, E., Coşkun, A. M., Özerdoğan, N., Yakıt, E. (2017). Suriyeli Mülteci Kadınların Doğurganlık Özellikleri ve Etkileyen Faktörler: Kalitatif Bir Çalışma, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10 (48), s.417-428.
- Kastoryano, R. (2000). Kimlik Pazarlığı, Fransa ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri. Çev. Berktaş, A. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kızılcıkelik, S. ve Erdem, Y. (1996). Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü. İzmir: Saray Kitabevi.
- Korkmaz, A. (2016). Suriyeli Sığınmacılardan Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Akademik Hassasiyetler*. 3(6), s.83-116.
- Lee, E. S. (1966). *A Theory of Migration, Demography*. 3 (1). <http://www.cedir.fr/cedir2/wp-content/uploads/2012/07/LEE-A-theory-of-migration.pdf> (12.03.2017).
- Lockwood, D. (1964). Social Integration and System Integration: *Explorations in Social Change*. Ed. Zollschan, G.K., Hirsch, W. London:Routledge.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. Akınhay, O., Kömürcü, D. Ankara: Bilim ve Sa-

nat Yayınları.

- Moses, J. W. (2006). *International Migration: Globalization's Last Frontier*. New York: Zed Books.
- ORSAM-Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi. (2015). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri, http://www.orsam.org.tr/eski/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201518_rapor195tur.pdf (30 Aralık 2016).
- Outhwaite, W. (2008). *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*. Çev. Pekdemir, M. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özben, M. (2011). *Kirlilik Kavramı ve Aleviliğin Asimilasyonu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Özmen, N. (2012). *Çokkültürlü Toplumda Sosyal Entegrasyon ve Din*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Parsons, T. (1954). *Essays in Sociological Theory*. New York: MacMillan Publishing.
- Schnapper, D. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. Çev. Sönmezay, A. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Suiyeli Sığınmacılara Yapılan Yardımlar, AFAD (2017), https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2373/files/Suriyeli_Siginmacilara_Yapilan_Yardimlar.pdf (3 Mart 2017).
- Şahin, B. (2010). *Almanyadaki Türkler*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, *Türkiye Göç Raporu*, (2016). http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_goc_raporu_.pdf (13 Ocak 2017).
- TİM, (2017). *Türkiye İhracatçılar Meclisi Raporu*. <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html> (10 Şubat 2017).
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TTB-Türkiye Tabipler Birliği, (2016). *Savaş, Göç ve Sağlık*. Ankara: Türkiye Tabipler Birliği Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2017). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2016*. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24642> (29 Mart 2017).
- Waever, O. (2008). *Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi, Uluslararası İlişkiler*, 5(18), s.154-160.
- Warner, W.L. ve Srole, L. (1945). *The Social Systems of American Ethnic Groups*. New Haven: Yale University Press.
- Weber, M. (1970). *Essays in Sociology*. Çev. Hans, G. London: Routledge.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Resmi Gazete, (2013). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm> (22 Aralık 2016)
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.

Çalışma Yaşamında İkiz Rakip Üretimi: Kadının Kadına Engeli¹

Production of Twin Rival in Working Life: Woman's Hindrancel to Woman

E. Sahra Öztürk²

Öz

Kapitalist düzende kadın, içine itilmiş olduğu rekabet ortamında savaş vermeyi amaç edinerek öncelikle kendine ve ailesine yabancılaşmaktadır. Kadın, bireysel ve toplumsal vasıfları doğrultusunda çalışma yaşamında vandel rekabet koşullarında mücadele vermektedir. Çalışma yaşamındaki sorunlar, kadının aile yapısındaki önemli etkisi ve buna bağlı sorumlulukları doğrultusunda aileye katkılarını da sekteye uğratmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, mevcut ve önemli sorunlardan biri olan çalışma yaşamında ikiz rakip üretimi kavramını öne sürerek kadının kadına olan engelini sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çalışma yaşamı-Kadın ve Aile, Mobbing, İkiz Rakip Üretimi

Abstract

In the capitalist system, women who have found themselves fighting in a battle field filled with competition, firstly alienate themselves and their families. Women have to struggle in the harsh conditions of adversarial competition. The problems in the workplace interrupt women's contributions to the family in parallel with their crucial

1 Bu makale, 7 Mart 2017 tarihinde "III. Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Adaleti: Kadın ve Aile" kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

2 Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya Çalışmaları Doktora Adayı, orcid.org/0000-0001-5202-7270

Başvuru: 15 Mart 2017

Kabul: 17 Mayıs 2017

DOI: 10.21798/kadem.2017130144

Copyright © 2017 · **KADEM Kadın ve Demokrasi Derneği**

kadinarastirmalari.kadem.org.tr

ISSN 2149-6374 · Haziran 2017 · 3(1) · 111-134

effects on family structure and related responsibilities. Accordingly, this study puts forward the production of twin adversaries in work life within the scope of women's hindrance of other women.

Keywords: Work life-Women and Family, Mobbing, Production of Twin Rival

Giriş

Kapitalist düzende ve buna bağlı küreselleşen toplumda kadın, içine itilmiş olduğu rekabet ortamında savaş vermeyi amaç edinerek öncelikle kendine ve ailesine yabancılaşmaktadır. Kadın, bireysel ve toplumsal vasıfları doğrutusunda çalışma yaşamında maskülenleşerek vanda rekabet koşullarında mücadele vermektedir. Bu mücadele süresince kadın kendini ve ailesini göz ardı ederek iş yaşamını, merkezine almaya itilmektedir. Fakat toplumda ikincil bir konumlandırma sıfatı taşıyan kadının mücadelesi, aile gereksinimlerindeki önemi ve buna bağlı sorumlulukları doğrutusunda aile yapısındaki katkılarını da sekteye uğratmaktadır. Bunlara karşın kadının iş yaşamından uzak tutulma düşüncesinin olmaması ve olmayacağı gerektiği gibi bu zorlu hayatta kalma savaşında gerek kadın dernekleri gerek iş yaşamı odaklı sivil toplum kuruluşlarının ve devlet çalışmaları kapsamında kadının haklarını korumaya yönelik uygulamalar yapılmakta, mevcut ve olası sorunlara çözümler aranmaktadır.³ Bu doğrutuda bu çalışma, mevcut ve önemli sorunlardan biri olan çalışma yaşamında kadının kadına olan engeli kapsamında ikiz rakip üretimini açıklamayı amaçlamaktadır.

Günümüzde bilindiği üzere mobbing kavramı sadece ülkemizde değil dünyada hem bireye hem ailesine hem de çevresine psikolojik hasarlar verdiği suçlardan biri olarak kabul edilmektedir. İş yerinde psikolojik taciz olarak ifade edilen mobbing, çalışanların birbirlerini rahatsız ve huzursuz edici davranışlarla taciz etmeleri, kötü davranmaları, diğer bir deyişle psikolojik şiddet uygulamaları anlamında kavramlaştırılmaktadır (Leymann, 1996, s. 167-168). Bir kişinin veya kişilerin, bir kişiye veya kişilere karşı düşmanlığı biçiminde gelişen örgütsel psikolojik şiddet olan mobbingde mağdur zamanla kendini tanımamaya başlayarak dayatılan çalışma yaşamını kanıksamakta ve öncelikle kendini sonra da çevresini yıpratabilmektedir. Zamanla mağdur kişide, iş yerinde üstleri tarafından korunmadığı hissi gelişerek, kendisine ifade hakkı verilmediğinden kaynaklı iş yerine güvensizlik, gelecek kaygısı, yılmnlık, bıkmnlık, performans düşüklüğü vb. duygular oluşmakta ve durum mağdurun istifası ile sonlanmaktadır (Einarsen vd. 2003, s. 4-15).

Mobbing anlaşılacağı üzere hem kadın hem erkek tarafından gerçekleştirilebilir bir olgu olmakla birlikte bu çalışmada kadının kadına uyguladığı mobbinge dikkat çekil-

3 http://www.csgb.gov.tr/media/3417/proje_2015.pdf

mektedir. Çalışma, mobbing kapsamında ikiz rakip üretimi kavramını ortaya atmakla birlikte çalışma yaşamında kadının kadına karşı ikiz rakip üretiminin daha baskın olduğu hipotezini içermektedir. Çalışmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılmakla birlikte mobbing kavramı ile ikincil kaynak oluşturan literatür taraması yapılmış, vaka çalışmaları incelenmiştir ve hipotezin test edilmesi için çalışmada gözlem ve anket tekniği kullanılmış olup birincil kaynak sağlanmıştır. Buna bağlı olarak, İstanbul'da yer alan özel sektör, yarı özel- yarı kamu ve kamu kuruluşlarından birer örneklem seçilmiş, hem erkek hem kadın çalışanlar üzerinde anket uygulanmıştır. Çalışmanın hipotezi doğrultusunda; mobbing kapsamında ikiz rakip üretimi gerçekleşiyor mu? ikiz rakip üretimi mobbingin üç farklı işleyişi olan üstün asta- yatay ve astın üste uyguladığı mobbinglerden en çok hangisinde gerçekleşmektedir? ikiz rakip üretimi daha çok kıdemli çalışanlar tarafından mı gerçekleştiriliyor? çalışma yaşamında kadın, kadına engel oluyor mu? soruları oluşturulmuştur. Çıkan sonuçlar neticesinde hipotezin geçerliliği analiz edilmiş ve kurumların (özel, yarı özel- yarı kamu ve kamu) yapılarına göre değişken sonuçlar olabileceği varsayımında bulundurulmuş olup öneriler sunulmuştur.

Kadın - Çalışma Yaşamı ve Aile

Ekonomik kalkınmışlığın gereği kabul edilen kadının çalışma yaşamına katılması diğer bir deyişle iktisadi hayata kazandırılması, ülke için bir kazanç olmakla birlikte kalkınmayı hızlandırması açısından önem arz etmektedir. Bu amaçla günümüz kapitalist ekonomik sistemin koşulları doğrultusunda kadın, çalışma yaşamına katılımı ile ekonomik büyümeye katkı sağlarken aynı zamanda dayatılan rekabet ortamında sağladığı katkıdan daha büyük bir mücadele vermektedir. Türkiye'de kadınların, emek piyasası olarak da tabir edilen çalışma yaşamı ile tanışması 1912-13 Balkan Savaşları sırasında erkeklerin orduya katılımları sebebiyle azalan iş gücüne takviye sağlanması amacıyla gerçekleşmiş olup I. Dünya, İstiklal ve II. Dünya Savaşları ile birlikte giderek artmıştır (Berber ve Eser, 2008, s. 3).

Cumhuriyet sonrası yaşanan kırdan kente göç, sanayileşme, kadınlara tanınan sosyal, hukuki, siyasal haklar kadının toplumdaki konumunu ve çalışma şekillerini değiştirmeye başlamıştır. Kadının çalışma yaşamına girmesi, sosyal ve ekonomik alanlarda köklü değişimleri meydana getirmiştir. Toplumda ikincil konum ile özdeşleştirilen kadın, çalışma yaşamında öncelikli olarak tarımda, sanayileşme sonrasında da çırak, yamak vb. olarak düşük ücretlerle çalıştırılmaya mahkum edilmiştir. Kadın iş gücü, eril ekonomik örgütlenme içerisinde erkek işgücünün ikamesi olarak ikincil bir konuma indirgenmiştir. Diğer bir deyişle, kadın eril ekonomik çalışma yaşamında daha düşük ücretlerle erkeğin eksik veya yetersiz kaldığı zamanlardaki boşlukları doldurmak ve ekonomik sürdürülebilirliği devam ettirmek amacıyla erkeğin yedeği olarak konumlandırılmıştır.

Halbuki büyük ölçüde erkeğin eve gelir getirdiği toplumsal yaşam biçimimizde ekonomide gerçekleşen krizler nedeniyle bu durum sektöre uğrayabilmekte ve zor ko-

şullara göğüs gerecek olan kadının sadece yedek olarak değil tam anlamıyla çalışma yaşamına katılımı tetiklenmektedir. Bu durum sadece ekonomik krizlerle minimize edilmeyecek olup aynı zamanda iş kazaları, hastalık, ölüm vb. nedenlerden ötürü de erkeğe bağlı tek kazanımlı aile modeli yoksulluk ile mücadele etmeye mahkum kalmaktadır. Bu bağlamda, eril ekonomik örgütlenmede erkeklerin de işsiz kalma risklerine karşılık kadının çalışma yaşamına katılımının artması ve çift kazanımlı hane modeli teşvik edilmektedir. Böylece önemi teslim edilmeyen, ev içi sorumlulukların yanı sıra çalışma hayatının sorumluluklarını da yüklenen kadın, çalışma hayatında karşılaştığı zorluklara karşı da farklı bir mücadeleye girmektedir. Hem iktisadi hem de toplumsal yaşamın bir bütün olarak değiştiği bu durumda kadının yaşamı, ev ve iş yerinden oluşan iki ayrı dünya kapsamında yeniden şekillenmektedir.

Bu bağlamda ülkemizde kadının siyasi ve toplumsal hayattaki konumunun güçlendirilmesine yönelik ilk çalışmalar Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Yasal düzenlemeler kapsamında; 1998 yılında yürürlüğe giren “4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun” aile içindeki şiddete karşı önlem alırken, evli kadının çalışması ile ilgili olarak ise Medeni Kanun’un 192. maddesinde “eşlerden hiçbiri iş veya meslek seçimi konusunda diğ erinin iznini almak zorunda değildir” ibaresi esas alınmıştır.⁴ Öte yandan ülkemizde kanayan bir yara olan kadına şiddet olaylarının önlenmesine yönelik çalışmalar yapılmış olup, iyileştirme odaklı çabalar devam etmektedir. Ayrıca son yıllarda kadının çalışma yaşamını yapılandıracı kararlar da alınmaktadır. 24. 07. 2013 tarihinde yayınlanan “Kadın Çalışanların Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik” uygulamaya alınan önemli düzenlemelerdendir. Bununla beraber 4857 sayılı İş Kanunu ile kadın işçilere annelik ve emzirme durumunda tanınan haklar konusunda ilerleme sağlanmıştır. Günümüzde kadının çalışma yaşamındaki mevcut durumlarını iyileştirmeye yönelik kararlar alınırken aynı zamanda İŞKUR (İş ve İşçi Bulma Kurumu) ve ilgili kuruluşlar da kadın istihdamının arttırılması, kadının mesleki beceri kazanması ve işe yönlendirilmesi için çalışmalarını sürdürmektedir. Bu çalışmalar ile birlikte TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu, 2016) verilerine göre, kadınların iş gücüne katılma oranının son on yılda önemli bir artış kaydederek 2015 yılında %30. 3 olduğu görülmektedir.

Kadın istihdam teşvikleri bir yandan ekonomik kalkınmayı ve temel eşitlik haklarını arttırmayı hedeflerken diğ er yandan kadının içine itilmiş olduğu rekabet ortamında savaş vermesini amaç edindirerek öncelikle kendine ve ailesine yabancılaşmasına da sebep olmaktadır. Bu bağlamda kadın, çalışma yaşamında maskülenleşerek vandal rekabet koşullarında karşı cins ile mücadele etmektedir. Birçok yönetim kademesinde erkeklerin mevcudiyeti ve toplumsal üretime dahil olan kadınların emek gücünün erkeklere oranla ucuza kiralanmakta olması bu durumu özetlemektedir. Bu sebeple kadın, çalışma yaşamı süresince gerek yönetim gerek çalışma arkadaşları tarafından oluşturulan zorluklara da maruz kalmaktadır.

4 http://www.mfa.gov.tr/turkiye_de-kadin-haklari-alaninda-kaydedilen-gelismeler.tr.mfa

Mobbing

Ev ve iş yeri arasında mücadele veren kadının çalışma yaşamında karşılaştığı en büyük zorluk ve sonucunda hasar gördüğü etken “mobbing”dir, diğer bir ifadeyle iş yerinde karşılaştığı psikolojik tacizdir. Çalışma yaşamında görülen ve bir çeşit psikolojik terör olan mobbing her iki cinsi, hem kadını hem de erkeği kapsadığından sadece kadına indirgenmemektedir. Fakat diğer yandan kadının ev yaşamındaki anaç ve hassas karakteri ile sorumlulukları göz önüne alındığında, mobbingin kadın üzerindeki etkisinin daha ağır olduğu görülmektedir.

Mobbing'in özellikle son yıllarda literatürde çeşitli tanımları yapılmakla birlikte, ilk olarak 1960'lı yıllarda hayvan davranışlarını inceleyen Kontranz Lorenz tarafından büyük bir hayvanın tehdidine karşı daha küçük hayvan gruplarından gelen karşı saldırıları ifade etmek amacıyla kullanılmıştır (Yüctürk, 2002). Mobbing, çalışanların birbirlerini rahatsız ve huzursuz edici davranışlarla taciz etmeleri, kötü davranmaları, diğer bir deyişle psikolojik şiddet uygulamaları anlamında kavramlaştırılmaktadır (Leymann, 1996, s. 167-168). İlk kez 80'li yıllarda Alman çalışma psikoloğu Heinz Leymann'ın⁵ kavramsallaştırdığı mobbingde faillerin diğer bir deyişle uygulayıcıların büyük çoğunluğu kendisini iyi bir lider olarak tanımlamakta ve mobbing yaptığını kabul etmemektedir. Davenport vd. (2003, s. 15) göre mobbing, kişinin diğer kişileri kendi rızaları veya rızaları olmadan dahil ederek başka bir kişiye karşı sürekli kötü niyetli hareketlerde bulunma, alay, ima ve kişinin itibarını düşürme gibi yollarla rahatsız bir ortam yaratarak kişiyi işten çıkmaya zorlamaktır. Bir kişinin veya kişilerin, bir kişiye veya kişilere karşı düşmanlığı biçiminde gelişen örgütsel psikolojik şiddet olan mobbingde mağdur zamanla kendini tanımamaya başlayarak dayatılan çalışma yaşamını kanıksamakta ve öncelikle kendini sonra da çevresini yıpratabilmektedir. Zamanla mağdur kişide, yapılan psikolojik şiddet ile birlikte iş yerinin kendini korumadığı, kendine ifade hakkı verilmediğinden kaynaklı iş yerine güvensizlik, gelecek kaygısı, yılgınlık, bıkkınlık, performans düşüklüğü vb. durumlar oluşmakta ve mağdurun istifa etmesiyle sonlanmaktadır (Einersen, vd. 2003, s. 4-15). DiMartino vd. (2003) göre ekonomik küreselleşmenin neticesinde pazar payı kapma yarışının çalışanlar üzerindeki psikolojik baskıyı artırmasının mobbing durumuna yol açan en önemli nedenlerden biri olduğu ifade edilmektedir. Field (2002, s. 878-830), mobbingin nedenlerini araştırmış olup, mobbingin eksik ve yetersiz yönetimlerde dikkatli olunmadığından çalışanlar arasındaki moralsizliğin artması, örgütsel sağlığın azalması, zaman ve enerjinin ekonomik şekilde kullanılmaması, çalışanların işyerinden soğuması ve soğutulması ve sürekli çatışmaların olması sonucu oluşan kötü örgüt atmosferinde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Hoel ve Cooper (2000, s. 20) ise mobbinge neden olan yönetim tarzlarının karakteristik özellikleri üzerine yaptıkları araştırmalarında, otokratik yönetim tarzı, anlaşmazlık yaratan yönetim tarzı, umursamaz yönetim tarzı ve cezalandırıcı yönetim tarzını benimsemiş yapılarda mobbingin oluştuğunu belirtmektedirler. Archer'a (1999, s. 95) göre, mobbing daha çok askeri, sağlık vb. aşırı hiyerarşik yapıları, köklü kültüre ve geleceğe sahip örgütlerde görülmektedir.

5 <http://www.psychologicalharassment.com/Professor-Heinz-Leymann-Biography.htm>

Mobbingin yukarıdan aşağıya, yatay ve aşağıdan yukarıya uygulanan üç farklı işleyişi bulunmaktadır. Birinci işleyiş olan yukarıdan aşağıya, üstün astına olan mobbingi; ikinci olan yatay işleyiş aynı statüdeki personelin birbirine olan mobbingi; üçüncü ve son olan aşağıdan yukarıya uygulanan işleyiş de astın üste olan mobbingi ifade etmektedir (Tınaz, 2006, s. 116). Mobbing failleri ve mağdurlarının kişilik özelliklerine dair yapılan bir araştırmada; mağdurların kişilik özellikleri savunmasız oluşları, başarılı ve grup normlarına uymamaları şeklinde tanımlanırken, mobbing faillerinin temel kişilik özellikleri ise özgüvenleri yüksek, sosyal becerileri az ve küçük çıkarlar için politik oyunlara açık karakterde oldukları ifade edilmektedir (Zapf ve Einarsen, 2003, s. 165-184). Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO, 2003, s. 15) çalışmasında; sağlıklı çalışma ortamı ile mobbing arasındaki farklılıklar araştırılmış olup; sağlıklı çalışma ortamında rollerin, iş tanımlarının açık ve işbirliğinin sağlandığı, iletişimin sağlıklı olduğu ifade edilirken, mobbing ortamında ise rollerin belirsiz oluşu, örgütsel eksikliklerin var oluşu ile birlikte işbirliğinin sağlanamadığına dikkat çekilmektedir. Psikoloji bilimi kapsamında, mobbing uygulayanlar diğer bir deyişle psikolojik taciz failleri, ilgi açlığı çeken, övgüye ihtiyaç duyan, çalışma ortamında kendini yetersiz hisseden, sosyal beceri eksikliği olan kişiler olarak ifade edilmektedir (Kök, 2006, s. 436-438). Ekonomik perspektiften bakıldığında ise rekabet ortamında mobbing yapan bu kişiler (üstten asta uygulanan mobbing doğrultusunda) mevcut statülerini daha doğrusu maaşlarını korumayı veya (yatay ve aşağıdan üste uygulanan mobbing doğrultusunda) daha yüksek maaşlara erişme arzusunu gerçekleştirme hedeflemektedirler.

Dünyanın birçok yerinde mobbingin çalışma yaşamına ve bireylere zarar vermekte olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerde gerçekleştirilmiş araştırma sonucuna göre en az 12 milyon kişinin mobbinge maruz kaldığı görülmüş olup, bu sonuçlara göre İngiltere'de %16, İsveç'te %10, Fransa ve Finlandiya'da %9, İrlanda ve Almanya'da %8, Belçika, Yunanistan ve İspanya'da %5, İtalya'da %4 olarak saptanmıştır (Espresso, 2000, s. 64). Türkiye'de ise mobbingin en çok 29-33 yaş aralığında gözlemlendiği, kadınların erkeklere göre daha fazla psikolojik baskıya maruz kaldığı, en sık karşılaşılan mobbing türünün ise yönetici tarafından anlamsız veya yeteneğin altında görevler verilmek yoluyla ortaya çıktığı görülmektedir (Dural, 2016, s. 6-10). Ülkemizde hukuksal boyutta mobbing ile ilgili olarak; 11. 01. 2011 tarihinde kabul edilen ve 04. 02. 2011 tarihli 27836 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 6098 sayılı Borçlar Yasası'nın 417. maddesinde ilk kez psikolojik taciz kavramı kullanılmış olmakla beraber bu yönde çalışmalar devam etmektedir. Mobbing failine yasal ceza verilmesi hususu ise, hukuki olarak en önemli unsur olan mağdurun faillerin mobbingi uyguladıklarına dair yeterli delilinin olamayışından, çalışma ortamındaki şahitlerin bu tür hukuki sürece katılmak istememelerinden ötürü bir neticeye varamamaktadır. Hukuki süreçlerde nasıl yol alınacağını öğrenmek adına Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın İletişim Merkezi "Alo 170" mobbing mağdurları için önemli bir hizmet sağlamaktadır. 2013 yılına göre "Alo 170" hattını iki sene içerisinde 5. 890 kişi aramış olmakla beraber; hattı arayanların %20'sinin istifaya zorlandığı, mağdurların %87'nin

mobbing faillerinin amirleri olduğu, başvuruların %67'si özel sektör ve %33'ü kamu olduğu ve kadınların daha fazla mobbing mağduru olduğu tespit edilmiştir.⁶

İkiz Rakip Üretimi

Anlaşılabacağı üzere sistemli bir şekilde yapılan, süreklilik kazanmış, sıklıkla tekrarlanan ve hatta bazı kurumlarda gelenekselleşmiş olan mobbing, tüm ülkelerde ve kültürlerde yaş, cinsiyet gözetmeden uygulanabilmektedir. Ülkemizde de son yıllarda mobbing kavramı yaygınlaşmış olup mağdurun kendini ve dayatılan psikolojik tacizdeki farkındalığının arttığı gözlemlenmektedir. Fakat yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak mobbingin ne şekilde mağdura yansıdığı, mağdurun fiziksel, sözel, dışlanma vb. nasıl bir muamele ile karşılaştığı araştırılırken, mobbing failinin zaman, koşul ve çevresiyle bağlantılı olarak kendini yenileyen dinamik süreçleri doğrultusunda nasıl bir mobbing çeşidi belirlediği göz ardı edilmektedir. Bunun sebebi ise mobbing mağdurunun psikolojik çöküntüyle birlikte içinde sıkışmış olduğu baskılardan ötürü mobbing failinin nasıl bir taktik geliştirdiğinin farkına varamamasıdır. Farkına varamadığından ötürü de olay çalışmalarına örnek teşkil edememekte ve derinlemesine araştırılmamaktadır. Bu doğrultuda bu çalışma mobbing failinin uyguladığı bir sürece açıklık getirmekte olup ikiz rakip üretimi kavramını ortaya atmaktadır. Bu kapsamda ikiz rakip üretimi, mobbing sürecinde düşman belirlenen hedefi yıldırım ve oyun dışı etmek amacıyla mağdurun vasıflarına yakın, benzer veya benzetilen mobbinge dahil olan veya olacak, kurum içi veya kurum dışından alınan personel ile gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda üretilen rakip, mağduru taklit ederek yerine geçmekte, aynı işleri yapmaya veya yapıyor gibi gösterilmektedir. Böylece kurum yönetimine ve diğer personellere mobbing mağduru unutturulmakta, onuz da bir şekilde işlerin devam ettiği portresi çizilmektedir ve ilerleyen zamanlarda üretilen rakibin adaptasyonunun tamamlanmasıyla birlikte işler bir şekilde devam ettirilebilmektedir.

İkiz rakip üretimi, mobbing sürecinde fail tarafından ve örgütlü olarak gerçekleştirilmektedir. Çünkü bu süreçte mobbing faili, bu örgütsel eylemini gerçekleştirmek amacıyla anlayabildiği ve çalışma yaşamında kontrolü altında tutabildiği kişiyi kendi planına dahil etmektedir. Bu bağlamda mobbing faili, kendine çalışma yaşamında rakip olmayacağını düşündüğü ve bir benzer oluşturmak istediği kişiyi, gözlem sürecinde tuttuğu, birlikte çalışmak istemediği mağdura karşı rakip olarak eğitim tutumuna girmektedir. Bu durumda rakip olarak seçilen kişi, mağdura yapılan eylemin farkında olabileceği gibi aynı zamanda farkında olamaya bilmektedir. Bu bağlamda mobbing faili üretmek istediği rakibini, mağdur hakkında iftira, karalama vs. ile kandırma yolu ile kendi örgütsel eylemine dahil ederek veya üreteceği rakibe direkt neden mağduru istemediğini açıkça dile getirerek mobbing sürecine devam edebilmektedir. Mobbing faili bu hususta mağdura yaptıkları ve yapacakları ile ilgili üreteceği rakibe, mağduru ezme ve dışlama düşüncelerini açıklamak yerine, onu mağdura karşı olumsuz fikirlerle yönlendirme yoluna gitmesi kendi lehine hem kolay hem de avantajlı olmaktadır. Böylece ürettiği rakibin kontrolünü sağlayabilmekte ve niyetini açık etmeden hak-

6 <http://www.ntv.com.tr/ekonomi/turkiyenin-mobbing-karnesi>, 8B9nQH_8zkKZbbhjfUI0Ag

lı olduğu algısını oluşturabilmektedir. Planlanan ve uygulamaya sokulan ikiz rakip üretimi eylemi, mağdurun istifası veya yönetime mağdurun çalışma arkadaşlarıyla geçimsiz olduğu vs. benzer karalamalarla birlikte işlerini yapan, yerini dolduran personellerin olduğu aktarılarak artık ona ihtiyaç duyulmasına gerek kalmadığı bilincinin yerleştirilmesiyle amaca ulaşmaktadır.

İkiz rakip üretimi görüldüğü üzere tek bir cinse indirgenmemekle birlikte hem kadını hem erkeği kapsamaktadır. Bu süreç, mobbingin üstten asta, astın üste ve yatay olmak üzere üç farklı işleyişinde de görülebilmektedir. Üst, astlardan birinin gerek eğitim gerek beceri vs. sebeplerden ötürü kendisini yerinden edeceği korkusuyla; ast, üstünün baskıcı tavırlarından, mevkisini kıskanmasından vs. sebeplerden ötürü yerine geçme isteğinden; yatay olarak ise aynı statüdeki personellerden birinin daha takdir görmesi veya bir adım önüne geçme ihtimali vs. sebeplerinden ötürü ikiz rakip üretimi geliştirilebilmektedir. Buradaki önemli nokta ve gerçekleştirilen amaç hangi statüden olursa olsun istenmeyen hedefin yerine bir rakip üretilmesidir.

Şema: İkiz Rakip Üretimi'nde Nedenler ve Kullanılan Yollar

Nedenler		İkiz Rakip Üretimi'nde Kullanılan Yollar
Üstün Asta Olan Nedeni	Mevkiyi kaybetme korkusu	<ul style="list-style-type: none"> * Üretilen rakibi teşvik etmek * Mağdura pasifize olacak işler vermek * Mağduru dışlamak * Mağdurun işlerini üretilen rakibe devretmek * Mağdura hatalar yaptırılırken üretilen rakibin başarısını takdir etmek * Mağdurda kusurlar bulmak
Astın Üste Olan Nedeni	<ul style="list-style-type: none"> * Üstün baskıcı yapısı * Astın mevkiye erişme çabası 	<ul style="list-style-type: none"> * Üretilen rakibi teşvik etmek veya kendini ikiz rakip olarak üretmek * Üstün doğru kararlar vermediğini göstermek
Yatay Neden	Diğer personelin gerisinde kalacağı endişesi	<ul style="list-style-type: none"> * Kendini ikiz rakip olarak üretmek * Diğer personelde hatalar göstermek * Kendisini ön plana çıkarmak ve üstün olduğunu göstermek * Diğer personeli üste şikayet etmek

Şemada görüldüğü üzere ikiz rakip üretiminde üstün asta olan nedeni mevkiyi kaybetme korkusudur. Bu korku, kendi konumunu sarsacağını düşündüğü personelin iyi eğitilmiş, tecrübeli, becerikli vb. vasıflara sahip oluşundan kaynaklanmaktadır. Kullandığı yollar ise; ürettiği rakibini mağdura benzer şekilde eğitmek, motive etmek ve taklit etmesini teşvik etmek, mağduru gerek ekip çalışmalarında gerek öğle molalarında dışlayarak yalnız kalmasını sağlamak, mağdurun işlerini üretilen rakibe devretmek, mağdura hatalar yaptırılırken üretilen rakibin başarısını takdir etmek, mağdurda kusurlar bulmaktır. Astın üstte olan ikiz rakip üretiminde ise iki neden gösterilmektedir. Birincisi üstün baskıcı yapıda olması, ikincisi ise astın üstünün mevkisine erişme eğiliminde olmasıdır. Kullanılan yollar; eğer üstün mevkisine erişmesindeki basamak aralığı fazla ise amir olabilecek bir rakibi teşvik etmek, eğer kendini üst olarak aday göstermekte ise kendini rakip olarak üretmektir. Her iki koşulda da ast, üstün hatalarını ortaya çıkarmaktadır. Yatay ikiz rakip üretimindeki neden ise aynı statüdeki personellerden birinin eğitim, beceri, sevilen karaktere sahip oluşu vb. sebeplerden ötürü diğer çalışana kıskançlık duyarak onun gerisinde kalacağı endişesidir. Bu durumda kişi, hedefindeki çalışma arkadaşına karşı kendini ikiz rakip olarak üretmekte; terfi alacağını düşündüğü çalışma arkadaşını taklit ederek kendisini ön plana çıkarmakta, kendisinin üstün olduğunu göstermekte ve devamlı üstüne o kişiyi şikayet etmektedir.

Dünya genelinde ve ülkemizde tüm eğitim düzeylerinde erkeklerden daha düşük ücret alan, hane halkı ve aile bakımı faaliyetlerine erkeklerden daha fazla zaman ayıran kadınlar açısından ikiz rakip üretimi kavramına bakıldığında, durum daha ciddi bir probleme işaret etmektedir. Çünkü çalışma yaşamında erkeklere göre azınlıkta olan kadının, çalışma arkadaşı olan bir kadına bu tip bir eylem sürecinde bulunarak kendi cinsini ötekileştirmesi ve çalışma yaşamından uzaklaşmasına neden olması vahim bir gerçektir. Bu bağlamda çalışma kapsamında ikiz rakip üretiminin hangi cinsten daha baskın olup olmadığını araştırmak amacıyla (özel sektörde, yarı özel – yarı kamu ve kamu kurumlarında) hem erkek hem kadın çalışanlara yönelik anket uygulanmış olup çıkan sonuçlardan kadının ikiz rakip üretiminde daha baskın olduğu görülmektedir.

Çalışma kapsamında hazırlanan 100 adet anket rastgele özel, yarı özel- yarı kamu ve kamu kurumlarında hem kadın hem erkek çalışanlara iletilmiş olup, gerek zamanın yetersiz oluşu gerek mobbing konusu ile ilgili araştırmaya katılım sağlamaya çekinilmesinden kaynaklı 10'u kamudan ve 7'si yarı özel- yarı kamu kuruluşlarında çalışanlar tarafından ankete katılım reddedilmiş; 17 anket geri iade edilmiştir. Bu sebeple sonuçlar, doldurulan 83 adet anket üzerinden analiz edilmiştir. Bu bağlamda ankette isim ve kurum belirtilmemesi gerektiği hususu ile bağımlı değişkenleri içeren cinsiyet, eğitim vs. gibi bireysel sorularla birlikte bağımsız değişkenleri içeren mobbing ve ikiz rakip üretimine odaklı toplam 17 soru hazırlanmıştır. Çıkan sonuçların kısa bir özeti aşağıdaki şemalarda gösterilmektedir;

şekil 1: Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	
Kadın	32
Erkek	51
Toplam	83

Anketin birinci sorusunda yer alan cinsiyet dağılımına göre, katılım sağlayanların 32'si kadın, 51'i erkektir.

şekil 2: Eğitim Dağılımı

Eğitim	İlköğretim	Lise	Lisans	Lisans üstü	Toplam
Kadın	-	6	19	7	32
Erkek	4	9	32	6	51

Anketin üçüncü sorusunda yer alan eğitim dağılımına göre, katılım sağlayan kadınların 6'sı lise, 19'u lisans, 7'si lisansüstü mezunuyken, erkeklerin 4'ü ilköğretim, 9'u lise, 32'si lisans, 6'sı lisansüstü mezunudur.

şekil 3: Çalışılan Kurum

Çalışılan Kurum	Özel Sektör	Yarı özel – Yarı Kamu	Kamu	Toplam
Kadın	12	13	7	32
Erkek	20	19	12	51

Anketin beşinci sorusunda yer alan çalışılan kurum bilgilerine göre, katılım sağlayan kadınların 12'si özel sektörden, 13'ü yarı özel- yarı kamu kuruluşlarından, 7'i ise kamu kurumlarında çalışmakta olup ankete katılım sağlayan erkeklerin 20'i özel sektörden, 19'u yarı özel- yarı kamu kuruluşlarından ve 12'i kamu kurumlarında çalışmaktadır.

şekil 4: Çalışılan Birim

Çalışılan Birimde	Özel Sektör		Yarı özel – Yarı Kamu		Kamu	
	Kadın Toplam	Erkek Toplam	Kadın Toplam	Erkek Toplam	Kadın Toplam	Erkek Toplam
	12	20	13	19	7	12
Başlangıçtan itibaren aynı birimde çalışmaktayım.	9	10	6	10	5	9

Başlangıçtan bu yana kendi talebim doğrultusunda farklı birimlerde görevlendirildim.	1	2	-	-	-	-
Başlangıçtan bu yana kendi talebim haricinde farklı birimlerde görevlendirildim.	2	8	7	9	2	3
Başlangıçtan bu yana hem kendi talebim hem idari yönetimde farklı birimlerde görevlendirildim.	-	-	-	-	-	-

Anketin 7'nci sorusunda yer alan çalışılan birim ile ilgili olarak özel sektörden ankete katılım sağlayan 12 kadından 9'u kurum içinde çalıştığı kurumda işe başlangıcından itibaren aynı birimde çalışırken, 1'i başlangıçtan bu yana kendi talebi doğrultusunda farklı birimlerde, 2'si başlangıçtan bu yana kendi talebi haricinde farklı birimlerde görevlendirilmektedir. Yarı özel- yarı kamudan ankete katılan toplam 13 kadından 6'sı başlangıçtan itibaren aynı birimde, 7'si ise başlangıçtan bu yana kendi talebi haricinde farklı birimlerde görevlendirilmektedir. Kamu kuruluşlarından ankete katılan toplam 7 kadından 5'i başlangıçtan itibaren aynı birimde çalışmakta, 2'si ise başlangıçtan bu yana kendi talebi haricinde farklı birimlerde görevlendirilmektedir. Özel sektörden ankete katılım sağlayan 20 erkekte 10'u başlangıçtan itibaren aynı birimde, 2'si başlangıçtan bu yana kendi talebi doğrultusunda farklı birimlerde ve 8'i başlangıçtan bu yana kendi talebi haricinde farklı birimlerde görevlendirilmektedir. Yarı özel- yarı kamudan ankete katılan toplam 19 erkekte 10'u çalıştığı kurumda başlangıçtan itibaren aynı birimde çalışmakta, 9'u ise çalıştığı kurumda başlangıçtan bu yana kendi talebi haricinde farklı birimlerde görevlendirilmektedir. Kamu kuruluşlarından ankete katılan toplam 12 erkekte 9'u çalıştığı kurumda ise başladığı günden itibaren aynı birimde çalışmakta, 3'ü ise kendi talebi haricinde farklı birimlerde görevlendirilmektedir.

Şekil 5: Mobbing Bilinirliği

	Kadın	Erkek
Medya (Gazete, TV, Dergi, Radyo v.s.)	27	33
Çalıştığım Kurumdan	32	48
Soyal Medya	-	-
Çevremden (Çevremden Duyduğum Olaylar)	23	39
Diğer	-	-
Kanunlardan	5	24
Kendi Yaşadığım Olaylar	19	28

Anketin 9'ncu sorusunda ankete katılanlardan, çalışma yaşamında yönetim veya per-

sonelden kaynaklı olumsuz olaylar yaşayan çalışanlar hakkında yukarıda sıralı maddelerden birden fazla işaretlemeleri istenmiştir. Soruda bilhassa mobbing kavramı belirtilmemiş olup çalışma yaşamında karşılaşılan bu tip olayların mobbing olarak algılanıp algılanmadığının farkındalığına da dikkat çekilmiştir. Sonuçlara göre toplam ankete katılım sağlayan 32 kadından 27'si bu tip olayları medyadan, 32'si çalıştığı kurumdaki, 23'ü çevresinden, 5'i kanunlardan, 19'u ise kendi yaşadığı olaylardan bilmektedir. Ankete katılan toplam 51 erkekte ise 33'ü medyadan, 48'i çalıştığı kurumdaki, 39'u çevresinden, 24'ü kanunlardan ve 28'i ise kendi yaşadığı olaylardan ötürü mobbing bilinirliği bulunmaktadır.

Şekil 6: a) Benzerlik ve Taklit Edilme⁷

	Kadın	Erkek
Evet	23	38
Hayır	5	2
Muhtemel	3	7
Bilemiyorum	1	4

Anketin 12. sorusunda yer alan “çalıştığınız kurumda size benzemek isteyen/isteyenler veya taklit eden/edenler var mı?” sorusu sorulmuştur. Ankete katılım sağlayan toplam 32 kadından 23'ü bu soruya evet, 5'i hayır, 3'ü muhtemel, 1'i ise bilemediğini işaretlerken, ankete katılan toplam 51 erkekte ise 38'i evet, 2'si hayır, 7'si muhtemel ve 4'ü bilemediğini belirtmiştir.

Şekil 7: b) Benzerlik ve Taklit Edilme

	Kadın	Erkek
Mevkiinizden Kaynaklı	6	21
İyi Eğitimli Oluşunuzdan Kaynaklı	22	43
Çevreniz Tarafından Sevilen Biri Oluşunuzdan Kaynaklı	26	35
Becerikli Oluşunuzdan Kaynaklı	20	22
Üstleriniz Tarafından Takdir Edilmenizden Kaynaklı	25	19

Anketin 12. sorusuyla ilişkili alt soruda ankete katılanlardan kendilerine benzemek isteyenlerin veya taklit edenlerin neden veya nedenlerden kaynaklı olduğu sorulmuş olup birden fazla seçeneğin işaretlenebileceği belirtilmiştir. Buna göre, toplam 32 kadından 6'sı kendi mevkisinden kaynaklı, 22'si iyi eğitimli oluşundan kaynaklı, 26'sı çevresi tarafından sevilen biri oluşundan kaynaklı, 20'si becerikli oluşundan kaynaklı, 25'i ise üstleri tarafından takdir edildiğinden kaynaklı kendisinin benzerleri ve taklitleri olduğunu düşünmektedir. Erkeklerde ise 21'i mevkisinden kaynaklı, 43'ü iyi

7 Şekil 6, Şekil 7 ve Şekil 8 ankette yer alan 12. soru dahilinde olmasından kaynaklı, şema adlandırmalarında a, b, c şeklinde bağlantı kurulmuştur.

eğitilmiş oluştundan kaynaklı, 35'i çevresi tarafından sevilen biri oluştundan kaynaklı, 22'si becerikli oluştundan kaynaklı ve 19'u ise üstleri tarafından takdir edildiğinden kaynaklı kendisinin benzerleri ve taklitleri olduğunu düşünmektedir.

Şekil 8: c) Benzerlik ve Taklit Edilme

	Kadın	Erkek
Kendi Cinsim ve Aynı Statüdeki Personel	15	18
Kendi Cinsim ve Üst Statüdeki Personel	7	17
Kendi Cinsim ve Alt Statüdeki Personel	-	10
Aynı Statüdeki ve Karşı Cinsim Personel	1	-
Üst Statüdeki ve Karşı Cinsim Personel	3	-
Alt Statüdeki ve Karşı Cinsim Personel	-	-

Anketin 12. sorusuyla ilişkili diğer bir alt soruda ankete katılanlara benzemek ve kendilerini taklit edenlere pozitif cevap verenlerden bu kişi veya kişilerin hangi statüden ve hangi cinsten olduğu işaretlenmesi istenmiştir. Soruya pozitif cevap veren 26 kadından kendisine benzemek isteyen ve taklit edenin 15'i kendi cinsi ve aynı statüdeki personel, 7'si kendi cinsi ve üst statüdeki personel, 1'i aynı statüdeki ve karşı cins personel, 3'ü ise üst statüdeki ve karşı cins personel olduğunu düşünmektedir. Soruya pozitif cevap veren 45 erkekte kendisine benzemek isteyen ve taklit edenin 18'i kendi cinsi ve aynı statüdeki personel, 17'si kendi cinsi ve üst statüdeki personel, 10'u kendi cinsi ve alt statüdeki personel olduğunu ve kendilerine benzemek isteyen veya taklit eden karşı cinsten personelin olmadığını düşünmektedir.

Şekil 9: Taklit Et Teşviği (ankete katılanlara olan teşvik)

	Kadın	Erkek
Evet	11	3
Hayır	19	35
Hatırlamıyorum	2	7

Anketin 13. sorusunda ankete katılanlara, çalıştıkları kurumda üstlerinin kendilerine x kişi gibi ol, onu taklit et diyerek teşvik verip vermedikleri sorulmuştur. Toplam 32 kadından 11'i evet, 19'u hayır ve 2'si hatırlamadıklarını işaretlerken, toplam 51 erkekte 3'ü evet, 35'i hayır ve 7'si hatırlamadığını belirtmiştir.

Şekil 10: Taklit Et Teşviği (ankete katılanların yaptığı teşvik)

	Kadın	Erkek
Evet	30	45
Hayır	2	6

Anketin 14. sorusunda 13. sorunun tersi olarak kendilerinin astı olan birinden memnun olmadıklarında veya sevmediklerinde, sevdikleri bir personeli onun yerine geçirmek amacıyla teşvik ettiklerinin olup olmadığı veya böyle bir durumda ve amaçla sevdikleri personeli teşvik etmek isteyip etmedikleri sorulmuştur. Buna göre toplam 32 kadından 30'u evet, 2'si hayır, toplam erkeklerden 45'i evet, 6'sı hayır demiştir.

Şekil 11: Görev Devri

	Kadın	Erkek
Evet	18	16
Hayır	14	35

Anketin 15. sorusunda ankete katılanlara “üstlerinizin veya aynı statüdeki arkadaşlarınızın yönlendirmesi ile bir başka personeli örnek alarak onun görevlerini üstlendiğiniz oldu mu?” sorusu sorulmuştur. Toplam 32 kadından 18'i evet, 14'ü hayır derken toplam 51 erkekten 16'sı evet, 35'i ise hayır demiştir.

Şekil 12: Rakip Gösterme

	Kadın	Erkek
Evet	15	28
Hayır	7	9
Olabilir, Bazen Böyle Hissediyorum	10	14

Anketin 16. sorusunda katılımcılara çalıştıkları kurumda kendilerine karşı bir rakip gösterilip gösterilmediği sorulmuştur. Toplam 32 kadından 15'i evet, 7'si hayır ve 10'u ise emin olmamakla birlikte olabildiğini düşünmektedir. Toplam 51 erkekten ise 28'ievat, 9'u hayır ve 14'ü emin olmamakla birlikte rakiplerinin olabildiğini düşünmektedir.

Şekil 13: a) İstenmeyen Personel⁸

	Kadın	Erkek
Evet	26	42
Hayır	6	9

Anketin 17. sorusunda katılımcılara “çalıştığınız kurumda aynı birimde/ şubede/ koordinatörlükte çalışmak istemedikleri personel var mı” sorusu sorulmuştur. Toplam 32 kadından 26'sı evet, 6'sı hayır derken, toplam 51 erkekten 42'si evet, 9'u hayır demiştir.

8 Şekil 13 ve Şekil 14 ankette yer alan 17. soru dahilinde olmasından kaynaklı, şema adlandırmalarında a, b şeklinde bağlantı kurulmuştur.

Şekil 14: b) İstenmeyen Personel

	Kadın	Erkek
Çalışmak İstemediğim Personelin Yerini Almak İsterim	5	8
Çalışmak İstemediğim Personelin Yerine Tercih Ettiğim Personeli İsterim	21	28
Çalışmak İstemediğim Personel Yeter ki Gitsin Yerine Kim Gelirse Gelsin	-	6

Anketin 17. sorusunun şikkında birlikte çalışmak istemedikleri personel yerine yukarıda yer alan üç seçenekten birini seçmeleri istenmiştir. Buna göre, çalıştıkları kurumda aynı birimde/şubede/ koordinatörlükte çalışmak istemedikleri personelin var olup olmadığı sorusuna evet diyen toplam 26 kadından 5'i çalışmak istemediği personelin yerini almak istediğini, 21'inin ise çalışmak istemediği personelin yerine tercih ettiği personeli istediğini belirtmektedir. Erkek katılımcılarda ise; çalıştıkları kurumda aynı birimde/şubede/ koordinatörlükte çalışmak istemedikleri personelin var olup olmadığı sorusuna evet diyen toplam 42 erkekte 8'i çalışmak istemediği personelin yerini almak istediğini, 28'inin ise çalışmak istemediği personelin yerine tercih ettiği personeli istediğini, 6'sının ise yeter ki istemedikleri personelin gitmesini yerine kimin geleceğini umursamadıklarını belirtmektedir.

Sonuç

Kapitalist sistem içerisinde kadının hem ev yaşamı hem de çalışma yaşamında birçok mücadele ile başa çıkmaya çalıştığı açık bir gerçektir. Bu çalışma ise kadının mevcut iş yüküne ek olarak çalışma yaşamında karşılaştığı mobbinge dikkat çekerek, ikiz rakip üretimini açıklamayı amaç edinmiştir. Toplumumuzda kadın nüfusun fazla ama çalışma yaşamında azınlıkta olduğu göz önünde bulundurulduğunda, kadının hem cinsinden darbe yemesi yıkıcı bir etki oluşturmaktadır. Günümüzde kadın haklarına ve dayanışmaya önem veren ve bunu amaç edinen birçok ulusal ve uluslararası dernek ve kuruluşun artmasına karşın çalışma yaşamında halen kadının kadına destek olmak yerine rakip ve düşman olma durumu mevcudiyetini korumaktadır. Gerek aile yaşamında gerek çalışma yaşamında kadının fikirlerini ve çalışmalarını hem cinsi ile paylaşmak isteği son derece doğal iken bu durumun kendi aleyhine döndürülerek kadının kadın tarafından ezilmesi, kadınların hem cinslerine olan güvenini sekteye uğratmaktadır.

Mobbing kavramı görüldüğü üzere hem kadını hem erkeği kapsamakla birlikte çalışma yaşamında kişiyi bunalıma sokmakta ve aile yaşantısını olumsuz yönde etkilemektedir. Mobbing ile ilgili mağdurun ne şekilde etkilendiği araştırılırken failin zaman, koşul ve bireylerle bağlantılı dinamik süreçler çerçevesinde şimdiye kadar nasıl

bir mobbing çeşidi uygulandığı hususuna ağırlık verilememiştir. Bu sebeple mobbing failinin uyguladığı bir sürece açıklık getiren ikiz rakip üretim kavramı bu çalışmanın önemli bir katkısını oluşturmaktadır. Çalışmada gözlem tekniği ile birlikte kavrama açıklık getirilerek çalışmanın hipotezi doğrultusunda anket çalışması yapılmıştır. Mobbing ile birlikte ikiz rakip üretiminde kadının mı yoksa erkeğin mi daha baskın olduğu araştırılmış olup;

I. Kadının erkeğe oranla daha fazla ikiz rakip üretimini gerçekleştirdiği,

II. İki rakip üretiminin en çok yatay ve üstün asta yaptığı mobbing içerisinde gerçekleştiği, kıdemli çalışanların kuruma dahil olan yeni çalışanlar üzerinde daha çok ikiz rakip üretimini uyguladığı,

III. Mobbing mağdurlarının mevcut durumlarını korumak diğer bir ifadeyle işten ayrılıp düzenlerini bozmamak amacıyla yapılan mobbinge ses çıkarmadıkları so- nularına varılmıştır.

Çalışma kapsamında yapılan anket, sadece pilot bir analizi oluşturmakla beraber sonraki akademik çalışmalar ve istatistiki analizler için de örnek teşkil etmektedir. Bu çalışmada anket ile ilgili olarak katılımcıların istekli olmadıkları, kurum yönetimiyle problem yaşama ve işini kaybetme korkularına sahip oldukları ve cam tavan sendromunu tecrübe ettikleri tespit edilmiş; bu sebeplerden ötürü benzer çalışmaların araştırmaya katılanlara verilecek devlet güvencesiyle desteklenmesinin önemine dikkat çekilmiştir.

İki rakip üretiminde kadının kadına olan engelini aşmak amacıyla kurum ve kuruluşlarda kadın birliklerinin sadece çoğalarak kurum dışı faaliyetlerde etkin olması değil aynı zamanda kurumun kendi iç işleyişinde düzenlemelerin yapılıyor olması gerekmektedir. Bu hususta mobbing araştırmalarının yapılması büyük önem taşımakla beraber, mevcut sorunlara üzüm üreterek hem çalışma yaşamında hem de etkisi olduğu ev yaşamında refahın sağlanması amaç edinilmelidir. Aksi takdirde kadının aile yapısındaki önemli etkisi ve sorumluluklarına ek olarak iş yerindeki dışlanmalara maruz kalması daha fazla yıpratıcı olmakta; bu da sosyal yaşantıdaki dayanışmanın bozulmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda zmler üretmek amacıyla kurum ve kuruluşlarda, bağımsız mobbing birimleri oluşturulabilir veya devlet güvencesiyle kurum ve kuruluşlar denetime tabi tutulabilir, devlet teşviği kapsamında kurumlarda mobbing hususuna dikkat çekilerek örgütsel iş ortamının sağlığı ve verimliliğini arttırıcı önlemler almaları sağlanabilir, kadının kadına sosyal yaşantısı dışında iş yaşamında da destek vermesine yönelik farkındalık oluşturucu çalışmalar yapılabilir. Bu sayede olası mobbing saldırılarına karşı hem iş verimliliği hem de etkisi olduğu ev yaşantısı korunabilir.

Kaynakça

- Archer, D. (1999). "Exploring Bullying Culture in the Para-Military Organization", *International Journal of Manpower*, 20(1/2), s. 94-105.
- Berber, M. ve E, B. Y. (2008). "Türkiye'de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz", *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 10(2), s. 1-16.
- Davenport, N. , Schwartz, R. D. , Elliott, G. P. (2003). *Mobbing: İşyerlerinde Duygusal Taciz*, (Çev: Osman Cem Önortay), Sistem Yayıncılık: İstanbul.
- DiMartino, V. , Hoel, H. , Cooper, C. C. (2003). "Preventing Violence and Harrassment in the Workplace", European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions,
- <http://www.eurofound.eu.int/publications/files/EFO2109EN.pdf> (ET:15. 02. 2017).
- Dural, F. Z. (2016). Mobbing, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sağlık Daire Başkanlığı Sağlık ve Hıfzıssıhha Müdürlüğü Kadın ve Aile Sağlığını Koruma Hizmetleri Eğitim Birimi, <http://docplayer.biz.tr/20364974-Mobbing-psikolog-fatma-zehra-dural-ibb-saglik-daire-baskanligi-saglik-ve-hifzissihha-mudurlugu-kadin-ve-aile-sagligini-koruma-hizmetleri.html> (ET: 15. 02. 2017).
- Einersen, S. , Hoel, H. , Zapf, D. , & Cooper, C. L. (2003). *Bullying and Emotional Abuse in The Workplace: International Perspectives in Research and Practice*, London: Taylor & Francis Books Ltd. , s:4-15.
- Espresso, (2000). www.espressonline.it (ET: 01. 02. 2017)
- Field, T. (2002). "There's No Accounting for Bullying", *British Medical Journal*, e-Letters, s. 324-342.
- Hoel, H. , Cooper, C. (2000). "Destructive Conflict and Bullying at Work" Sponsored by the British Occupational Science and Technology (UMIST),
- <http://www.csren.gov.uk/UMISTreportHelgeHoel1.PDF> (ET: 15. 02. 2017).
- Kök, S. B. (2006). "İş Yaşamında Psikolojik Şiddet Sarmalı Olarak Yıldırma Olgusu ve Nedenleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, s. 436-438.
- Leymann, H. (1996). "The Content and Development of Mobbing at Work", *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(2), s. 165-184.
- MFA, (2017). "Kadın Hakları Alanında Gelişmeler",
- http://www.mfa.gov.tr/turkiye_de-kadin-haklari-alaninda-kaydedilen-gelistmeler.tr.mfa (ET: 12. 02. 2017)
- NTV Haber, (2013). "Türkiye'nin Mobbing Karnesi", http://www.ntv.com.tr/ekonomi/turkiyenin-mobbing-karnesi,8B9nQH_8zkKZbbhjfUI0Ag (ET:12. 02. 2017).
- Tınaz, P. (2006). *İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing)*, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2016). "İstatistiklerle Kadın", file:///C:/Users/elmsahoz/Downloads/%C4%B0statistiklerle_Kad%C4%B1n_07.03.2016%20(1).pdf(ET: 13. 02. 2017).
- WHO. (2003). "Occupational and Environmental Health Programme, Raising Awareness of Psychological Harrassment at Work", *Protecting Worker's Health Series*, N. 4.
- Yüçetürk, E. (2002). "Bilgi Çağında Örgütlerin Görünmeyen Yüzü: Mobbing", <http://bilgiyonetimi.org/cm/paper/yaz.ark.php> (ET:12. 02. 2017).
- Zapf, D. (1999). "Organizational, Work, Group Related and Personal Causes of Mobbing/

Bullying at Work”, *International Journal Manpower*, 20(1/2), s. 70-85.

<http://www.psychologicalharassment.com/Professor-Heinz-Leymann-Biography.htm>
(ET:12. 02. 2017).

http://www.csgb.gov.tr/media/3417/proje_2015.pdf (ET: 13. 02. 2017).

<http://ec.europa.eu/justice/grants/results/daphne-toolkit/en/content/mobbing-i-raising-awareness-women-victims-exchange-good-practices> (ET: 14. 02. 2017).

<http://www.psychologicalharassment.com/bullying-vs-mobbing.htm> (ET: 14. 02. 2017).

Ek: Çalışmada Yer Alan Anket Soruları

1. Cinsiyetiniz?

- Kadın Erkek

2. Yaşınız

- 18-25 25-37 37-50 50 ve üzeri

3. Eğitiminiz

- İlköğretim Lise Lisans Lisans üstü

4. Çalışma Şekli

- Tam zamanlı Yarı zamanlı Saat ücretli

5. Çalıştığınız Kurum

- Özel sektör Kamu Yarı kamu yarı özel Kendi işyeri

- *Diğer

*Çalıştığınız kurum “diğer” ise lütfen belirtiniz.

.....

6. Çalıştığınız kurumda kaç yıldan beri çalışmaktasınız?

- 1 Seneden az 1 Sene 1-3 Sene 3-5 Sene

- 5-7 Sene 7-10 Sene 10 ve Üzeri

7. Çalıştığınız kurumda;

- Başlangıçtan itibaren aynı birimde çalışmaktayım.
- Başlangıçtan bu yana kendi talebim doğrultusunda farklı birimlerde görevlendirildim.
- Başlangıçtan bu yana kendi talebim haricinde farklı birimlerde görevlendirildim.
- Başlangıçtan bu yana hem kendi talebim hem idari yönetimce farklı birimlerde görevlendirildim.

8. Aşağıdaki maddelerden işaretlediklerim hakkında bilgim var;

Çalıştığım kurum hakkında yönetmeliği biliyorum.

Sadece haberdarım   Az çok biliyorum   Hepsini biliyorum

İş ve alışma Hukuku’nu ve haklarımı biliyorum.

Sadece haberdarım   Az çok biliyorum   Hepsini biliyorum

9. Çalışma yaşamında yönetim veya personelden kaynaklı olumsuz olaylar yaşayan çalışanlar hakkında aşağıda işaretlediğim *madde/maddelerden dolayı bilgim mevcut;

*Birden fazla madde işaretleyebilirsiniz.

Medya (gazete, tv, dergi, radyo vs.)

Çalıştığım kurumdan

Sosyal Medya

Çevremden (evremden duyduğum olaylar)

* Diğer

Kanunlardan

*Kendi yaşadığım olaylar

9a. *Seçtiğiniz madde veya maddeler içerisinde “**diğer**” var ise lütfen kısaca ne olduğunu belirtiniz.

.....
.....
.....

9b. * Seçtiğiniz madde veya maddeler içerisinde “**kendi yaşadığım olaylar**” var ise lütfen ne tarz olay/olaylar olduğunu kısaca belirtiniz.

.....
.....
.....

10. Çalışma yaşamımda olumsuz olay yaşadığımda ve haksızlığa uğradığımda aşağıda işaretlediğim madde/maddeleri uygularım;

- Önce sabrederim sonra hakkımı aramaya çalışırım.
- Hakkımı aramak istesem de olumsuzluğu ve haksızlığı yaratanlar güçlü olduğu için bir işlem yapmam mevcut düzenimi bozmamak için sabrederim.
- Kurumun üst yönetimi ile irtibata geçerim.
- Hukuki yola başvururum.
- İşten ayrılırım.

11. Çalışma yaşamınız boyunca çalıştığınız kurumun yönetimi veya kurumda çalışan personeller tarafından haksızlığa uğradığınızı düşünüyor musunuz?

- *Evet
- Hayır
- *Emin değilim

*Cevabınız “**evet**” veya “**emin değilim**” ise aşağıdaki madde/maddeleri işaretleyiniz;

- Bedensel taciz (şiddet, karşı cinsin uygunsuz hareketleri vs)
- Sözlü taciz (küfür, hakaret, karşı cinsin uygunsuz sözleri vs)
- Hakkımda asılsız dedikodu çıkarılması
- Birden bire biriminim/subemin/koordinatörlüğümün değiştirilmesi
- Aynı birim/şube/koordinatörlükte eş değerimdeki personellere göre bana daha fazla iş yükü verilmesi
- Çalışmalarımı yaptığım halde yetersiz olmakla suçlanmam
- Kapasitemden daha hafif işlerle oyalanmam
- İlerlemenize engel olacak taklitlerinizin oluşturulması (örneğin siz bir çalışma yapıyorken farklı bir personele o görevi öğretmenizin istenmesi ve o görevi o personele devredilmesi vb.)
- Yalnızlaştırılma
- Maaşınızdan kesilme

12. Çalıştığınız kurumda size benzemek isteyen/isteyenler veya taklit eden/edenler var mı?

- *Evet
- Hayır
- *Muhtemel
- Bilemiyorum

12a. *Cevabınız “**evet**”, “**muhtemel**”, “**bilemiyorum**” ise sizce ařađıdaki madde/maddelerden hangi sebeplerden size benzemek istediklerini dűřünüyorsunuz?

- Mevkiinizden kaynaklı
- İyi eğitimi oluşunuzdan kaynaklı
- evreniz tarafından sevilen biri oluşunuzdan kaynaklı
- Becerikli oluşunuzdan kaynaklı
- Üstleriniz tarafından takdir edilmenizden kaynaklı

12b. *Cevabınız “**evet**”, “**muhtemel**”, “**bilemiyorum**” ise sizce ařađıdaki madde/maddelerden kimin/kimlerin size benzemek istediđini dűřünüyorsunuz?

- Kendi cinsim ve aynı statüdeki personel
- Kendi cinsim ve üst statüdeki personel
- Kendi cinsim ve alt statüdeki personel
- Aynı statüdeki ve karşı cinsim personel
- Üst statüdeki ve karşı cinsim personel
- Alt statüdeki ve karşı cinsim personel

13. Çalıştığınız kurumda sizin üstünüz, x kişi gibi ol onu taklit et dediği oldu mu?

- Evet
- Hayır
- Hatırlamıyorum

14. Siz, altınızda çalışan personellerinizden birinden memnun olmadığınızda veya sevmediğinizde sevdiğiniz bir personelinizi onun yerine geçirmek amacıyla teşvik ettiğiniz oldu mu veya böyle bir durumda ve amaçla sevdiğiniz personeli teşvik edip destek verir misiniz?

Evet

Hayır

15. Siz, üstünüzün veya aynı statüdeki arkadaşlarınızın yönlendirmesi ile bir başka personeli örnek alarak onun görevlerini üstlendiğiniz oldu mu?

Evet

Hayır

16. Çalıştığınız kurumda size karşı bir rakip gösteriliyor mu?

Evet

Hayır

Olabilir, bazen böyle hissediyorum

17. Çalıştığınız kurumda aynı birimde/şubede/koordinatörlükte çalışmak istemediğiniz personel var mı?

*Evet

Hayır

*Cevabınız “**evet**” ise aşağıdakilerden hangisinin olmasını istersiniz?

Çalışmak istemediğim personelin yerini almak isterim.

Çalışmak istemediğim personelin yerine tercih ettiğim personeli isterim.

Çalışmak istemediğim personel yeter ki gitsin yerine kim gelirse gelsin.

Sekülerleşen Kadın Bedeni ve Feminist Söylem

Secularized Female Body and Feminist Discourse

Fatma Ekinci ¹

Emanetten Mülke-Kadın-Beden-Siyaset,
Nazife Şişman,
 4. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul-2016.

Geleneksel toplumdan modern topluma geçişte sancılı bir süreç yaşanmış, A. Giddens'in, XVII. yüzyılda Avrupada başlayan ve bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimleri olarak tanımladığı modernlik, kadın-erkek ilişkileri konusunda da köklü dönüşümlere yol açmış; "kadın" konusu, sosyal bilimlerin, özellikle sosyolojinin vazgeçilmez temalarından biri haline gelmiştir. Nazife Şişman, yıllardır bu konularda yazan, eleştirileri, değerlendirmeleri ve derinlikli analizleriyle ezber bozan bir isimdir. Kadın konusunda bilimsel, sağ duyulu, objektif ve tarihsel perspektifi göz ardı etmeden bu alandaki değerlendirmelerin önemli örneklerini vermektedir.

Toplumsal bir kategori olarak "kadın"ın bir "sorun" olmaya başlamasını modernite ile ilişkilendiren Nazife Şişman, *Emanetten Mülke-Kadın-Beden-Siyaset* adlı eserinde kadın ve cinsiyet etrafındaki konjonktürel söylem ve dönüşümleri, Avrupa'nın modernleşme tecrübesi ve modern paradigma çerçevesinde ele alıyor. Eser, Rönesans'la birlikte sekülerleşen kadın bedeninin zamanla benlik ve kimlik inşasında merkezi bir rol kazanma serüvenini ve günümüzde uluslararası beden politikalarının malzemesine dönüşümünü akademik bir perspektifle anlatan, atıf yaptığı isimler ve kaynakların zenginliği ile ciddi bir birikimi ihtiva eden değerli bir çalışma.

Her biri müstakil birer deneme olarak okunabilecek nitelikteki yazıların toplamından oluşan eserin ilk baskısının önsözü, kadın-erkek ilişkilerinin ahlâkî bir çerçevede ele alınması ve varlık hiyerarşisinde "halife" rolü üstlenen insanın yaratılmışlar üzerinde tahakküm değil emanet bilinciyle hareket etmesi gerektiğine ilişkin vurgu ile başlıyor. Bu çerçevede insan bedeni de bir emanettir ve bunun dışına çıkılması haddi aşmak (tuğyan), kadın fitratına müdahale ise emanete ihanettir.

Ancak semavî dinlerdeki bu tasavvur, sanayi toplumunun ortaya çıkması ile tamamen değişmiş, tabiat üzerine tahakküm anlayışını esas alan paradigma, kadın-erkek ilişkilerine dair anlayışı da temelden değiştirmiştir. İkinci baskının önsözünde, bu değişim sürecini anlatmak üzere, esere adını veren "emanet" ve "mülk" kavramlarını tercih etme nedenini daha detaylı bir şekilde izah eden Şişman'a göre, İslâm dünya tasavvu-

¹ Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi, Doktora Öğrencisi

runun oluşmasında dil ve kavramlar büyük önem taşır. Tevhit, ahiret, kıyamet, ihlâs, adalet gibi “emanet” de, insanın varoluşsal sorularına cevap veren bir kavramdır. Nazife Şişman, İbrâhimî dinlerde ortak bir yaklaşımı ifade eden bu Kur’ânî kavramı, Batı modernitesinin yol açtığı tasavvur değişikliğini vurgulamak için kullanmakta bir beis görmediğini ve Aydınlanma düşüncesi ile uhrevî olanla bağı kopan ve kendi bedeni dahil doğayı istediği gibi kullanabileceği iddiasında olan insan anlayışına gönderme yapmak üzere “mülk” kavramını kullandığını belirtiyor. İnsan bedeninin mülk haline gelmesini modern paradigmanın yol açtığı sekülerleşme süreci ile irtibatlandıran Şişman, kadın ve cinsiyet meselesini toplumsal bir meseleye indirgeyen ve kadın hakları hareketinin felsefi arka planını oluşturan feminist ideolojiyi, bu perspektifle sorguluyor.

Modern zihniyetin anlaşılabilmesi için modern kimlik telakkisini anlamak gerektiği düşüncesinden hareket eden Şişman, “Seküler Benlik Algısı: Bir Metafor Olarak Beden” başlıklı ilk bölümde modernite ile birlikte beden algısında yaşanan dönüşümün tarihî seyrini ele alıyor. Bireyin beden algısının tarihsel süreç içerisinde nasıl bir dönüşüme maruz kaldığının bilinmesi, benlik ve kimlik inşasındaki değişimi de anlamaya imkân vermesi açısından oldukça önemli. Bu bölüm okura modern öncesi dönemdeki hiyerarşik düzenin “tahakküm”ünden modernite ile birlikte kurtulan bireyin, post modern dönemde “toplumsal olarak inşa edilebilir” ve “düşünsel” bireysel kimliğe doğru yol almasını, Yunan felsefesinden Ortaçağ hristiyan düşüncesine, Aydınlanmadan postmodern döneme kadar “beden” algısının değişim serüvenini ve kadın meselesinin beden siyasetine nasıl dönüştüğünü panoromik olarak görme imkânı sağlıyor.

Bilim, teknoloji, felsefe, ekonomi, siyaset ve kültür, yani hayatın tüm yönlerinin modernite ile birlikte ortaya çıkan yeni tasavvurdan nasıl etkilendiğini, bütün varlıkların ve insanın insana emanet edildiği Tanrı merkezli kozmolojinin nasıl alt üst olduğunu izlemek, kadın hakları meselesinin bugün geldiği noktayı anlamak açısından da önemlidir. Çünkü Şişman’a göre söz konusu bu paradigma değişimi, geleneksel rol kalıplarını ortadan kaldırarak hem kadın hem erkek telakkisinin değişimine yol açmıştır. Kadınlığı ve erkekliği artık din değil toplum tanımlamaktadır.

Şişman’a göre, kadın sorunu, modern bir projedir ve Batı medeniyetinin Aydınlanma tecrübesinden ayrı düşünülemez. Aydınlanmadan sonra kadınların, toplumsal, siyasal, sosyal, hukukî, idarî vb. pek çok alanda mevcut eşitsizlik ve toplumsal rollerine karşı giriştiği mücadele, yani kadın hakları hareketi, Rönesans sonrası yaşanan genel siyasal hak hareketlerinin bir uzantısı niteliğindedir.

Kadın hakları ve eşitlik mücadelesi olarak başlayan feminizm ise, zaman içinde daha ileri talep ve beklentileri içeren anlayışları doğurmuştur. XX. yüzyıla gelindiğinde, kadın biyolojisi üzerinde hâkimiyet kurma şeklinde kendini ifade etmeye, biyogenetikteki teknolojik gelişmelerin desteğiyle de insan fitratı üzerinde sınırsız bir tahakküm talebine dönüşmüştür. Nitekim 1970’lerden sonra cinsiyet (sex)/toplumsal cinsiyet

(gender) farklılığı temel tartışma konusu olmaya başlamıştır. Modern öncesi dönemde verili kabul edilen cinsiyetin modernlikle beraber toplumsal olarak inşa edilebilir bir nitelik kazanması, cinsiyetin bir “tercih” olduğu iddiasını da beraberinde getirmiştir. Yakın zamana kadar ne Batı dillerinde ne de Türkçede biyolojik cinsiyetle toplumsal cinsiyeti ayıran kavramların bulunmadığını, bedenün kültürel bir kimlik olarak kabul edilmesiyle cinsiyetin doğal oluşunun tartışılmaya başlandığını belirten Şişman, “cinsellik (sexuality)” kelimesinin ilk kez XIX. yüzyılda kullanıldığını söylüyor. Ona göre “bu gelişmenin önemi, cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) terimlerinin tamamen doğal ve ilâhî çerçeveden uzak bir şekilde tanımlanması ve cinsler arasında, geleneksel toplumlara özgü tamamlayıcılık özelliği yerine, çatışma ya da kutuplaşma özelliğinin ön plana çıkmasıdır.”

Böylece sadece kadınlık ve erkeklik rolleri değil, artık cinselliğün kendisi de tanıma ve tartışmaya açık bir kavram haline gelmiştir. Feministlerin cinsel özgürlük talepleri, kadın-erkek eşitliğini aşan, hatta cinsiyetsiz bir toplum talebine dönüşecektir. Bu değişim, ailenin tanımını dahi değiştirmeye yönelik daha ileri boyutlara taşınmış durumda bugün. Dikkati çeken bir diğer husus da, plastik cerrahinin gelişmesi ile verili olmaktan çıkan bedenün istek ve arzuya göre şekillendirilebilen bir özellik kazanması, organ nakli ve protez uygulamaları ile komünal bir hale geliş; biyoteknoloji ve gen mühendisliğindeki gelişmelerin makine-insan arasındaki sınırı belirsiz hale getirmesi ile meselenin etik boyutunun tartışmaya açılmış olmasıdır.

Esasen bugün için yekpare bir feminizmden söz etmek mümkün değildir. Yaşanan toplumsal ve siyasal değişimlerden etkilenen feminizm, kendi içinde söylem, eylem ve kuram düzeyinde önemli bir değişim ve dönüşüme maruz kalmıştır. Tarihsel süreç içinde farklı tezahürlerle karşımıza çıkan feminist düşünce dönemselsel olarak üç evrede (dalga) ele alınır. Her bir dalgada hareketin temsilcileri olan kadınların farklı anlayış, kuram ve ideolojilerden etkilendiğine ilişkin değerlendirmeler mevcuttur. Nitekim Nazife Şişman da başlangıçta kadın hakları teorisi olarak ortaya çıkan feminizmin yavaş yavaş bir politik felsefeye doğru evrildiğini, ancak bu felsefenin açık ve iyi tanımlanmış bir felsefe olmadığını, bünyesinde birçok felsefeyi barındırdığını ve farklı düşünce ekollerinin etkilerini taşıdığını belirtiyor.

Şişman’a göre, 1960’larda örgütlü ve siyasal bir güç haline gelme çabası içine giren kadın hareketi, 70’lerden itibaren sivil bir harekete dönüşmeyi başarmış, tüm kadınları içine alacak şekilde “biz” söylemi üzerinden uluslararası bir meşruiyet arayışı içinde, saf bir teori olarak önemini yitirmesine rağmen, söylem olarak kitleselleşmiştir. Kadın meselesinin globalleşmesinde ve kadın hareketinin kavramlarının evrenselleşmesinde, Birleşmiş Milletler Kadın Konferanslarının oldukça etkin bir rol oynadığını belirten Şişman, “Kadının toplumsal değişim için bir ajan olduğu ön kabulü”nden hareket eden Birleşmiş Milletler’in hedeflediği global değişimi gerçekleştirmek için kadın meselesine önem verdiğini, uyguladığı bilinç yükseltme politikası ile nüfus kontrolü ve nüfus politikalarını yaygınlaştırmaya çalıştığını ifade ediyor.

Batı'da tüm bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'de ve İslâm dünyasında tablo nasıldı sorusunun cevabını, kitabın ilerleyen bölümlerinde buluyoruz. Batı'dakine benzer cinsel devrimin, bizde 80'lerden sonra sol-entelektüel camiada ortaya çıktığını söyleyen Şişman, 90'lardan itibaren tüketim özgürlüğünün merkezde yer aldığı özgürlük vurgusunun, sadece siyasal mânada bir özgürlük değil, toplumsal, geleneksel tüm değerlerden ve bağlardan kurtulma mânasında bir özgürlük talebi olarak gündeme geldiğini belirtiyor.

Feminizmin Ortadoğu'daki söylemine gelince, Şişman'a göre bu söylem oryantalizmin de etkisiyle sömürge zihniyetinin taşıyıcısı gibidir âdeti. "Kolonyal" feminizm kavramı üzerinden konuyu ele alan Şişman, Avrupa'dan ödünç alınan kavramlarla düşünen ilerlemeci yerli elitin, peçe, çok eşlilik, cariyelik, haremlik/selamlık gibi uygulamaları kadınların ezilmişliği ve İslam'ın geriliğinin sembolü olarak gördüğünü söylüyor. Batılı kriterler dışında herhangi bir ölçütleri olmayan bu reformist aydınlar göre hem kadının özgürleştirilmesi hem de toplumun Batı medeniyetine dahil olmasını sağlayacak dönüşüm, ancak kadının örtüden kurtarılmasıyla mümkündür. Pek de yabancı olmadığı bu tartışma, benzer şekilde Türkiye'de de uzun yıllar tesettür üzerinden yürümüştür.

Kadın meselesinin hem kültürel hem ahlâki ve dini boyutları olması nedeniyle taraf-sız ele alınamayacağını ve ortak bir tasavvur olmadıkça ortak bir dil kullanımının söz konusu olamayacağını belirten Nazife Şişman, İslâm'da kadın hakları konusundaki yaklaşımların, kullandıkları söylemi ve arka planını sorgulamak gerektiğine dikkat çekiyor. Aynı şekilde başörtüsü meselesinin kadın hakları bağlamında ele alınmasını ve kullanılan söylemi de sorunlu buluyor. Başörtüsü yasaklarının kamusal alanın dışına ittiği Müslüman kadınların, kendilerine yönelik eleştiri ve oluşturulan yanlış imajlardan etkilendiklerini; ya ötekinin bakışını içselleştirme, ya da kamusal alanda yer alma ve görünür olmanın aşırı yüceltilmesi şeklindeki iki uç yaklaşımdan birine itibar ettiklerini belirtiyor. Değerler sistemindeki alt-üst oluşun habercisi olarak nitelendirdiği bu anlayışların ve tanınma talebinin başörtülü kadınları kültürel bir kimliğe hapsedme riski taşıdığına altını çiziyor.

Nazife Şişman kitabın son bölümünde çeşitli örneklerden hareketle Türkiye'de "çağdaş" kadınların "İslamcı kadın" algısının, oryantalizme benzer bir ötekileştirme anlayışı ve kamusal alanın hegemonik yapısı içinde nasıl şekillendiğini, tarihsel, toplumsal ve siyasal süreci dikkate alarak tartışıyor.

Kitabın ilk baskıdan sonraki baskılara Nazife Şişman'la farklı tarihlerde yapılmış olan üç röportaj eklenmiş. Kadın-erkek ilişkileri, feminizmin kadın bedeni üzerindeki hâkimiyeti, Müslüman erkeklerin konuya yaklaşım biçimleri, başörtüsü ve türban tartışmaları ve bunun başörtülü kadınların dünyasına yansımaları konularında Şişman'ın yaptığı sosyolojik analiz ve değerlendirmeler, kitaptaki yaklaşımına paralel bir derinlik ve zenginlik içeriyor.

Emanetten Mülke adlı eser, kadın konusundaki tartışmaların bir tarihçesini anlatmıyor bize; kadın hakları hareketi olarak başlayan feminizmin bugün geldiği noktada politik bir ideolojiye dönüşümünün felsefi arka planını, yaslandığı dünya görüşünü ve ürettiği kavramsal çerçeve ile ilişkili olduğu zihniyet tasavvurunu anlatıyor. Daha üst bir perspektiften sorgulama, meselenin arka planını anlamaya ve mahiyete yönelik bir değerlendirmeye kapı açıyor.

Modernleşme, kentleşme veya küreselleşme... Sebebi ne olursa olsun geleneksel rol kalıplarının ortadan kalktığı, kadın-erkek telakkilerinin değiştiği bir dünyada yaşıyoruz. Dünyaya bakışımız, hayat tasavvurumuz bizden önceki kuşaklardan çok farklı. Ancak bu değişim ve dönüşümün tek müsebbibi Nazife Şişman'ın da belirttiği gibi kadınlar değil. Kadın ve erkeği kutuplaştıran, birbirinin "öteki"si haline getiren modern anlayış karşısında sorunu inkar ederek veya görmezden gelerek çözüm üretemeyiz. Meseleyi sağlıklı bir zeminde ele alabilmenin yolu, Şişman'a göre, "kendi modernleşme tecrübemizi ve modernlik nosyonlarının nasıl ve hangi şartlarda üretildiğini bilmek zorunda" olduğumuzun bilincinde olmaktır.

Toplumsal Dinamikler İçinde Kadının Yeri

Status of Women in Social Dynamics

Güllü Sonakalan ¹

Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: KİMLİKLER VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMLER,
Deniz Kandiyoti,

Çev. Aksu Bora, Feyziye Sayılan, Şirin Tekeli,
Hüseyin Tapınç, Ferhunde Özbay, Metis Yayıncılık, Eylül 2015

Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar KİMLİKLER VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMLER, 1975 ile 1995 tarihleri arasında yazılmış denemelerden oluşan bir derlemedir. Eser, kadın araştırmalarının toplumbilim çalışmalarına getirebileceği eleştirel ve feminist bakış açısıyla yazılmıştır. Çalışmada kırsal/kentsel dönüşümün cinsiyet rollerine etkisi; kemalist feminizmin anlamı; cinsiyet rollerinin milliyetçilik, devlet ve İslâm bağlamında sorgulanması; erkek kimliklerinin toplumda iktidar ve egemenliğin kurumsallaşmasıyla bağlantısı; “kadın” terimi yerine önerilen “toplumsal cinsiyet” kavramının olanakları; bu kavramın “modernlik” anlayışları çerçevesinde irdelenmesi gibi pek çok konu tartışmaya açılıyor. Kitap, iki makaleden oluşan “Toplumsal Değişim: Kırsal/Kentsel” başlıklı birinci bölüm, beş makaleden oluşan “Ataerkilliğin İdeolojik ve Kurumsal Bağlantıları: Milliyetçilik, Devlet ve İslâm” başlıklı ikinci bölüm ve üç makaleden oluşan “Modernlik ve Kadın/Erkek Kimlikleri” başlıklı üçüncü bölümden oluşmaktadır.

“Toplumsal Değişim: Kırsal/Kentsel” başlıklı ilk bölümde iki makale bulunmaktadır. “Cinsiyet Roller ve Toplumsal Değişim: Türkiyeli Kadınlara İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme” başlıklı ilk makalede kadının konumunu belirleyen etkenlerin çok boyutluluğunu gösterilmeye çalışılmıştır. Cinsiyet rollerinin değişik bileşenlerini kavramsallaştırmak ve farklı toplumsal yapılarda (göçebe aşirette, geleneksel köyde, değişmekte olan kırsal çevrede, kasabada ve büyük kent merkezinde) nasıl ortaya çıktıklarını çözümlenmek amacıyla karşılaştırmalı bir perspektif benimsenmiştir.

Kandiyoti, cinsiyet rollerinin değişik bileşenlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmenin ortaya çıkan çeşitli örüntüler konusunda daha açık bir fikir vereceğini ve bunun toplumsal değişimin kadın üzerindeki “iyileştirici” veya “kötüleştirici” etkileri konusunda bizi basmakalıp yorumlardan koruyacağını ileri sürmektedir. Bu iddia çerçevesinde çevresel ve kültürel faktörlere bağlı olarak kadın rollerinin farklı bile-

1 Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslâm Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Coğrafyası ve Jeopolitiği Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, sonakalangullu@gmail.com

şimler neticesinde şekillendiği belirtilirken Türkiye geneline ait alan değerlendirmelerine başvurulmuştur. Bu değerlendirmelere göre göçebe ve aşiret olarak örgütlenen toplumlarda kadınların üretime katkısı yüksek iken geleneksel köy toplumlarda ataerkil bir yapı hakimdir ve kadının üretime katılımı bölgelere göre farklılık göstermektedir. Bununla birlikte kadınların konumunu belirleyen öğelerin toplumlarda hemen hemen aynı olduğunu belirtmektedir: ocuk doğurma ve yaşlanma gibi. Yerleşik köy toplumlarında kadınların üretime katkı biçimleri yerine göre değişebilmekle birlikte konumlarını belirleyen temel etmenler yaşları, doğurganlıkları ve ailedeki yerleri (taze gelin, kıdemli gelin, kaynana olmak gibi) olmaya devam etmektedir.

Yazarın buradan çıkardığı sonuç, akrabalık ve aile ilişkilerinin kendine ait bir i mantığı olduğu ve tek başlarına belirleyici etkilerinin olabileceğidir. Ancak bu hiçbir şekilde bu ilişkilerin ekonomiden bağımsız, değişmez ve tarih dışı olarak ele alınması anlamına gelmez. Yazar, tarihte kapitalişleşmenin hane yapıları üzerinde tartışılmaz etkileri sebebiyle baba otoritesine dayalı  kuşaklı geniş ailenin giderek aşındığını ifade etmekte ve bu değişmenin boşlukta değil, kendine ait güçleri olan birtakım yerel yapılarla etkileşim halinde gerçekleştiğine işaret etmektedir.

Kandiyoti'ye göre, Türkiye'de kırsal dönüşüm ve pazarla bütünleşme hem ailede ataerkilliği sarsarak gec kuşağa daha fazla özgürlük tanıdı hem de evde üretilen mal ve hizmetlerin dışarıdan satın alınmasına olanak vererek kadınların çok ağır olan iş yükünü hafifletti. Aynı zamanda, bu değişimin erkek otorite ilişkilerinin yeniden tanımlanmasına yol açtığını ve kadınları eskisinden daha gec yaşta çekirdek ailenin başına geçirerek onları dolaylı olarak etkilediğini ifade etmektedir. Kandiyoti, kasaba gibi daha karmaşık ve tabakalaşmış yerleşim birimlerinde ise, üretim dışındalıklarına karşın kadınların toplum hayatı üzerinde, birtakım sosyal etkinlikler aracılığıyla, önemli etkileri olduğunu belirtmektedir. Büyük kentlerde ücretli işlerde çalışan kadınların ise sınıf konumlarına göre değişen bir dizi yeni sorunla karşı karşıya kaldığını ifade etmektedir.

“Kadınlar ve Hane İçi retim: Türkiye'de Kırsal Dönüşümün Etkileri” başlıklı ikinci makalede, kırsalın modern anlamda dönüşümü sürecinde erkek egemenliğinin kendini ne şekilde devam ettirdiği daha somut bir şekilde ele alınmıştır. Kandiyoti, tarımda kapitalişleşme sürecinin kırsal hanelerde kadın ve çocukların ücretsiz emeğinden yararlanma imkânını gizlediğini ifade etmektedir. Kadınların ikincil konumunun hane içi iş bölümüne yansdığını ve onların daha çok çalışıp daha az tktmelerine yol açtığını belirtmektedir.

Eserin “Ataerkilliğin İdeolojik ve Kurumsal Bağlantıları: Milliyetçilik, Devlet ve İşlm” başlıklı ikinci bölümü ise beş makaleden oluşmaktadır. “Kurtuluş ama özgürleşmiş mi: Türkiye rneği zerine Bazı Düşünceler” başlıklı ilk makalede yazar, İşlmiyet'in ideolojik bir sistem olarak kadınların denetlenme biçimlerini etkileyen bazı kavramlar içerdiğini ileri sürmektedir. Bu kavramların kadın cinselliğinin denetimini sağlayan kültürel kalıplardan sorumlu olduğu kadar kadınların benliklerine dair

özalgarlarını da etkilediğini ifade ederken farklı milli tarih ve sosyal politikalara sahip İslâm ülkelerinde yaşayan kadınların deneyimlerinde pek çok farklılık ve özgünlüğün de var olduğunu belirtmektedir.

Kandiyoti, söz konusu eserinde feminist bir bakışı açısıyla kadın hareketlerinin kadın hakları üzerindeki etkisini araştırırken Tekeli'nin “kadınların örtünme, eve kapatılma ve çok karıllık yoluyla İslâm tarafından en göze görünür biçimde ezilen grup olarak öne çıktığını ve bu bağlamda Atatürk'ün teolojik devlete karşı açtığı ve 1924'te Hilafeti kaldırmasıyla sonuçlanan savaşta kadınların merkezi önem taşıdığı” savunusunu referans göstermiştir.

Çalışmanın “Kadın, İslâm ve Devlet: Karşılaştırmalı Bir Perspektif” başlıklı ikinci ve “İslâm ve Ataerkillik: Karşılaştırmalı Bir Perspektif” adlı üçüncü makalelerinde de benzer konular ele alınmıştır. Yazar, İslâm toplumlarındaki kadınlar üzerine yapılan çözümlerinin en zayıf noktasını İslâm'ın gerek ideoloji gerekse uygulama bakımından ataerkillikle birleştirilerek düşünülmesinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. 20. yüzyılın başında liberaller ve reformcuların, İslâm'ın “modernist” yorumu aracılığıyla meşrulaştırdıkları kadın özgürlüğünü savunduklarını, muhafazakârların ise bu tür reformları İslâmî devletin bütünlüğüne karşı bir saldırı ve Batı kültür emperyalizmine teslimiyet olarak algıladıklarını ifade etmektedir. Yazar, reformcu hükümetlerin bir yandan kadınlara yeni haklar tanıırken diğer yandan var olan bağımsızlık örgütlerini tasfiye ettiklerini ve yerine genellikle devlet-partisi olan iktidardaki partinin uysal yan örgütü niteliğindeki, devlet destekli kadın örgütleri kurduklarını belirtir. Bu durumun, gerek Irak Kadın Federasyonu ve Baas Partisi'yle olan ilişki, gerekse Kurtuluş Cephesi tarafından kurulan Yemen Kadınlar Birliği için geçerli olduğunu ifade ederek, aynı durumun tek parti döneminde Türkiye'de, Rıza Şah döneminde İranda ve Nasır Mısır'ında da söz konusu olduğunu belirtmektedir.

Kandiyoti, toplumsal cinsiyet ilişkileri konusunda en tartışmalı ve inatçı konulardan birisinin, İslâm'a atfedilen rol olduğunu ve bu rolün, araştırmacının kuramsal yönelişine göre az ya da çok merkezî bir yer tutmakta olduğunu belirtmektedir. Ancak İslâm'a yapılan göndermelerin İslâm'ın ideoloji ya da uygulama olarak kadınların hayatını etkileyen farklı toplumsal gerçeklik düzeyleri birbirine karıştırıldığı için, çözümleneci nitelikten yoksun olduğunu ileri sürmektedir.

Kandiyoti, bir yandan Ortadoğu ve Güney Asya'daki devlet kuruluş süreçlerinin, diğer yandan Afrika ve Asya toplumlarındaki akrabalık sistemlerinin incelendiğinde bunların müslüman toplumlarda kadın hakları alanında büyük farklılıkların ortaya çıkmasına sebep olduğunu belirtir. Bunun yanı sıra, Ortadoğu müslüman toplumlarında görülen akrabalık sistemlerinin ve kadınları denetlenme biçimlerinin hiç de İslâm'a özgü olmadığı, benzer özelliklerin Hindu, Budist veya Konfüçyüsçü toplumlarda da bulunduğunu, buna karşılık Sahra-altı Afrikası'ndaki müslüman toplumların daha farklı olduğunu ifade etmektedir.

Kandiyoti, eserinin “Cariyeler, Fattan Kadınlar ve Yoldaşlar: Türk Romanında Kadın İmgeleri” başlıklı üçüncü bölümünde ise, Tanzimat dönemiyle Cumhuriyet’in ilk yılları arasında yazılmış romanlar aracılığıyla kadınıla ilgili söylemlerin geçirdiği dönüşümleri ele almıştır. Yazar, Halide Edip’in romanlarındaki milliyetçi kadın kahraman tipi ile kadın cinselliğinin artık kapatılma yoluyla olmasa bile bastırılma yoluyla denetim altında tutulduğunu ve kadının kamu alanında ancak cinsiyetsiz bir yoldaş olarak kabul edildiğini ileri sürmektedir. Milliyetçi söylemin kadının davranışlarıyla toplumun şerefi arasındaki denklem aısından İslâmî söylemden çok fazla ayrılmadığını belirtmektedir. Öte yandan, erken dönem reformcunun/romancının, kadınların aile ve toplumdaki olumsuz konumları bağlamında, insanlık dışı ve geri olarak gördükleri âdetleri eleştirmeyi esas alırken, yoz değerleri ve Batıcılığın cemaat karşıtlığı niteliğini tasvir etmek için de erkek karakterleri kullanmayı tercih ettiğini ifade etmektedir. Fransız Devrimi’nden sonra bütün Avrupa’da yankılanan eşitlik ve özgürlük ideallerinin etkisini inkâr etmeden, reformcuların toplumlarının boğucu yönleriyle ilgili kendi rahatsızlıklarını dillendirmek için uygun bir araç olarak kadınları seçtiklerini öne sürmektedir.

Yazar, Batı’nın Osmanlı hayatına daha derinden sızmasına ve özellikle de kent hayatında zevkler, moda, mimari, tüketim ve boş zaman kalıpları üzerinde görünür etkisine koşut olarak, Batılılaşmış kadın imgesinin sahneye çıktığını belirtmektedir. Tanzimat’ın budala genç adamı, bencilliği ve israf alışkanlığı yüzünden toplum için bir sorun olurken, Batılılaşmış kadın en değerli varlığını, iffetini kaybetmiştir. Kent –yani İstanbul ve Batılılaşmış metropoller- gerçek yozlaşmanın ve zamanla ihanetin zemini olarak sunulmuştur. O dönemin edebiyatında bu sınıftan kadınların âdetleri ve davranışları hem onların yabancılığını hem de yozlaşmalarının örnekleri olarak sunulmuştur. Bu makalede yazar, “cinsel”in tehlike ve kargaşanın yansıtıldığı önemli bir simgesel savaş alanı olarak kullanıldığını öne sürmektedir. Cinselin bu sorunlu konumu, milliyetçi romanın yabancı etkilerden arınmış ve artık bir vatansever olan, yalnızca iffetli değil, açıkça cinsiyetsiz olarak tarif edilen kadın kahramanınca yeterince onaylandığını ifade etmektedir. Bu tepkisel tavrın, kadınların özgürleşmesini ve peçeden çıkmalarını gerçeğeştiren Kemalist reformların, bunu telafi edecek yeni bir simgesel peçe-yi-cinselliği bastırma peçesi- gerektirmesinden kaynaklandığını öne sürmektedir.

Yazar, “Kimlik Kavramı ve Yetersizlikleri: Kadınlar ve Ulus” başlıklı dördüncü bölümde, toplumsal cinsiyet düzenlemesinin kültürel kimlik ve farkın ifadesinde merkezi önem taşıdığını ileri sürmektedir. Kadınların ait oldukları topluluklarda “ötekiler” ile aralarındaki sınırın “kültüre uygun” davranışlar aracılığıyla çizilmesinin bir anlamda onları tutsak aldığı fikri üzerinde durmuştur. Aynı zamanda kadınların modern yurttaşlık haklarını geçersiz kıldığı fikrini açıp ve özellikle milliyetçi devlet politikalarında kadınların işgal ettiği konumun belirsizliklerini ve çelişkilerini incelemektedir. Bir yandan milliyetçi projelerin modernleşmeci unsuru olan kadınlar eşit yurttaşlar olarak toplumun kamusal alanında yer almaya devam ederken, diğer yandan bozulmamış bir milli kültürün taşıyıcılığını yapma görevinin kadınlara yüklendiğini

ve “modern” in tehlikelerinin değişen kadın davranışlarında aranabileceğini ifade etmektedir.

Kandiyoti, kadınların ulusal projelere erkeklerden farklı biçimlerde dâhil edildiklerini kabul etmekle birlikte, yaşantılarındaki çeşitliliği kamusal-özel ayrımı ya da ataerkillik tiplerine atıfta bulunarak açıklamaktan yana olmadığını belirtmektedir. Ayrıca devletin cinsiyet ilişkilerine müdahale ettiği ve her devletin tanımlanabilir bir “toplumsal cinsiyet rejimi” oluşturduğu konusunda da Cornnell’la hem fikir olduğunu ifade etmektedir. Ona göre kadınların milliyetçi akımlara dahil edilmeleri sömürgecilik sonrası toplumların çoğunda zengin belirsizlik ve çelişki örnekleriyle doludur; ancak milliyetçi ve antiemperyalist hareketler kadınların ikincil konumlarını meşrulaştıran dinsel öğretilerin sorgulanması için de önemli bir kavramsal alan açmaktadır. Kandiyoti, milliyetçi hareketlerin etkin katılımcıları olan kadınların kendi çıkarlarını kültürel milliyetçilik parametreleri ile ifade etmeye zorlandıklarını, kimi zaman taleplerinin radikal potansiyelini bizzat bastırdıklarını ya da sansür ettiklerini öne sürmektedir. Kadınlık imgelerinin cemaat kimliğinin ifadesiyle doğrudan bağlı olduğunu; bu nedenle Şah Banu davası² ya da 1987’de Deoraladakisati³ (dulların yakılması) olayındaki gibi durumların cemaatçiliği körükleyen fırsatlar olarak ortaya çıktığını öne sürmektedir. Kadınların cemaatlerinin sınır taşları ve toplu kimliklerinin ayrıcalıklı taşıyıcıları olarak nitelendirilmeleri, onların modern ulus devletlerin tam anlamıyla yurttaşları olarak ortaya çıkışlarına olumsuz etkide bulunduğunu ifade etmektedir. Bunun, en açık biçimde kadınların zorlukla kazandıkları yurttaşlık haklarının, laik projelerin çöküşünün ilk kurbanı haline gelmesinde görüldüğünü öne sürmektedir.

Çalışmada, “Modernlik ve Kadın/Erkek Kimlikleri” başlıklı beşinci bölüm üç makeden oluşmaktadır. “Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözümlemesine Yönelik Notlar” başlıklı birinci makale, ataerkilliğin çözümlemesinde erkekler arasındaki iktidar ve egemenlik ilişkileri ön plana çıkarılmaktadır. Yazar, kadınların dışlandığı spor kulüplerinin, yatılı okulların ve ordunun, ataerkilliğin yeniden üretilmesindeki kilit kurumlar olarak incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Öte yandan erkek kimliklerinin toplumda iktidar ve egemenliğin kurumsallaşma biçimleriyle yakından ilgili olduğunu ve bunların toplumdaki baskı ve şiddet uygulamalarıyla ilişkisinin ele alınması gerektiğini ifade etmektedir.

“Erkeklik Paradoksları: Ayrımcılığın Yaşandığı Toplumlar Üzerine Bazı Düşünceler” başlıklı makalede, modernist ve reformcu erkeklerin toplumlarının kendilerini baskı altına alan yönlerini kadınların ezilmişliği ve çaresizliğini öne sürerek eleştirdiklerini ancak asıl gündemlerinin kadınların değil kendilerinin özgürleşmesiyle ilgili olduğunu belirtirken bu düşüncenin tüm erkekleri kapsamadığını da ifade etmektedir. Burada yazar, hegemonyacı erkeklik biçiminin verili bir zaman ve yerde ataerkilliğin belirli

2 Bu olayın farklı aşamalarını anlatan değerlendirme için bkz. Zaika Pathak ve Rajeswari S. Rajan, “Shahbano”, Sings 14, 3 (1989): 558-82.

3 Hindu adetlerinde yakılma yöntemiyle defnedilen ölü erkeğin dul karısının da yakılması geleneği vardı. Ancak bu âdet bazı yöre ve kastlarla sınırlı olup, modern çağda yasaklanmış ve ortadan kalkmıştır.

bir biçimde kurumsallaşması ve kadınların denetlenmesi için belirli stratejileri tayin ettiğini de öne sürmektedir.

Çalışmada yer alan “Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Üzerine Çalışmalarda Gözden Kaçırılan Yerler” başlıklı makalede toplumsal cinselliğin tarihselliği, Türkiye’de gelişen “modern”lik anlayışları çerçevesinde incelenmektedir. Yazar, modernlik söyleminin aileyi, cinselliği ve cinsiyete dayalı kimlikleri hedef aldığını, Türkiye’de yeni kadın ve erkek kimlikleri oluşturduğunu öne sürmektedir. Bunların kişisel kimlik ifadeleri olmakla kalmadığını; toplumdaki statü, prestij ve alt kültür farklılıklarının sergilendiği kültür alanları haline geldiğini ifade etmektedir. Öte yandan, Türkiye’de modernleşme konusundaki araştırmaların, genel olarak “modern”i bir çözümleme kategorisi olarak ele aldığını ve eleştirel bakış açısından yoksun olduğunu belirten yazar, modernliğin yerel özelliklerin yeterince ve açıkça vurgulanmamasından olumsuz yönde etkilendiğini öne sürmektedir. Modern kadının kendini yeni bir konumda, kamusal alanda rahatsız edilmeden ya da zorlanmadan çalışabilmesine izin veren yeni bir işaretler ve kalıplar dizisi kurma durumunda kaldığını ifade eden Kandiyoti, dişiliğin denetim altında tutulması ve cinsel tevazunun, “modern” kadının simgesel zırhının parçası ve bileşeni haline geldiğini öne sürmektedir.

Deniz Kandiyoti’nin kadın araştırmaları alanına katkılarını göz ardı etmek mümkün değildir. Ancak kitap boyunca yazarın İslâm’a dair bazı ön kabulleri nedeniyle okuyucuyu belli sonuçlara yönlendiren ifade ve tespitlerde bulunduğunu belirtmek gerekir. İslâm, kadın ve ataerkillik bağlamında ele alınırken, İslâmiyet’in kadın haklarıyla bağdaşmadığı; aksine kadınları baskı altına aldığı –örtünme, eve kapatılma, çok eşlilik ve erkeklerin kolay boşanabilirliği gibi konular eşliğinde- ifade edilerek İslâm dinine yönelik alışıldık oryantalist söylem tekrarlanmıştır. Ayrıca İslâm’ın toplumların yapısına göre değişiklik gösterdiği ve dolayısıyla İslâm’a yapılan atıfların büyük ölçüde kavramsal açıklıktan yoksun olduğu iddia edilmiştir. Netice itibariyle yazar İslâm’ın yekpare ve aşikâr bir çözümleme kategorisi olarak kullanımını sorgulamak gerektiğini öne sürmüştür.

Batılı Feminist Geleneğin İçinden Gelen Aykırı Bir Ses: Özne ve Fail Olarak Başörtülü Kadınlar

A Dissenting Voice From within The Western Feminist Tradition: The Veiled Women as Agent and Subject

Zehra Çelik¹

Politics of Piety: The Islamic Revival and The Feminist Subject,
Saba Mahmood,
Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2005, 233 s.

Saba Mahmood, *Dindarlığın Siyaseti: İslami Uyanış ve Feminist Özne* isimli kitabında kadınların İslami bir hareketin parçası olarak özelde feminist teoriye, genelde ise liberal seküler teoriye olan kavramsal meydan okumalarını ele almaktadır. Bunu Mısır'daki İslami Uyanış Hareketinin bir parçası olan kentli kadınların cami hareketinin etnografik hikayesi üzerinden yapmaktadır (s. 2). Mahmood, *Dindarlığın Siyaseti* ile, seküler-liberal ve feminist geleneğin içinden biri olarak, Mısırlı kadınların dahil olduğu cami hareketinin bu geleneğin ataerkil toplumlar ve bu toplumlarda yaşayan kadınların durumu hakkındaki varsayımlarını ve genellemelerini tekrar gözden geçirmek gerektiğini göstermektedir. Mahmood, “bu varsayımların dar kafalılığını göstermenin” kaleme aldığı kitabın amacı olduğunu altını çizmektedir (s. 38).

Mahmood'un eseri Kahire'de 1995-1997 yılları arasında gerçekleştirdiği saha çalışmasına dayalıdır, dolayısıyla, antropoloji literatürü içine dahil olmaktadır. Fakat alışıldık etnografik eserlerin ötesine geçerek nitelikli bir teorik tartışma yürütmektedir. Yazar, diğer etnografilerde olduğu gibi yoğun etnografik tasvirlerle birlikte saha bulgularını açıklamak için teorik bir tartışma yürütmek yerine, derinlikli ve kapsamlı teorik tartışmalar ve bu tartışmaların anlaşılması için saha bulgularından yardım alan etnografik bir çalışmayla karşımıza çıkmaktadır.

Kitap, sonuç bölümü dahil olmak üzere 6 bölümden oluşuyor. Yazar, “Özgürlüğün Öznesi” (s. 1-39) ismini verdiği giriş bölümünde, özgürlük kavramı üzerine bir teorik tartışma yürütmekte, bu tartışmayı post-yapısalcı feminist teorinin faillik kavramına ve temel varsayımlarına itirazlarını da ekleyerek genişletmektedir. Yazar burada kadınların failliğini kendilerine ait olarak değil de içinde buldukları toplumsal yapının bir ürünü olarak gören post-yapısalcı ve feminist yaklaşımlara itirazlarını sıralamaktadır.

¹ İstanbul Şehir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Yüksek Lisans Öğrencisi.

Mahmood, saha çalışması sırasında camilerde kadınlar tarafından verilen dersleri düzenli olarak takip etmiş ve röportajlar yapmıştır. Buradan yola çıkarak “Dindarlık Hareketinin Topoğrafyası” başlıklı ikinci bölümde (s. 40-78), Kahire’de cami hareketine katılan kadınları ve yaptıkları aktiviteleri betimler. Mahmood, cami derslerine devam ederek kadınların şikayet ettiği “sekülerleşme” olgusuyla neyi kastettiklerini ve bu hareketin bir parçası olarak nasıl bir dindarlık uyandırmaya çalıştıklarını okumaya çalışıyor.

“İkna Pedagojileri” başlıklı üçüncü bölümde (s. 79-117), kadın vaizelerin sosyo-ekonomik ve kültürel arka planlarına, inançlarına ve öğretme stillerine odaklanılmıştır. Yazar burada esas olarak dinleyici grup tarafından vaize hanıma yöneltilen soruları ve dinleyici grup ve vaize arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Ayrıca dini bilgi ve dini bilginin ileticileri üzerinden oluşan yeni otorite ve pratikleri sorgulamıştır. Bir başka ifadeyle, çalışmanın bu kısmında cami hareketi ile yani yeni bilgi kaynakları ile oluşan pedagojik alanda nasıl bir otoritenin harekete geçtiği inceleniyor.

“Pozitif Etik ve Ritüel Kaideleri” başlıklı dördüncü bölümde (s. 118-152), dindarlık, namaz ritüeli, ritüelin bir amaç ve araç olarak rolü konularına açıklık getirilmiştir. Mahmood’a göre çağdaş İslam literatüründe İslami hareketler, kimlik politikaları üzerinden analiz edilir (s. 118); İslamcılık ve milliyetçilik arasında bir bağ olduğu kabul edilir, dolayısıyla, İslami ritüeller bir gelenek ve folklor statüsüne indirgenir. Benzer şekilde, liberal teoride namaz, oruç, örtünme gibi ritüeller bazı siyasi amaçları ve menfaatleri temsilde kullanılan semboller olarak öne çıkar. Fakat Mahmood, eserinde saha çalışmasındaki bulgulara referans vererek ibadet ve ritüelin sürekli yerine getirilmesinin takvalı bir ben inşasında gerekli bir araç olduğunu savunmuştur. Diğer bir ifadeyle, namaz Müslümanlar için bir sembol olmanın ötesinde, Allah namazı emrettiği için hem kendi başına ulaşılması gereken bir amaç hem de takvaya ulaşmak için gerekli bir aracı ifade eder.

“Faillik, Toplumsal Cinsiyet ve Vücut Bulma” başlıklı beşinci bölümde (s. 153-188), yazar vaizelerin, Mısır’daki İslami uyanış hareketine ve kadınların cami hareketine olan etkisini analiz etmektedir. Bu bölümde, cami hareketine dahil olan kadınların ortodoks İslami geleneğin üstesinden gelebilmek için kullandığı terimler nelerdir ve bu terimler post-yapısalcı feminist geleneğe nasıl karşı koyuyor sorularının cevabı da irdelenmektedir (s. 153). Cami müdavimlerine göre takva sahibi olmak için gerekli bazı erdemler vardır; örneğin, en kadınsı erdemlerden biri olan hayâ erdemi bunlardan biridir. Bugün liberal-seküler dünya görüşü tarafından değersizleştirilmiş erdemler, cami müdavimleri için benlik inşasının önemli bir parçasıdır. Örneğin, edepli giyinme yani örtünme erdemi, benlik inşası sürecinde takvayı elde etmek için bir araç olmaktadır.

Mahmood, sonuç bölümünde, ilk bölümde sorduğu soruları yineliyor ve şu sonuca varıyor; İslam ve Müslümanlar hakkında çalışan bir akademisyen, her ne kadar Batı’nın geliştirdiği analitik araçları ve terminolojiyi kullanmak zorunda olsa da, İslam

ve kadınlara dair yanlış okumalardan ve varsayımlardan kurtulmalıdır.

Saba Mahmood'un kitabının yayınlandığı 2005 yılı İslamofobinin Amerika'da yayıldığı ve medyanın başörtüsünü sıklıkla Müslüman kadınların ikincil konumunun ve özgürlüklerden yoksun olduğunun başlıca kanıtı olarak sunduğu zamanlara denk gelmiştir. Bu bağlamda, Mahmood saha çalışması için gittiği Kahire'de seküler-liberal ve feminist geleneğin varsayımlarını yani Mısır dindarlık hareketinin, kadınların çıkarlarına zıt olduğu ve özgürlüklerini kısıtlayacağı yönündeki düşünceleri sorgulamıştır. Mahmood, Mısır'daki deneyimleri sonucunda, liberal bakış açısının Müslüman kadınların seçeneklerden ve tercih etme özgürlüğünden yoksun olduğu varsayımının yanlış ve yanıltıcı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Saba Mahmood, "*Dindarlığın Siyaseti*" ile İslam dünyasında cinsiyet ayrımcılığının ve erkekler tarafından kadınlar üzerinde kurulan hegemonyanın varlığını reddetmiyor. Bunun yerine, Müslüman kadınların pasif mağdurlar olarak resmedilmesine karşı çıkıyor. Mahmood'un bu iddiası Müslüman toplumlarla tanışmamış insanlar için mantık dışı görünebilir fakat onu daha iyi anlayabilmek için şunu görmek gerekir: Batılı feministler, Doğu toplumlarını erkek egemen toplumlar olarak görür ve başörtülü kadınların beyninin yıkandığını veya erkekler tarafından başarıları örtmeye zorlandıklarını düşünürler. Fakat Mahmood, Müslüman kadınların da bir faillik (agency) kapasitesi olduğunu ve başörtme eylemini kendi tercihleri doğrultusunda gerçekleştirdiklerini iddia ediyor. Daha önce bahsedildiği gibi, Mahmood'a göre, müslüman kadınlar, örtünmeyi takvaya ulaşmak için bir araç olarak görüyor ve yerine getiriyorlar. Diğer bir ifadeyle, örtünen kadınlar bunu dini vecibelerini yerine getirmek için tercih ediyorlar. Bu sebeple, Mahmood, bu toplumlarda yalnızca başörtüsüne karşı direniş gösteren kadınlara odaklanarak başörtülü kadınların tahakküm altında olduğu kanısına varmanın yanlış olacağını ve böyle yanıltıcı bir bakış açısıyla, örtünen kadınların fikirlerinin dışlandığını, onların öznelliği ve failliğinin inkar edildiğini dile getiriyor.

Bu ince ayrıntıyı göremeyen Batılı feminist düşünürler, Müslüman kadınların kendi inançlarına göre yaşamak istediklerini gözden kaçırmışlar ve kadın özgürlüğünün ve tercihlerinin sınırlandırıldığına inanırlar. Mahmood'a göre, Batılı feministler Müslüman kadınları anlamaktan çok uzakta bir yerde, müslüman kadınlara ne istemeleri gerektiği hususunda kendi kültürel bakış açılarını ve dünya görüşlerini empoze etmektedirler. Bütün bu açılardan, Saba Mahmood'un argümanı İslam antropolojisi, toplumsal cinsiyet çalışmaları ve feminist kuram üzerinde büyük bir etki yaratmıştır.

Yazarlara Notlar

KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi'nde değerlendirme süreçlerine alınacak çalışmalarda temel bazı kriterler aranmaktadır.

Dergiye gönderilecek çalışmaların;

- Kadın çalışmalarıyla ilgili nicel, nitel, tekdenekli veya karma araştırma deseni kullanılarak hazırlanmış olmasına,
- Kadın alışmaları konusunda son dönem alanyazını kapsamlı biçimde değerlendiren literatür analizi, metaanaliz veya metasentez çalışması olmasına,
- Kadın alışmaları konusunda pratik olarak uygulanabilecek model nerileri sunmasına dikkat edilir veya benzeri özgün nitelikte yazılar olması talep edilir.
- Kadın alışmaları konusunda bilimsel yazı ve makalelerin yanı sıra, kitap değerlendirme yazıları, mahkeme kararı ve mevzuat incelemeleri ile güncel olaylara ilişkin analizlere yer verilebilir. Bu tür yazılar, yayın kurulu tarafından kabul edilir veya geri çevrilir.

Bu erevede KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi, ileri araştırma/istatistik yöntemlerini ve teknikleri kullanılan güncel çalışmalara yer verilecektir. Çalışmaların yöntembilim açısından yetkinlikleri kadar alana orijinal ve yeni katkı sunmaları da temel yayımlanma kriteridir.

Yayımlanmak üzere gönderilen çalışmalar öncelikle Dergi Yöneticisi ve Baş Editör tarafından amaç, konu, içerik, sunuş tarzı ve yazım kurallarına uygunluk yönlerinden incelenmektedir. Editöryal n değerlendirmedeki genel eğilimler şu şekildedir:

Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerine Dayalı alışmalar

- Yüksek lisans ve doktora tezlerine dayalı çalışmalarda tezin bütününün, tezde kullanılan bütün verilerin raporlanması, tezlerden dilimlenme yapılmaması beklenmektedir.
- Bütün araştırma türleri için verilerin güncelliğine önem verilmektedir. Araştırma verilerinin toplanması üzerinden 5 yıl veya daha fazla süre geçmiş ise araştırmaların güncelliğini kaybettiği yönünde görüş bildirilmektedir.

Değerlendirme Süreçleri

- Gönderilen bir çalışmanın editöryal değerlendirmesi 40 gün içerisinde tamamlanmaktadır.
- Hakem değerlendirme sürecine alınan çalışmalar alanda uzman iki hakeme gönderilir.

- Eğer hakemlerin raporlarında çalışma ile ilgili görüş ayrılığı söz konusu olursa, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulur.
- Hakem değerlendirme süreci, şu anki yoğunluk göz önüne alındığında yaklaşık 3-4 ay sürmektedir. Bu süre, ilgili alandaki hakemlerin iş yükü nedeniyle uzayabilmektedir.
- Hakem raporları gizlidir. Yazarlar çalışmalarını değerlendiren hakemlerin kim olduğunu bilmemektedirler. Hakemler de değerlendirdikleri çalışmanın yazarını/ yazarlarını bilmemektedirler.
- Yazar/yazarlar; hakemlerin, Alan Editörünün ve Baş Editörün eleştirilerini, önerilerini ve düzeltme taleplerini dikkate almak zorundadırlar. Yazar/yazarlar, eleştirilerden ve önerilerden katılmadığı hususları gerekçeleriyle izah etmelidir/etmelidirler.

KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi'nde hakem değerlendirme süreçlerinin detayları ve ilkeleri için Hakemlere Notlar bölümüne bakılabilir.

Yayıma kabul edilen çalışmaların süreçleri aşağıda belirtilmiştir.

- Yayıma kabul edilen bir çalışmanın neticesi Yetkilendirilmiş Yazara bildirilir.
- Yetkilendirilmiş Yazarın ilgili raporlara göre düzenlediği çalışma Baş Editör veya Alan Editörü tarafından incelenir. Onaylanan çalışma tashih ve redaksiyon sürecine alınır.
- Yetkilendirilmiş Yazara çalışmasıyla ilgili tashih notları gönderilir.
- Tashih süreci tamamlanan çalışmalar tasarıma yönlendirilir.
- Mizanpajı ve tasarımı tamamlanan çalışmalar Yetkilendirilmiş Yazar tarafından son kez kontrol edilir.
- Bu süreçleri tamamlayan çalışmalar yayım sürecine alınır ve ilgili sayıda basılır.

Editöryal ön değerlendirme sonucunda bir çalışma, genel kriterleri veya yukarıdaki kriterleri karşılamıyorsa, çalışmanın Yetkilendirilmiş Yazarına gerekçesi ile birlikte, çalışmasının hakem değerlendirme sürecine alınamayacağı yönündeki karar bildirilmektedir.

*KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi'*nde yayımlanan makalelerin;

- Sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir. Yayımlanan yazılar, düşünsel planda dergiyi veya Kadın ve Demokrasi Derneğini (KADEM) bağlamaz.
- Yayımlanan yazıların yayım hakları Kadın ve Demokrasi Derneğine (KADEM) aittir.

KADEM
WOMEN AND DEMOCRACY ASSOCIATION

JUNE 2017 • VOLUME 3 • ISSUE 1

KADEM

Journal of Women's Studies

ISSN:2149-4878.

Interview
Aida Begic

Reflexive Signs of Emotional Poverty: "Family" Case
Assist. Prof. Birsen Banu Okutan

The Role of Family in Religious Education for Child
Dr. Süleyman Gümrükçüoğlu

Semantic Analysis of Some Qur'anic Concepts Related to Family
Arzu Arıkan

Syrian Refugees at the Crossroads of Integration and Alienation
Dr. Fatih Yaman

Production of Twin Rival in Working Life: Woman's Hindrance to Woman
E. Sahra Öztürk

Secularized Female Body and Feminist Discourse
Fatma Ekinci

Status of Women in Social Dynamics
Güllü Sonakalan

**A Dissenting Voice From within The Western Feminist Tradition: The Veiled Women
as Agent and Subject**
Zehra Çelik

kadem.org.tr